

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

А. М. Никифоров

**ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО
(1875 -1937)
НА СЛОБОЖАНЩИНІ**

Монографія

Суми - 2016

УДК 37.013.43Онацький(477.52)(09)
ББК
Н 47

Рекомендовано рішенням вченої ради
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (протокол № 9 від 28 березня 2016 р.)

Рецензенти:

А. В. Козир – доктор педагогічних наук, професор
Е. М. Кучменко – доктор історичних наук, професор
В. Ю. Панасюк – доктор мистецтвознавства, доцент

Никифоров А. М.

Н 47 Педагогічна діяльність Никанора Онацького (1875–1937) на Слобожанщині : [монографія] / А. М. Никифоров. – Суми : Вид-во ФОП Цьома С. П., 2016. – 220 с.

ISBN

Монографія є першим історико-педагогічним дослідженням педагогічної діяльності Никанора Харитоновича Онацького на Слобожанщині. У книзі виокремлено періоди життєдіяльності, обґрунтовано етапи педагогічної діяльності, розкрито комплекс чинників формування особистості митця, визначено змістові та методичні особливості викладання образотворчого мистецтва педагогом; показано провідну роль в організації просвітницького руху в регіоні у першій третині ХХ століття, обґрунтовано пріоритетне значення національного спрямування в освітній роботі діяча.

Монографія адресується широкому педагогічному загалу та може бути використана як посібник при викладанні таких дисциплін, як історія педагогіки, історія культури, краєзнавство з метою патріотичного виховання дітей та молоді.

ISBN

УДК 37.013.43Онацький(477.52)(09)
ББК
Никифоров А. М., 2016
Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО НА СЛОБОЖАНЩИНІ.....	9
1.1. Історіографія та напрями досліджень життєдіяльності Никанора Онацького....	9
1.2. Джерельна база дослідження.....	42
1.3. Стан художньої освіти на Слобожанщині кінця ХІХ – першої третини ХХ століття....	58
Висновки до розділу 1.....	79
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО НА СЛОБОЖАНЩИНІ.....	84
2.1. Періоди життєдіяльності та провідні чинники формування особистості Никанора Онацького (1875-1937 рр.).....	84
2.2. Етапи педагогічної діяльності Никанора Онацького на Слобожанщині (1906-1933 рр.).....	110
2.3. Змістові засади педагогічної діяльності Никанора Онацького.....	149
Висновки до розділу 2.....	164
ПІСЛЯМОВА.....	169
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	173
ДОДАТКИ.....	214

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах розвитку українського суспільства необхідним є вивчення та творче використання здобутків національного духовного минулого на шляху модернізації вітчизняної мистецької освіти, зокрема художньої. У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013 р.), «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015 р.), «Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки» (2015 р.) наголошено на необхідності розбудови й докорінного реформування освіти з метою відтворення інтелектуального потенціалу народу, багатства його духовної культури, виховання учнів, «Концепція національного виховання» і «Концепція громадянського виховання» провідною метою визначили виховання і передачу молодому поколінню багатства духовної культури народу, його національної самосвідомості, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України. Саме тому зободенністю є утвердження української національної школи, яка покликана увібрати в себе кращі національні традиції, здобутки вітчизняної та світової педагогічної науки. У зв'язку з цим особливо важливого значення для теорії та практики сучасного розвитку національної освіти, взагалі, та краєзнавчої освіти, зокрема, набуває вивчення історії української культури та освіти, аналіз творчого та життєвого шляху педагогів-просвітників, учених, письменників, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки та культури, але у минулі десятиліття їх здобутки несправедливо замовчувалися, фальсифікувалися.

До таких визначних просвітників і педагогів першої половини ХХ ст. належить Никанор Харитонович Онацький (1875–1937 рр.). Дослідники час від часу висвітлюють основні віхи його життя та творчості. Проте цілісного і всебічного аналізу педагогічних поглядів Н. Онацького, його вкладу у розвиток української освіти та культури до цього часу не здійснено. Важливою ланкою в цьому процесі є встановлення

послідовності й історичної вірогідності життєвого шляху та педагогічної діяльності Н. Онацького, оскільки довгий час деякі факти із його біографії замовчувалися або фальсифікувалися. Актуальність теми зумовлена необхідністю визначення хронологічної послідовності життєвого шляху педагога, краєзнавця, художника, поета, громадського діяча і просвітника Никанора Харитоновича Онацького, який зробив вагомий внесок у розвиток освіти та культури Слобідського краю, для подальшого наукового аналізу всіх граней його творчості.

Історико-педагогічне дослідження діяльності Н. Онацького неможливе без вивчення праць вітчизняних вчених:

– М. Богуславського, Л. Ваховського, Н. Гупана, В. Курила, О. Сухомлинської, Є. Хрикова та інших, щодо сучасного осмислення методології історико-педагогічних знань;

– О. Адаменко, Л. Вовк, С. Гончаренка, М. Євтуха, Г. Ніколаї, Б. Ступарика, О. Сухомлинської, А. Ткаченка та інших, у яких систематизовано особливості розвитку та становлення національної системи освіти й педагогічної думки в Україні;

– Н. Дічек, А. Сбруєвої та інших щодо історико-порівняльного підходу;

– І. Зязюна, О. Козлової, В. Кременя та інших щодо розвитку педагогічних систем;

– Н. Побірченко, Н. Ревнюк та інших щодо становлення краєзнавчої педагогіки в Україні;

– В. Бугрія, С. Золотухіної, Л. Корж-Усенко та інших про хід освітніх явищ в історії Слобожанщини;

– О. Єременко, О. Лобової, Н. Миропольської, О. Михайличенка, В. Панасюка, Л. Русакової, Р. Шмагала та інших щодо становлення мистецької освіти України.

Різноманітна діяльність Н. Онацького, що охоплювала етнографію, історію, краєзнавство, археологію, музеєзнавство, мистецтвознавство, літературу, образотворче мистецтво завжди тісно пов'язана з педагогічною справою. Головним завданням своєї творчої діяльності вважав збереження рідної мови, національної культури, традицій свого народу, розвиток почуття національної самосвідомості дітей та молоді, разом з тим вважав необхідним розширювати коло знань українців

здобутками світової культури.

Особистість Н. Онацького, його багатогранна діяльність привертала увагу культурно-громадських діячів, науковців: педагогів, біографів, істориків, краєзнавців, літературознавців, мистецтвознавців, етнографів з початку ХХ ст. і до сьогодення. Слід зауважити, що особливо посилилися ці тенденції на початку ХХІ ст. в руслі перебудови і вдосконалення освітянських процесів на Україні в роки розбудови незалежної країни. Біографію Н. Онацького вивчали Г. Ареф'єва, В. Граб, Я. Коцур, Т. Кулик, Г. Петров, М. Петренко, Л. Сапухіна, Б. Сидоренко, В. Скакун, Б. Ткаченко, Н. Юрченко. Педагогічна діяльність Н. Онацького в галузі освіти на Слобожанщині, стала предметом наукового дослідження В. Бугрій, В. Голубченко, Л. Корж-Усенко, М. Манько, Б. Перетяцько, Б. Ткаченко, В. Ткаченко.

Д. Кудінов, С. Побожій, Н. Подоляка, Ю. Ступак, Л. Федевич, В. Ханко, В. Яловий аналізували окремі аспекти теоретико-педагогічних надбань, педагогічних публікацій, та наукових розвідок Н. Онацького. Визначенню впливу Т. Г. Шевченка на формування світогляду педагога-просвітника присвятили свої розвідки науковці П. Ротач, Р. Танана, Л. Тарахан-Берега.

На сторінках енциклопедичних видань вміщено біографічні відомості та стисла характеристика педагогічної та творчої діяльності митця: «Українська Радянська Енциклопедія», Т. 10. (1962); «Словник художників України. Українська Радянська Енциклопедія» (1973); «Видатні художники Сумщини» (1979); «Українська Радянська Енциклопедія» – Вид 2-е, Т. 2 (1987); «Відроджені імена Сумщини: бібліографічний покажчик» (1991); «Митці України: енциклопедичний довідник» (1992); «Мистецтво України: біографічний довідник» (1997); «Письменники Сумщини: бібліографічний довідник» (1999); «Словник мистців Полтавщини» (2002); «Сумщина в іменах: енциклопедичний довідник» (2003); «Сумщина в іменах: енциклопедичний довідник» – 2-ге вид., перероб. та допов. (2004); «Хто є хто на Сумщині. Видатні земляки: довідково-бібліографічне видання», вип. 1 (2005); «Кожен зберігав своє. Відлуння» (Оповідки та етюди з життя Сумщини і тих, хто

працював або був у цьому краї) (2006). Альбоми, календарі, каталоги, буклети, де є цінні матеріали про просвітника: «Матеріали до українського біографічного словника. Архіви України» підготував П. Ротач до часопису «Літературна Полтавщина» (1967); «Никанор Онацький. Буклет», виданий Товариством охорони пам'ятників історії та культури УРСР та Харківським художнім музеєм (1971); розгорнуте повідомлення «Про виставку творів Н. Х. Онацького в Харківському художньому музеї» в часописі «Образотворче мистецтво» (1972); опис картин Н. Онацького в альбомі «Полтавський художній музей» (1982); аналіз творчості у виданні «Сумський художній музей. Альбом» (1988); «Ученики Онацького: Каталог виставки. Сумской художественный музей» (1989); «Русское и украинское искусство XVIII – XX вв.: Каталог» (1992); «Шевченкіана в колекції Сумського та Лебединського художніх музеїв: каталог» (1993); «Каталог Луганського художнього музею» (1993); «Онацький. 1875–1937. Каталог творів» (1995); «Пером і пензлем. Сумський календар 1997» (1996); «Полтавська Шевченкіана: спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії: у 2-х кн. Кн. 2» (2009); «Трагедія митця на тлі епохи. (До 140-річчя від дня народження Н. Х. Онацького): Календар знаменних і пам'ятних дат Сумщини на 2015 рік» (2014).

Важливий внесок у вивчення особистості Н. Онацького і його творчої праці було зроблено вченими, які працювали на ниві української справи за кордоном. Біографію митця та стисло характеристику його творчості подано у престижному довіднику зарубіжжя «Енциклопедія українознавства: Словникова частина» (Париж-Нью-Йорк) (1966). У 1974 році у Варшаві П. Ротач опублікував статтю «Никанор Харитонович Онацький: Український календар: 1975» (1974). Автор фрагментарно висвітлив сторінки з життя та творчості педагога з доступної на той час інформації, вмів його автопортрет та дві репродукції картин. До російської збірки «Ой упало солнце: Из украинской поэзии 20–30-х годов» (1991) увійшли вірші Н. Онацького з серії «За ґратами» та короткі біографічні відомості. Вірші цієї ж серії були надруковані у

виданні «Поэзия узников ГУЛАГа: Антология: История России» (2005). У стислих коментарях до творчості митця автори-перекладачі В. Михановський, Ю. Денисов, В. Крикуненко намагалися дослідити спадщину Н. Онацького об'єктивно, без упередженості й політичної заангажованості. У виданнях «Eremenko Paintings Collection With Foto on Front Page» (2010) та «Contemporary Soviet Watercolors «Sovetsky Khudozhnik» publishers» (1983) підкреслена роль Н. Онацького, як педагога-художника. Поряд з цим, з'явилась ціла низка сучасних публікацій в періодичних виданнях – Т. Галям, Н. Гончарук, А. Грінки, Н. Ісипчук, П. Кислиці, Ю. Лесіної, П. Мудрик, М. Петренко, А. Полякова, В. Суркова, А. Федорина, Г. Хвостенко, Г. Черкаської, М. Чугай, В. Чубур.

Водночас, аналіз літературних джерел початку ХХ та початку ХХІ ст. показав, що хоча в працях науковців і розглядались багатоаспектні питання творчої спадщини Н. Онацького, однак ні одна грань діяльності просвітника не є достатньо вивченою, як місцевими дослідниками так і вітчизняними науковцями. Крім цього, слід зауважити, що із праць переважають науково-популярні і публіцистичні статті у місцевих періодичних виданнях, недостатньо залучені матеріали з історії освітнього процесу в краї, що містять державні архіви.

Таким чином, аналіз наукових праць засвідчує, що багатогранна діяльність Н. Онацького, у тому числі педагогічна не знайшла належного висвітлення у дослідженнях науковців і науковий аналіз його вкладу у розвиток української педагогічної думки до цього часу не здійснено. Дана публікація має потужний потенціал для всебічного дослідження різновекторної спадщини Н. Онацького на Слобожанщині.

Автор висловлює глибоку вдячність за ґрунтовну допомогу і підтримку в процесі написання монографії професору А. А. Сбруєвій, професору О. В. Єременко, професору Г. Ю. Ніколаї. На щирі подяку заслуговує ретельне рецензування роботи професором А. В. Козир, професором Е. М. Кучменко, професором В. Ю. Панасюком.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО НА СЛОБОЖАНЩИНІ

1.1. Історіографія та напрями досліджень життєдіяльності Никанора Онацького

Важливу роль у сучасних умовах розвитку освіти України відіграє вивчення та переосмислення досвіду українських педагогів першої третини ХХ ст., які стояли біля витоків розробки системи національної освіти, впроваджували в її розвиток напрями гуманізації, звернення до національної своєрідності, оскільки становлення вчителя значною мірою залежить від вивчення досвіду педагогів, які практично впроваджували в навчально-виховний процес ідеї любові до своєї землі, до рідного краю. Цей факт дозволяє зробити висновок про наявність суперечності між історико-педагогічним запитом на використання спадщини педагогів першої третини ХХ ст. і відсутністю ґрунтовного дослідження педагогічної діяльності Никанора Харитоновича Онацького (1875 –1937 рр.). Особистість педагога-художника, його творчий здобуток привертала увагу вчених, біографів, громадських діячів у різні періоди розвитку вітчизняної науки, але ніхто з них не ставив за мету системно та всебічно вивчити окреслену проблему.

Вагомою складовою дисертаційного дослідження є історіографічний аналіз. Теоретичним основам української педагогічної історіографії присвятили свої праці такі вчені як О. Адаменко¹, Н. Гупан², М. Євтух¹, О. Сухомлинська² та інші.

---

¹ Адаменко О. О. Концептуальні основи технології історико-педагогічного дослідження / О. О. Адаменко, А. А. Тимченко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. – 2012. – Вип. 36. – С. 136 – 139

² Гупан Н. М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Н. М. Гупан ; Київський ін – т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. – К. : [б. в.], 2000. – 221 с.

Зокрема Н. Гупан у монографії наводить визначення історіографії: «...історіографія – це системний аналіз та узагальнення великого масиву літератури, що видавалась з певної галузі наукового знання, з метою висвітлення процесу розвитку науки та відповідних методів дослідження певного, досить великого за часом, історичного періоду»³.

У ході наукового пошуку виявлено, що предметом української історіографії обрано дослідження окремих аспектів життєдіяльності Никанора Онацького науковцями та видатними діячами освіти й культури України. Особливої уваги в нашому дослідженні заслуговує група статей зарубіжної історіографії, що відносимо до науково-творчого доробку діячів, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки та культури за межами України, що також висвітлюють певні аспекти життєтворчості Н. Онацького.

На основі історико-ретроспективного методу за хронологічним критерієм з урахуванням життєдіяльності педагога й орієнтуючись на соціально-політичні зміни в країні нами виокремлено три етапи дослідження педагогічної діяльності Н. Онацького вітчизняними науковцями та діячами культури і освіти: перший етап – прижиттєвий – 1906 р. – 1937 р.; (нижня межа – рік початку педагогічної діяльності Н. Онацького, верхня – її припинення в зв'язку з загибеллю); другий етап – радянський – 1937 р. – 1990 р.; (починається після смерті Н. Онацького і завершується з розпадом Радянського Союзу); третій етап – сучасний – з 1991 р. – 2016 р. (нижня межа починається з року проголошення незалежності України – верхня межа зумовлена часом проведенням даного дослідження) (див. табл. 1.1).

---

¹ Євтух М. Б. Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні (кінець XVIII – перша половина XIX століття) : дис. у формі наук. доповіді... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Євтух Микола Борисович ; Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1996. – 70 с.

² Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини XX століття / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 6 – 12.

³ Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – К. : А. П. Н., 2002. – С. 36.

Етапи процесу дослідження життєдіяльності Никанора Онацького

Етапи	Назва етапу	Хронологічні межі
I етап	Прижиттєвий	1908 – 1937 рр.
II етап	Радянський	1937 – 1990 рр.
III етап	Сучасний	1991 – 2016 рр.

Варто зауважити, що дослідження прижиттєвого етапу (1908 – 1937 рр.) ускладнюється обмеженістю джерельної бази: основна інформація має вибірковий характер і міститься переважно у відомостях місцевої преси¹, коротких біографічних довідках², відгуках про творчість митця, про його перші кроки на культурно-просвітницькому шляху³ (див. табл. 1.2).

Праці першого прижиттєвого етапу розділено на дві групи: дореволюційна історіографія (1908 – 1917 рр.) та історіографія виділення нової форми української державності – соціалістична республіка (1917 – 1937 рр.).

¹ Побожій С. До ніг пролетарія – мистецтво / С. Побожій // Червоний промінь. – 1995. – № 4 (4133). – С. 4; Федоровський О. Краєзнавча робота в Харкові і на Слобожанщині / О. Федоровський // Червоний шлях. – 1923. – № 3. – С. 186 – 194; Юрченко Н. До питання походження старої колекції музею / Н. Юрченко // Художній музей : минуле та сучасність : матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького / ред. Л. К. Федевич. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – С. 46 – 52; Яловий Г. Краєзнавство як ґрунтовний момент в педагогічній підготовці вчителя / Г. Яловий // Наша освіта. – 1926. – № 10. – С. 1 – 3.

² Дудченко В. Словом і пензлем / В. Дудченко // Червоний промінь. – 1987. – № 105 (3609). – С. 4; Онацький Н. Селянський революційний рух на Сумщині в 1905 р. збірник наукових статей / Н. Онацький. – Суми : Плуг і молот, 1930. – С. 37 – 45; Українська Муза. Поетична антологія : історична хрестоматія : од початку до наших днів / під ред. О. Коваленка. – [Факсимільне відтворення видання 1908 р.] – К. : Обереги, 1993. – Вип. 11. – С. 1137 – 1140.

³ Коцур Я. М. Творче життя визначного митця, представника українського «розстріляного відродження» (до біографії Н. Х. Онацького) / Я. М. Коцур, Ю. В. Титаренко // Актуальні питання вітчизняної та світової історії: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 23 – 24 квітня 2010 р. / За заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 166 – 168; Пчілка О. Українська артистична виставка / О. Пчілка // Рідний край. – К. – 1911. – № 28. – С. 29; Юрченко Н. Життя, віддане мистецтву / Н. Юрченко // Суми і сумчани. – 1991. – № 13. – С. 3.

**Пріоритетні напрями досліджень життєдіяльності
Никанора Онацького. Прижиттєвий етап (1908 – 1937 рр.)**

Напрями	Роки	Представники напрямку дослідження
Біографічні відомості Художня творчість Педагогічна діяльність (відзнака на конкурсі)	1910- ті	Олекса Коваленко Олена Пчілка Харківська преса
Громадська діяльність (відкриття художньо- історичного музею) Біографічні відомості, музейна діяльність	1920-ті	Сумська преса В. Дубровський
Педагогічна діяльність (відкриття художньої студії)	1930-ті	Сумська преса

Розвідкою першої групи першого етапу досліджень життєдіяльності Н. Онацького, що започаткувала історіографічний аналіз, виявилася поетична антологія «Українська муза» (1908 р.) за редакцією Олекси Коваленка, яка крім п'яти поезій Н. Онацького подала і його коротеньку біографію¹. У 1911 р. Олена Пчілка на сторінках журналу «Рідний край» у статті «Українська артистична виставка» написала враження від виставки художніх творів, що відбулася в Києві, у якій подала схвальний відгук про творчість Н. Онацького взагалі, та мальовничу картину «Місячна ніч» зокрема². Згодом з'явилися відомості про активну участь Никанора Онацького в інших художніх виставках Києва,

¹ Українська Муза. Поетична антологія : історична хрестоматія : од початку до наших днів / під ред. О. Коваленка. – [Факсимільне відтворення видання 1908 р.] – К. : Обереги, 1993. – Вип. 11. – С. 1137 – 1140.

² Пчілка О. Українська артистична виставка / О. Пчілка // Рідний край. – К. – 1911. – № 28. – С. 29.

Полтави (1910 – 1911 рр.)¹. Ці початкові публікації засвідчили, що на початку 10-х рр. ХХ ст. Никанор Онацький провадив активні творчі пошуки, брав участь у художніх виставках, почав публікувати поетичний доробок у престижних українських виданнях. Публікації харківської преси щодо відзнаки, присудженої Н. Онацькому за перемогу в конкурсі з методики викладання, відобразили його педагогічні досягнення в галузі викладання образотворчого мистецтва².

Історіографію утворення нової форми української державності – соціалістичної республіки – подає одна з перших праць із музеєзнавства, написаних на загальнореспубліканському матеріалі в період національного відродження в Україні 20 -х рр. ХХ ст., розвідка В. Дубровського, присвячена музеям України 1920-х рр. У цій книзі автор опублікував матеріал, присвячений музейній діяльності Н. Онацького і розмістив стислу біографічну довідку про нього в бібліографічному покажчику³. Відзначимо, що книга знайомить із різними напрямками діяльності Н. Онацького, які поєдналися в музейній роботі просвітника в Сумському художньо-історичному музеї: краєзнавчий (вивчення рідного краю), археологічний (пошук раритетів та історичних цінностей), освітньо-мистецтвознавчий (навчання українців розуміти красу, виховання естетичного смаку), дослідницький (виконання описів, ідентифікації, датування музейних речей), експозиціонерський (зберігання предметів мистецтва, демонстрація в експозиціях, розробка та виконання підписів).

Відтак, з наведених фактів можемо стверджувати: література прижиттєвого етапу дослідження життєдіяльності

---

¹ Коцур Я. М. Творче життя визначного митця, представника українського «розстріляного відродження» (до біографії Н. Х. Онацького) / Я. М. Коцур, Ю. В. Титаренко // Актуальні питання вітчизняної та світової історії: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 23 – 24 квітня 2010 р. / За заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 166 – 168

² Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 282 – 364

³ Дубровський В. В. Музеї на Україні / В. В. Дубровський. – Х : Держвидав. України, 1929. – 60 с.

Н. Онацького є окремим початковим історіографічним матеріалом, який ще не дає об'єктивної оцінки педагогічній діяльності Н. Онацького, проте частково висвітлює суспільно-політичні умови становлення його як особистості. Зауважимо, що основна педагогічно-просвітницька діяльність Н. Онацького залишилися поза увагою сучасників митця. Разом з тим, ці окремі, вибірккові й маловідомі факти дозволили зробити певні висновки стосовно освітньо-культурного життя Слобожанщини досліджуваного періоду, безпосередню й активну участь у якому брав Н. Онацький.

Другий, радянський етап процесу дослідження життєвого шляху та діяльності Н. Онацького (1937 – 1990 рр.) відбувався в умовах панування тоталітарної комуністичної ідеології. Доцільно зазначити, що з кінця 30-х рр. ХХ ст. в період хвилі репресій дослідження окресленої проблеми припинилися і фактично до 60-х рр. ХХ ст. взагалі не проводилися з політичних причин¹.

Наукові пошуки радянського етапу досліджень стали можливими лише після посмертної реабілітації Никанора Харитоновича Онацького у 1956 р. (див. Додаток П)., що дало нам підстави всі наступні публікації радянського етапу віднести до післяреабілітаційної історіографії. Таким чином, встановлено, що лише з 60-х рр. ХХ ст. розпочалися перші біографічні розвідки, які спрямовані були в першу чергу на вивчення життєвого шляху Н. Онацького, а також на дослідження окремих аспектів його просвітницької діяльності.

Аналіз науково-популярних статей та наукових праць радянського часу дозволив відзначити, що перед дослідниками постало завдання віднайти і впорядкувати архівні матеріали, визначити їхню вірогідність.

---

¹ Маньковська Р. Музейні установи та музейники у період «Великого терору» (1937 – 1938 рр.) : репресії серед музейних працівників в кінці 20 -х – 30-х рр. / Р. Маньковська // Політичні репресії в Українській РСР 1937 – 1938 рр. : дослідницькі рефлексії та інтерпретації : до 75-річчя «Великого терору» в СРСР : матеріали Всеукраїнської наук. конф. (м. Київ, 15 березня 2012 р.) / упоряд. : О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур. – К. : Інститут історії України НАН України, 2013. – С. 300 – 321.

Історіографію радянського етапу започаткувала публікація сумського краєзнавця, журналіста Г. Петрова «Традиція без продовжувачів», що вмістила огляд життєвого шляху Никанора Онацького. У цій роботі автор дорікає за бездіяльність науковцям-музейникам, байдужим до особистості засновника Сумського художньо-історичного музею¹.

Про перші переслідування Н. Онацького за поетичну діяльність йдеться у книзі М. Пивоварова «Перед судом історії. Мандрівка по старих архівних сховищах», один із розділів якої «Про напади цензури на передові видання на початку ХХ ст.» присвячено аналізу забороненої літератури вказаного періоду. У цьому ж контексті автор розглядав збірку «З неволі», після публікації якої переслідування зазнав і Н. Онацький². До цього періоду відноситься і публікація К. Майченка (частіше друкувався під псевдонімом К. Прохоренко) «Словом і пензлем», в якій автор здійснив огляд різнопланової творчості педагога: літературної та художньої³. Робота представляє інтерес для нашого дослідження тим, що в ній охарактеризовані напрями літературного доробку Н. Онацького (поезії, п'єси, оповідання).

Серед науковців, які досліджували життя та творчість Н. Онацького, необхідно виділити Г. Петрова, який багато років присвятив вивченню біографії митця, зокрема описав дитячі роки, прослідкував шлях навчання, освіти⁴. Низка публікацій цього автора, на сторінках яких висвітлював основні події життя Н. Онацького із того матеріалу, який був доступний досліднику і який дозволено було публікувати в означений період, на наш погляд, є важливим внеском у дослідження персоналії Н. Онацького⁵.

---

¹ Петров Г. Традиції без продовжувачів / Г. Петров // Ленінська зміна (Харків). – 1964. – № 150 (267). – С. 2.

² Пивоваров М. Перед судом історії : мандрівка по старих архівних сховищах / М. Пивоваров // Вітчизна. – 1964. – № 12. – С. 148 – 161.

³ Майченко К. Він любив мальви / К. Майченко, Г. Петров // Дніпро. – 1965. – № 7. – С. 122 – 124.

⁴ Петров Г. Народний митець: до 90-річчя з дня народження Н. Онацького / Г. Петров // Ленінська правда. – 1965. – № 5 (6278). – С. 3.

⁵ Петров Г. Він любив мальви : до 25-річчя з дня смерті художника Никанора Онацького / Г. Петров // Ленінський прапор (Липова Долина). – 1965. – № 19 (3558). – С. 4; Його ж. Життя для рідного народу : до 90-річчя Н. Онацького / Г. Петров //

Доцільно вказати, що історіографія проблеми радянського етапу щодо педагогічної діяльності Н. Онацького відображена лише в поодиноких дослідженнях, що присвячені творчості учнів Н. Онацького: харківського живописця Сергія Луньова¹ та видатного українського скульптора Михайла Лисенка², які завдячували своєму вчителю й наставнику, високо цінували його педагогічні знахідки в методиці викладання образотворчого мистецтва.

Великий інтерес для нашої роботи становить розвідка Г. Петрова «Никанор Онацький на Краснопільщині», що містить важливі відомості про плідну краєзнавчу діяльність просвітника³. Автор відзначив значущість експонатів, віднайдених, класифікованих і описаних Н. Онацьким на Краснопільщині під час археологічних розкопок, у яких педагог брав безпосередню участь. Результатом цієї пошукової роботи, як з'ясував Г. Петров, стала розвідка Н. Онацького «Старовинні кахлі на Сумщині»⁴.

Підсумком досліджень педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького на Слобожанщині кінця 60-х рр. ХХ ст. можемо вважати працю Г. Петрова «Він заслужив шану» про необхідність вшанування пам'яті митця, зокрема, активізувати пошуки архівних матеріалів; автор окреслив першочергові напрями майбутніх досліджень персоналії Н. Онацького: уточнення біографічних відомостей стосовно навчання та життєдіяльності просвітника в Гадяцькій земській школі, Одеському художньому училищі товариства вишуканих мистецтв, Петербурзькій Імператорській академії мистецтв;

Вперед. – 1965. – № 4 (494). – С. 4; *Його ж.* Він любив мальви / Г. Петров, К. Майченко (псевдонім Прохоренко К.) // Дніпро. – 1965. – № 7. – С. 122 – 124; *Його ж.* Мужнє слово / Г. Петров // Ленінська правда. – 1966. – № 25 (6556). – С. 3.

¹ Петров Г. Барви райдуги / Г. Петров. // Ленінська зміна. – 1966. – № 32 (461). – С. 3; *Його ж.* Невтамовна справа пошуків / Г. Петров // Вперед. – 1966. – № 7 (2670). – С. 4.

² Петров Г. В полоні нових творчих планів / Г. Петров // Вперед. – 1966. – № 105 (2768). – С. 4.

³ Петров Г. Никанор Онацький на Краснопільщині / Г. Петров // Перемога. – 1965. – № 68 (2314). – С. 2.

⁴ Онацький Н. Старовинні кахлі Сумщини / Н. Онацький. – Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 9 с.

викладацької роботи в лебединських та сумських закладах освіти, перебування в Полтаві, Харкові¹.

Варто відзначити, що значним фактом у зацікавленості, зростанню інтересу до дослідження життя та діяльності Н. Онацького стали художні виставки творів митця, які почали експонуватися в 70-х рр. ХХ ст. в Сумському обласному художньому музеї, що привернули увагу дослідників, науковців і спільноти до особистості художника. Як наслідок, з'явилася на світ низка статей і наукових досліджень про творчість педагога-просвітника, його культурно-освітню діяльність на Слобожанщині: Є. Афанасьєва², Н. Капітоненка³, Г. Петрова⁴, Б. Ткаченко⁵, Б. Піаніди⁶, Л. Сапухіної⁷, Ю. Ступака⁸, В. Ханка⁹. У У роботах цих авторів простежується провідна думка про виховне значення художнього спадку Н. Онацького для розвитку культури й мистецтва Слобожанщини, про високий мистецький рівень творів художника. Порівняльний аналіз дав можливість визначити: якщо автори розвідок 60-х рр. ХХ ст. розглядали культурно-просвітницьку діяльність Н. Онацького переважно через дослідження його літературної спадщини, то

---

¹ Петров Г. Він заслужив шану / Г. Петров // Ленінська правда. – 1968. – № 56 (11356). – С. 3.

² Михайло Лисенко [Образотворчий матеріал] : альбом / автор-упор. Є. Афанасьєв. – К., 1975. – С. 6 – 34.

³ Капітоненко Н. Талант, відданий народові : до 100-річчя з дня народження Н. Онацького / Н. Капітоненко / Ленінська правда. – 1975. – № 6 (13087). – С. 3.

⁴ Петров Г. Сонячна палітра Никанора Онацького / Г. Петров // Ленінська зміна. – 1972. – № 125 (12437). – С. 3; *Його ж.*

⁵ Ткаченко Б. Народжений для народу / Б. Ткаченко // Будівник комунізму. – 1971. – № 121(3857). – С. 3.

⁶ Піаніда Б. Про виставку творів Н. Онацького в Полтавському художньому музеї : (Присвячено 100 річчю з дня народження) / Б. Піаніда // Искусство. – 1975. – № 4 – 5. – С. 3, 75.

⁷ Сумський краєзнавчий музей : путівник / упоряд. : П. А. Сапухін, Г. С. Долгін [та ін.]. – 1976. – Х. : Прапор. – 47 с.

⁸ Ступак Ю. Видатні художники Сумщини / Ю. Ступак. – Х. : Прапор, 1979. – С. 35 – 37; *Його ж.*

⁹ Ханко В. Виставка творів Н. Онацького в Полтавському художньому музеї / В. Ханко // Ленінська правда. – 1975. – № 26 (3107). – С. 4; *Його ж.* Виставка творів Никанора Онацького / В. М. Ханко // Комсомолец Полтавщини. – 1975. – № 12 (2610). – С. 4; *Його ж.* Краса, втілена у фарбах / В. М. Ханко // Будівник комунізму (Гадяч). – 1975. – № 9 (6634). – С. 4.

для 70-х рр. ХХ ст. характерна перестановка акценту на художній доробок митця. Особливу увагу приділено науковцями означеного часу мальовничим картинам майстра, наприклад, розвідка краєзнавця з Лебедин Б. Ткаченка¹.

Принагідно зауважимо, що Н. В. Онацька, вдова Н. Онацького, зберегла багато живописних і графічних творів чоловіка. Саме вона стала ініціатором проведення персональних виставок митця в ряді музеїв України. Свідченням цих заходів є низка публікацій науковців: Г. Андрусенко², Г. Ареф'євої³, О. Волотарця⁴, І. Гуньовського⁵, Л. Корнішиної⁶. Цю ж тему висвітлюють: Б. Піаніда⁷, В. Ханко⁸. У статтях розглянуто важливі аспекти образотворчої діяльності Н. Онацького, схарактеризовано його як видатного українського живописця, визначено жанрову спрямованість картин.

Отже, педагогічна діяльність Н. Онацького і в – 70-ті рр. ХХ ст. розглядалася дослідниками лише в контексті

---

¹ Ткаченко Б. Народжений для народу / Б. Ткаченко // Будівник комунізму. – 1971. – № 121(3857). – С. 3.

² Андрусенко Г. Б. Произведения Н. Х. Онацкого в собрании Чугуевского историко-художественного заповедника имени И. Е. Репина / Г. Б. Андрусенко // Мистецькі осередки Сумщини : історія, колекція, дослідження : матеріали наук. конф., присвяченої 75-річчю заснування Сумського музею. – Суми : Університетська книга, 1995. – С. 15 – 17.

³ Ареф'єва Г. В. Сумський обласний художній музей імені Никанора Онацького : Культура. Історія. Традиції / Г. В. Ареф'єва, А. С. Дужа Л. К. Федевич // Науково-популярний журнал : спецвипуск «Музеї України». – 2005. – № 7. – С. 16 – 20.

⁴ Волотарець О. Талант його був щедрим / О. Волотарець // Зоря Полтавщини. – 1975. – № 16 (12556). – С. 3.

⁵ Гуньовський І. М. Н. Х. Онацький : Полтавська обласна наукова конференція з історичного краєзнавства / І. М. Гуньовський. – Полтава : Колос, 2007. – С. 56 – 63.

⁶ Корнішина Л. Живопис Н. Онацького у зібранні Луганського обласного художнього музею / Л. Корнішина // Художній музей : минуле та сучасність : матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – С. 91 – 95.

⁷ Піаніда Б. Про виставку творів Н. Онацького в Полтавському художньому музеї музеї : (Присвячено 100 річчю з дня народження) / Б. Піаніда // Искусство. – 1975. – № 4 – 5. – С. 3.

⁸ Ханко В. Виставка творів Н. Онацького в Полтавському художньому музеї / В. Ханко // Ленінська правда. – 1975. – № 26 (3107). – С. 4; Його ж. Виставка творів Никанора Онацького / В. М. Ханко // Комсомолец Полтавщини. – 1975. – № 12 (2610). – С. 4; Його ж. Краса, втілена у фарбах / В. М. Ханко // Будівник комунізму (Гадяч). – 1975. – № 9 (6634). – С. 4.

висвітлення творчості визначних учнів Н. Онацького, зокрема, на сторінках монографії «Михайло Лисенко» вміщено важливі спогади й вдячні висловлювання провідного скульптора радянських часів М. Лисенка про свого першого вчителя мистецьких дисциплін; важливою для нашого дослідження є характеристика його як врівноваженої, спокійної та розсудливої людини¹.

Цікавими для нашого дослідження є праці Ю. Ступака, в яких проаналізовано наукові краєзнавчі й мистецтвознавчі розвідки Н. Онацького та окреслено їх значення в культурно-просвітницькому житті Слобідського краю². Автор розкриває зміст і основні положення публікацій Н. Онацького про особливості видів декоративно-прикладного мистецтва України (ткацтва, вишивки, кераміки) та Слобожанщини (гутне скло, фаянсові вироби, кахлі).

Особливий інтерес представляє колективна праця науковців-музейників: Г. Долгіної, Г. Недбайло, Л. Сапухіної про історію створення Сумського краєзнавчого музею, де окреслено діяльність Н. Онацького в цьому контексті³.

Кінець 70-х рр. ХХ ст. та початок 80-х рр. ХХ ст. майже не поповнилися новими здобутками науковців з дослідження педагогічної діяльності Н. Онацького. Наприкінці 1980-х рр. знову заактивізував пошукову роботу перший дослідник діяльності митця Г. Петров. Його розвідки цих років присвячені творчим напрямам діяльності Н. Онацького: художньому⁴ та поетичному.⁵ В останній праці автор проаналізував поетичний доробок митця на революційну тематику й обґрунтував підтримку просвітником революційних змін 1917 року.

---

¹ Михайло Лисенко [Образотворчий матеріал] : альбом / автор-упор. Є. Афанасьєв. – К., 1975. – С. 6 – 34.

² Ступак Ю. Видатні художники Сумщини / Ю. Ступак. – Х. : Прапор, 1979. – С. 35 – 37; *Його ж.* Художник, вчений, поет / Ю. Ступак // Культура і життя. – 1975. – № 2 (2077). – С. 3.

³ Сумський краєзнавчий музей : путівник / упоряд. : П. А. Сапухін, Г. С. Долгін [та ін.]. – 1976. – Х. : Прапор. – 47 с.

⁴ Петров Г. Низький уклін вам, вчителі і наставники скульптора : На дев'ятому Лисенківському святі мистецтв у Шпилівці / Г. Петров // Вперед. – 1985. – № 132 (6287). – С. 2 – 3.

⁵ Петров Г. Світлий талант / Г. Петров // Вперед. – 1985. – № 123 (6278). – С. 4.

До досліджень Г. Петрова у кінці 80-х рр. ХХ ст. приєдналася науковець Н. Юрченко. Її розвідки представляють особливий інтерес, оскільки в них розглянуто творчий метод педагога-художника, його ставлення до мистецтва, до живопису та декоративно-прикладного мистецтва як до загальнолюдських цінностей, які повинні переходити у спадок від одного покоління до наступного. Відомості про особливості творчості Н. Онацького в мистецьких жанрах було отримано з публікацій про творчість педагога-художника в жанрі пейзажу Н. Юрченко¹ та в жанрі портрету В. Рубана² Автори дають високу оцінку майстерності Н. Онацького як художника-живописця першої третини ХХ ст.

Вивчення творчого спадку педагога як синтез мистецтва слова та художнього образу провадили науковці І. Довгополик³ і В. Дудченко⁴. Результати їхніх пошуків знайшли відображення в працях, присвячених культурно-освітньому розвитку Лебединщини.

Вагомим дослідженням життя і діяльності Н. Онацького в радянський період стала публікація Б. Ткаченка «Никанор Воскреслий», надрукована в журналі «Україна» (1988). Це найбільш детальний нарис про життя та творчість Н. Онацького з опублікованих до цього часу, де вперше автором висвітлено деталі про його арешти. Тут же автором вміщено вірші, які були створені у в'язниці 1934, 1935 рр. та рідкісні сімейні фотографії родини Онацьких⁵. За результатами дослідження Б. Ткаченко опубліковано значну кількість інформаційного матеріалу, який автор доповнив світлинами з родинного архіву Онацьких, що були вперше представлені широкому загалу.

---

¹ Юрченко Н. Людина дивної долі: до 110-річчя з дня народження Н. Онацького / Н. Юрченко // Ленінська правда. – 1985. – № 112 (15716). – С. 3.

² Рубан В. Український портретний живопис другої половини ХІХ – початку ХХ століття / В. Рубан. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 89.

³ Довгополик І. Вивчати і збагачувати славу рідного краю / І. Довгополик // Ленінський прапор. – 1985. – № 2 (6580). – С. 4; *Його ж.* І живописець і поет / І. Довгополик // Ленінський прапор. – 1985. – № 5 (6583). – С. 4.

⁴ Дудченко В. Словом і пензлем / В. Дудченко // Червоний промінь. – 1987. – № 105 (3609). – С. 4.

⁵ Ткаченко Б. Никанор Воскреслий / Б. Ткаченко // Україна. – 1988. – № 35 (1647). – С. 8 – 12.

До радянського етапу належить розвідка В. Рубана, що містить відомості про краєзнавчу діяльність Н. Онацького на Слобожанщині¹, у якій автором подано відомості про різні напрями краєзнавчої роботи Н. Онацького: історичний, географічний, культурологічний, художній. Ця робота засвідчила внесок Н. Онацького у педагогічне краєзнавство, у пізнання рідного краю.

Варто констатувати, що педагогічна діяльність Н. Онацького в дослідженнях науковців у 80-ті рр. ХХ ст., подібно до розвідок 70-х рр. ХХ ст., знайшла відображення лише в працях, присвячених творчості його учнів, а саме Г. Петрова «Низький уклін вам, вчителі й наставники скульптора»² і «Никанор Онацький і його учні: виставка в Сумському художньому музеї»³. Остання робота являє особливий інтерес, оскільки в ній вміщено не лише перелік творчих художніх робіт учнів Н. Онацького, представлених в експозиції виставки музею, а й розглянуто їхні спогади про викладацьку майстерність педагога. Наведені відомості про педагогічну діяльність Н. Онацького, спогади про його підхід до викладання образотворчого мистецтва є дуже важливими для нашого наукового дослідження.

Слід відзначити той великий внесок у дослідження 60-х – 80-х рр. ХХ ст. життєвого шляху та різносторонньої діяльності Н. Онацького на Слобожанщині, який зробили краєзнавці Г. Петров із Сум та Б. Ткаченко з Лебедина. Відтак, можемо підсумувати, що дослідження педагогічної діяльності Н. Онацького 60-х рр. ХХ ст. – 80-х рр. ХХ ст. – це період пошуків, коли наукові праці були спрямовані в основному на вивчення та упорядкування його біографії й окремих аспектів культурно-просвітницької діяльності (див. табл. 1.3).

---

¹ Рубан В. Український портретний живопис другої половини ХІХ – початку ХХ століття / В. Рубан. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 89.

² Петров Г. Низький уклін вам, вчителі і наставники скульптора : На дев'ятому Лисенківському святі мистецтв у Шпилівці / Г. Петров // Вперед. – 1985. – № 132 (6287). – С. 2 – 3.

³ Петров Г. Никанор Онацький і його учні : виставка в Сумському художньому музеї / Г. Петров // Вперед. – 1989. – № 69 (6371). – С. 3.

Історіографічний аналіз розвідок зазначеного періоду засвідчив не лише великий інтерес до різнопланової діяльності Н. Онацького, який залишив по собі глибокий слід в історико-культурній спадщині Слобідського краю, а намагання зрозуміти та осмислити його як непересічну особистість.

Таблиця 1.3.

**Пріоритетні напрями досліджень життєдіяльності
Никанора Онацького. Радянський етап (1937 – 1990 рр.)**

Напрями	Роки	Представники напрямую дослідження
Біографічні відомості Художня творчість Літературна творчість	1960-ті	Г. Петров К. Майченко М. Пивоваров
Біографічні відомості Педагогічна діяльність Краєзнавча діяльність Музейна діяльність Наукова спадщина Художня творчість Літературна творчість	1970-ті	Ю. Ступак, В. Ханко, Б. Ткаченко М. Лисенко (спогади), С. Луцьов (спогади) Г. Долгіна, Г. Недбайло, Л. Сапухіна М. Комаров Ю. Ступак Л. Мельник, Б. Піаніда, Н. Юрченко Є. Афанасьєва, Н. Капітоненко та інші.
Біографічні відомості Художня творчість Літературна творчість	1980-ті	Г. Петров, Б. Ткаченко В. Рубан, Н. Юрченко І. Довгополик, В. Дудченко та інші.

Порівняльно-зіставний аналіз показав, що праці радянського етапу дослідження життєдіяльності Н. Онацького істотно відрізнялися від тих початкових відгуків, повідомлень та оголошень, що з'явилися за життя просвітника. У ході наукового пошуку виявлено, що у сучасників до особистості

Н. Онацького було різне ставлення – то його діяльність підтримувалася, заохочувалася й відзначалася подяками і відзнаками, то піддавалася критиці. Врешті-решт критика перемогла, а ім'я педагога-просвітника на довгий час (40 - ві рр. ХХ ст. – 60-ті рр. ХХ ст.) було заборонено навіть згадувати, документи вилучалися, знищувалися, факти або замовчувалися, або приховувалися, іноді свідомо спотворювалися. Внаслідок такого ставлення до персоналії Н. Онацького у дослідженнях періоду 70-х рр. ХХ ст. – 80-х рр. ХХ ст. помітні розбіжності в датах, подіях тощо. За таких умов науковцям важко було вибудувати вірогідну хронологію його життєпису. Залишалися прогалини й «білі плями» певних періодів життя та діяльності педагога. Секретність архівних матеріалів щодо репресованих осіб не дали змогу дослідникам цього етапу вибудувати цілісну картину життя, педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького на Слобожанщині.

Серед досліджень радянського часу найбільш висвітленими виявилися окремі аспекти діяльності педагога, це насамперед, його поетична та художня спадщина, частково культурно-просвітницька робота, фрагментарно наукова та викладацька праця.

Аналіз стану досліджень дозволив встановити, що педагогічна діяльність Н. Онацького і за радянського етапу не знайшла належного відображення в працях науковців. Разом з цим, варто зауважити певні зрушення в цьому напрямку. Підсумовуючи, відзначимо, що педагогічна діяльність просвітника хоча й не стала об'єктом окремого дослідження, проте вона наполегливо висвітлювалася в контексті вивчення творчої спадщини учнів Н. Онацького, які завдячували власними успіхами педагогічному обдаруванню свого першого вчителя малювання.

Системний аналіз широкого кола літературних джерел, дозволив дійти висновку, що радянський етап дослідження науково-творчої спадщини Н. Онацького був надзвичайно важливим у вивченні педагогічної та культурно-просвітницької діяльності митця: опубліковано ряд літературних творів у регіональній, обласній, всеукраїнській пресі, організовано

художні виставки педагога в провідних художніх музеях України, надруковано каталоги, альбоми, брошури, музейні путівники з висвітленням життєвого та творчого шляху просвітника, що привернуло увагу науковців до особистості педагога, до його культурно-освітньої діяльності на Слобожанщині.

У ході наукового пошуку встановлено, що фактичний матеріал біографічних праць радянського етапу досліджень, особливо розвідки дослідників Г. Петрова, Б. Ткаченка, і до цього часу має велику інформаційну цінність для історико-біографічного вивчення багатогранної діяльності митця.

Отже, зазначимо, що історіографія радянського періоду є досить різноманітною й охоплює широкий спектр дослідження напрямів діяльності Н. Онацького, водночас перенасичена цитатами партійних керівників і перебільшенням впливу комуністичної партії на розвиток мистецької освіти, а також містить багато не з'ясованих питань щодо життєтворчості Н. Онацького. Розвідки радянського етапу мають переважно фактографічно-описовий характер і є ідеологічно ангажованими.

Третій, сучасний етап дослідження педагогічної діяльності Н. Онацького (1991 – 2016 рр.) розпочався в нових соціально-політичних умовах в країні завдяки якісним зрушенням у висвітленні процесу розвитку вітчизняної освіти та педагогічної думки, що великою мірою пов'язано із проголошенням України незалежною державою. Саме тому цей етап характеризується великою кількістю вітчизняних досліджень різних аспектів науково-творчої спадщини митця, що стало предметом особливої уваги нашого дослідження.

У межах дослідження напрямів діяльності Н. Онацького серед наукових розвідок сучасного етапу доцільно виокремити три групи за тематичною спрямованістю досліджень (щодо видів діяльності Н. Онацького): перша група – педагогічна діяльність; друга – музейно-просвітницька діяльність; третя група – мистецька діяльність.

Першу групу складають праці, що висвітлюють педагогічну та викладацьку діяльність Н. Онацького на Слобожанщині. До

опублікованих праць, що проливають світло на невідомі та призабуті сторінки педагогічної роботи Н. Онацького, потрібно віднести книгу історика М. Манька «Суми та сумчани у документах сучасників», що вийшла у світ у 2007 р. Автор зосередив увагу на освітніх закладах міста Суми взагалі, та тих, де вчителював Н. Онацький. Згідно з дослідженням М. Манька, спочатку Н. Онацький як педагог був запрошений до реального училища, після перемоги на Харківському конкурсі з методики викладання образотворчого мистецтва і, незабаром, констатує автор: «Никанор Харитонович став справжнім генератором культурно-освітніх ідей не тільки в реальному училищі, а й у місті Суми»¹.

Неабиякий інтерес для вивчення педагогічної діяльності Н. Онацького становить праця В. Голубченка «Педагогічна діяльність Г. П. Самброса». Робота присвячена дослідженню діяльності редактора часопису «Наша освіта», на сторінках якого друкував наукові розвідки Н. Онацький, разом з тим автор вмістив важливі архівні матеріали про освітні заклади в Сумах, де викладав Н. Онацький². В іншій роботі В. Голубченко виокремлено та коротко схарактеризовано педагогічну й культурно-освітню діяльність Н. Онацького на Слобожанщині, основну увагу сконцентровано науковцем на діяльності сумського періоду життя митця, що важливо для регіонального компоненту у змісті культурно-просвітницької діяльності педагога-художника³.

Зазначимо, що педагогічна діяльність Н. Онацького в дослідженнях сучасного етапу, як і в попередні (прижиттєвий та радянський), не представлена окремими розвідками. Проте, важливо зауважити, що спостерігається неухильне посилення

---

¹ Манько М. Суми та сумчани у документах сучасників : Книга перша (1655 – 1919 рр.) / М. Манько. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2007. – С. 236.

² Голубченко В. Педагогічна діяльність Г. П. Самброса / В. Голубченко // Третя Сумська обласна наукова історико-краєзнавча конференція. Історико-педагогічне краєзнавство : зб. статей СумДПУ ім. А. С. Макаренка. – Суми, 1999. – С. 119 – 121.

³ Голубченко В. Педагогічне краєзнавство Сумщини : пошуки та знахідки: монографія / В. Голубченко // Інновації в професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя методологічні, змістові та методичні засади. – Суми, 2011. – С. 286 – 312.

інтересу науковців до цієї проблеми, яка розглядалася у працях 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Отже, можемо стверджувати, що в дослідженнях науковців означеного періоду педагогічна діяльність Н. Онацького уже не лише фрагментарно згадувалася, а й характеризувалася, аналізувалася, хоча і в контексті досліджень інших проблем. Підтвердженням цьому є публікації науковця С. Побожія про освітню та культурно-просвітницьку роботу Н. Онацького на Слобожанщині. Спираючись на архівні документи, матеріали преси 20-х рр. ХХ ст., автор розглянув виставкову роботу в місті Суми, процес організації художньо-історичного музею та його значення в культурно-освітньому просторі Слобідської України¹. Важливі відомості про викладацьку роботу Н. Онацького в гуртках та студіях міста Суми можна знайти в публікації С. Побожія «Художнє життя на Сумщині першої третини ХХ століття»². Особливістю досліджень С. Побожія, на нашу думку, є наявність великої кількості фактологічних матеріалів. Ці матеріали важливі для аналізу викладацької роботи Н. Онацького на громадських засадах.

Важливим джерелом інформації про викладацьку діяльність Н. Онацького у першому вищому навчальному закладі м. Суми є праця науковця-педагога Л. Корж-Усенко «Історія становлення та розвитку Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка»³. В публікації подано відомості про досягнення Онацького в гуртковій роботі зі студентами Сумського інституту соціального виховання: на заняттях у гуртку з образотворчого мистецтва долучав студентів до музейної та краєзнавчої роботи. Особливої уваги в нашій роботі заслуговує те, що автор характеризує Н. Онацького як

---

¹ Побожій С. Традиції колекціонування на Слобожанщині : Приватні і корпоративні колекції. Перспективи розвитку / С. Побожій // Сумський обласний краєзнавчий музей: історія та сьогодення : зб. наук. ст. / ред. Терентьев В. С. – Суми : МакДен, 2005. – С. 85 – 94.

² Побожій С. Художнє життя на Сумщині першої третини ХХ століття / С. Побожій // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Х., 2002. – № 1. – С. 49 – 56.

³ Корж-Усенко Л. В. Історія становлення та розвитку Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка / Л. В. Корж-Усенко. – Суми, 1999. – 88 с.

досвідченого педагога, який приваблював студентів цікавими лекціями про досягнення світової культури, культурні цінності України й, зокрема, Слобожанщини.

До праць сучасного етапу історіографії належать книги В. Близнюка, в яких схарактеризовано внесок Н. Онацького в становлення мистецької освіти на Сумщині¹ та розглянуто педагогічну діяльність Н. Онацького через призму різнобічної творчості митця, при цьому автор наголошує на важливості зв'язку між краєзнавцями й педагогами².

Результати історіографічного аналізу засвідчили тенденцію посилення інтересу науковців до особистості Н. Онацького як педагога. З наведених фактів робимо висновок, що цей процес активізувався на початку ХХІ ст. Яскравим свідченням цього факту є розвідка В. Ткаченко «Художня освіта в місті Суми в кінці ХІХ – ХХ ст.», предметом дослідження якої стало питання внеску педагогів-сумчан в загальний процес розвитку та становлення художньої освіти й культури на Слобожанщині взагалі, та внеску Н. Онацького, зокрема. В публікації містяться відомості про другий етап педагогічної діяльності просвітника (1913 – 1933 рр.), що буде підданий ретельному аналізу в підрозділі 2.2. нашого дослідження. Крім цього автором розглянуто викладацьку роботу Н. Онацького з мистецьких дисциплін образотворчого спрямування в закладах освіти, в гуртках і студіях з дітьми, молоддю та дорослим населенням³.

У працях другої групи сучасного етапу досліджень життєдіяльності Н. Онацького розкрито музейно-просвітницьку роботу педагога на Слобожанщині. На наш погляд, найбільш ёмко просвітницька діяльність Н. Онацького висвітлена в публікації ««Просвіта» Сумщини в контексті формування національної самосвідомості: історія та сучасність»

---

¹ Близнюк А. М. Музей освіти і науки Сумщини / А. М. Близнюк. – Суми : Нота бене, 2009. – 150 с.

² Близнюк А. М. Краса Сумщини в слові, музиці, живописі / А. М. Близнюк, М. П. Гурець. – Суми : ТОВ Фабрика друку, 2014. – 134 с.

³ Ткаченко В. П. Художня освіта в місті Суми в кінці ХІХ – ХХ століть / В. П. Ткаченко // Художник у провінції : матеріали міжнарод. наук. конф., 24 – 25 вересня 2009 р. / за ред. Л. К. Федевич. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 68 – 75.

В. Голубченка. У статті автором розглянуто роль і значущість такого громадського об'єднання, як Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Т. Шевченка та внесок педагога Н. Онацького у створення і роботу сумського осередку «Просвіти»¹. У цьому контексті, варто відзначити розвідку Р. Танани про вплив Великого Кобзаря на формування особистості Н. Онацького та заходи щодо вшанування пам'яті Т. Шевченка, організовані педагогом-просвітником².

У ході історіографічного дослідження встановлено, що значну увагу дослідників сучасного етапу було приділено музейно-просвітницькій діяльності Н. Онацького. Так, основою статті В. Суркова «Музейні родзинки: Сумські художній і краєзнавчий музеї колись були єдиним цілим і зобов'язані своєю появою художнику й колекціонеру Никанору Онацькому»³ є факти про створення Н. Онацьким двох музеїв: Сумського обласного художнього та Сумського обласного краєзнавчого. Відзначимо, що більш детальні відомості про історію створення музеїв містяться в публікаціях науковців: С. Побожія «Початок»⁴, «Сумской художественный музей»⁵ (в яких опубліковані перші документи щодо заснування музею); Г. Ареф'євої в статтях «Історія Сумського художнього музею в світлі нових архівних досліджень»⁶ та «До питання визначення

---

¹ Голубченко В. «Просвіта» Сумщини в контексті формування національної самосвідомості : історія та сучасність / В. Голубченко // Світогляд – Філософія – Релігія : зб. наук. пр. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – № 1 (1) – С. 221 – 230

² Таната Р. Н. Х. Онацький – палкий шанувальник Т. Г. Шевченка / Р. Таната // Художник у провінції : матеріали наук. конф., 15 – 16 жовтня 1998 р. / Сум. обл. художній музей ім. Н. Х. Онацького / упоряд. Л. Федевич. – Суми : Собор, 1998. – С. 44 – 48.

³ Сурков В. Музейные изюминки : Сумские художественный и краеведческий музеи когда-то были одним целым и обязаны своим появлением художнику и коллекционеру Никанору Онацкому / В. Сурков // Данкор. – 2009 – № 22 (867). – С. А 8 – А 9.

⁴ Побожій С. Початок : Сумському художньому музею виповнилося 70 років / С. Побожій // Червоний промінь. – 1992. – № 6. – С. 3.

⁵ Побожій С. Сумской художественный музей / С. Побожій // Юный художник. – 1991. – № 4. – С. 32 – 35.

⁶ Ареф'єва Г. В. Історія Сумського художнього музею в світлі нових архівних досліджень / Г. В. Ареф'єва // Художній музей : минуле та сучасність : матеріали наукової конференції, присвяченої 80 – річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – С. 3 – 15.

дати заснування музею»¹, в яких авторка опублікувала нові матеріали з архівів КДБ, що містили інформацію про уточнення дати заснування історично-художнього музею Н. Онацьким та відкрили нові факти його краєзнавчої діяльності.

Цінною для історіографічного аналізу є колективна робота наукових працівників Сумського обласного художнього музею – Г. Ареф'євої, А. Дужої, Л. Федевич «Сумський обласний художній музей імені Никанора Онацького: Культура. Історія. Традиції», в якій розглянуто культурно-просвітницьку діяльність Н. Онацького на Слобожанщині з позиції музеєзнавства². Не менш плідними на початку ХХІ ст. виявилися дослідження етнографічної та краєзнавчої діяльності Н. Онацького науковцями Сумського обласного краєзнавчого музею. Найбільш показовими в цьому плані є авторські розвідки Л. Сапухіної³ та Т. Кулик⁴, які доповнюють одна одну.

До другої групи статей сучасної історіографії, що характеризують музейну роботу Н. Онацького відносимо публікації: Г. Петрова⁵, Г. Черкаської⁶, Р. Маньковської⁷, О. Чижова⁸. Про колекцію О. Гансена, що поклала початок

---

¹ Ареф'єва Г. В. До питання визначення дати заснування музею / Г. В. Ареф'єва // Художній музей : минуле та сучасність : матеріали наукової конференції, присвяченої 80 - річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – С. 16 – 18.

² Ареф'єва Г. В. Сумський обласний художній музей імені Никанора Онацького : Культура. Історія. Традиції / Г. В. Ареф'єва, А. С. Дужа Л. К. Федевич // Науково-популярний журнал : спецвипуск «Музеї України». – 2005. – № 7. – С. 16 – 20.

³ Сапухіна Л. З історії Сумського обласного краєзнавчого музею / Л. Сапухіна // Сумський обласний краєзнавчий музей : історія та сьогодення : зб. наук. ст. / ред. Терент'єв В. С. – Суми : Мак.Ден, 2005. – С. – 20.

⁴ Кулик Т. Н. Х. Онацький / Т. Кулик // Краєзнавчий збірник : статті та матеріали / Сумський обласний краєзнавчий музей / під. ред. В. С. Терент'єва. – Суми : Видавничий будинок «Еллада», 2010. – 250 с.

⁵ Петров Г. Або волю знайти, або прахом лягти : Никанору Онацькому, засновнику Сумського художнього музею присвячується / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 1.

⁶ Черкаська Г. Лицар музейної справи : [Н. Онацький (1874 – 1937), уродж. х. Хоменки Гадяцького пов.] / Г. Черкаська // Гетьман. – 2014. – № 6 (59). – С. 45.

⁷ Маньковська Р. Музей у дослідженнях Інституту історії України НАН України / Р. Маньковська // Історіографічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 22. – С. 499 – 518.

⁸ Чижов О. І. Висвітлення діяльності музеїв на Сумщині в місцевій пресі у 80-х – на початку 90-х років ХХ століття / О. І. Чижов // Матеріали ІХ Всеукр. історико-

експозиції Сумського обласного художнього музею та як її збирав Н. Онацький, висвітлено у дослідженнях Л. Мельничук¹.

Музейна діяльність педагога знайшла відображення і в статтях журналіста Н. Ісіпчука², написаних у формі бесіди з нинішнім директором Сумського обласного художнього музею Г. Ареф'євою, яка повідомила деякі маловідомі факти із життєпису Н. Онацького у світлі нових архівних матеріалів, наданих науковцям музею для опрацювання Державним архівом служби безпеки України в Полтавській області.

Результатом ознайомлення науковців-музейників з архівами СБУ стала публікація «Никанор Харитонович Онацький: до 130-річчя від дня народження» (2005). У цій невеликій брошурі введено до наукового обігу раніше не опубліковані матеріали й уточнено основні віхи життя та творчості Н. Онацького³.

Варто зазначити, що завдяки статті Д. Ольшанської «Онацький повертається: Сумський художній музей став власником архіву свого засновника й першого директора Никанора Онацького» (2011) стало можливим дізнатися, що до Сумського обласного художнього музею було передано в дар 358 документів архіву Н. Онацького – оригінали документів,

---

краєзнавчої конф. з міжнар. участю, 24 – 25 листопада 2011 р. / ред. кол. : В. Турков, Н. Зленко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – С. 225 – 227.

¹ Мельничук Л. Ю. Приватні мистецькі колекції XIX–XX століття у складі музейних зібрань Слобожанщини (особливості розвитку, культурно-історична і художня цінність, перспективи) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.05 / Л. Ю. Мельничук. – Харків, 2011. – 19 с.; *Його ж.* Мистецькі зібрання польських колекціонерів на Слобожанщині / Л. Мельничук // Художня культура. Актуальні проблеми: Наук. вісник / Ін-т проблем сучасн. мист-ва НАМ України; Редкол.: В. Сидоренко (голова), О. Федорук (гол. ред), І. Безгін [та ін.]. – К. : ХІМДЖЕСТ, 2010. – Вип. 7. – С. 501 – 509; *Його ж.* Українське мистецтво в художніх колекціях Слобожанщини / Л. Ю. Мельничук // Вісник ХДАДМ : теорія та історія мистецтва. – 2014. – № 4 – 5. – С. 75 – 80; *Його ж.* Колекціонування творів мистецтва як складова художнього життя / Л. Мельничук // Вісник ХДАДМ : теорія та історія мистецтва. – 2015. – № 9 – 10. – С. 43 – 47.

² Ісіпчук Н. Хранительки прекрасного : з нагоди 90-річного ювілею у Сумському художньому музеї пройшли святкові заходи / Н. Ісіпчук // Сумщина. – 2010. – № 28 – 29 (19735 – 19736). – С. 1 – 2; *Його ж.* Художній музей – машина часу / Н. Ісіпчук // Сумщина. – 2009. – № 116 (19674). – С. 3.

³ Никанор Харитонович Онацький (1875 – 1937) : до 130-річчя від дня народження // Сумський обласний художній музей ім. Н. Х. Онацького / авт. тексту Г. В. Ареф'єва, Н. С. Юрченко. – Суми : Університетська книга, 2005. – 24 с.

фотографії краєвидів, фото Н. Онацького і фото, зроблені ним самим, а також рукописи віршів і праць¹. Ця ж інформація отримала підтвердження в публікації Ю. Лесиної «Життя Онацького – в «нових» документах»² (2011) а також у статті Н. Ісіпчука «Цінний подарунок для музею» (2011)³.

Праці третьої групи сучасного етапу досліджень, що висвітлюють творчу діяльність Н. Онацького розділено нами на підгрупи за напрямками роботи: наукова, літературна, образотворча.

Важливим внеском у дослідження наукової спадщини Н. Онацького є розвідка Н. Подоляки «Роль педагогічних часописів 20-х рр. ХХ ст. в утвердженні більшовицької ідеології радянської системи освіти на Сумщині» (2013), в якій розглянуто окремі аспекти наукової діяльності Н. Онацького, його активну участь у співпраці часопису «Наша освіта». Науковець схарактеризував публікації Н. Онацького на сторінках часопису, що були надруковані в 1929 р.: «Подібні рекомендації й сьогодні мають цінність і доводять широкий кругозір автора»⁴.

Крім вищезгаданого Н. Подоляки, наукові розвідки Н. Онацького на сучасному етапу досліджували: мистецтвознавець В. Ханко «Мистецтвознавчі писання Никанора Онацького»⁵ та історик Д. Кудінов, який відзначив вагомість наукової розвідки Н. Онацького «Селянський революційний рух на Сумщині в 1905 р.» та наголосив на

---

¹ Ольшанская Д. Онацкий возвращается : Сумской художественный музей стал обладателем архива своего основателя и первого директора Никанора Онацкого / Д. Ольшанская // Данкор. – 2011. – № 21 (970). – С. А 14.

² Лесина Ю. Жизнь Онацкого – в «новых» документах : [Об основателе и первом директоре музея мы знаем теперь больше...] / Ю. Лесина // Ваш шанс. – 2011. – № 21. – С. 10.

³ Ісіпчук Н. Цінний подарунок для музею / Н. Ісіпчук // Сумщина. – 2011. – № 58 – 59(19913 – 19914). – С. 5.

⁴ Подоляка Н. Роль педагогічних часописів 20-х рр. ХХ ст. в утвердженні більшовицької ідеології радянської системи освіти на Сумщині / Н. Подоляка // Сіверщина в історії України. – Х., 2013. – Вип. 6. – С. 452.

⁵ Ханко В. М. Мистецтвознавчі писання Никанора Онацького / В. М. Ханко // Мистецькі осередки Сумщини : історія, колекція, дослідження : матеріали наук. конф., присвяченої 75-річчю заснування Сумського музею. – Суми : Університетська книга, 1995. – С. 11 – 14.

важливості їх зі слів самого учасника подій¹. Науковець С. Побожій в роботі «Художнє життя на Сумщині першої третини ХХ ст.» (2002) проаналізував різноманітні тенденції розвитку образотворчого мистецтва у художньому житті Сумщини на підставі вивчення розширеної джерельної бази, зокрема розглянув науково-публіцистичну діяльність Н. Онацького². Л. Федевич, науковий співробітник Сумського обласного художнього музею, в роботі «Килими України» (2001) вказала на важливість розвідок Н. Онацького з історії культури Слобожанщини для подальших наукових досліджень³.

Таким чином, встановлено, що дослідники сучасного етапу відзначають: у своїх наукових працях: Н. Онацький перш за все переймався питанням підвищення культурного й освітнього рівня народу, для чого вважав необхідним вивчати історію та культуру свого краю.

Здійснений нами історіографічний аналіз творчої діяльності Н. Онацького дав можливість визначити, що літературна діяльність митця в дослідженнях сучасного етапу розглядалася науковцями в першу чергу в змісті поезій. Зазначимо, що поетичний доробок Н. Онацького схарактеризовано в збірках: «Українська муза. Поетична антологія. Од початку до наших днів»⁴ (1993); «Никанор Онацький: біографія, поезії. Калинове гроно: антологія поезії полтавських літераторів ХХ ст.»⁵ (2004); «Никанор Онацький.

---

¹ Кудінов Д. Сумська селянська республіка у вітчизняній та зарубіжній історіографії / Д. Кудінов // Часопис української історії. – К. – 2011. – Вип. 21. – С. 82 – 90.

² Побожій С. Художнє життя на Сумщині першої третини ХХ століття / С. Побожій // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Х., 2002. – № 1. – С. 49 – 56.

³ Федевич Л. Килими України / Л. Федевич // Художній музей : минуле та сучасність : матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н.Онацького / за ред. Л. К. Федевич. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – С. 129 – 133.

⁴ Українська Муза. Поетична антологія : історична хрестоматія : од початку до наших днів / під ред. О. Коваленка. – [Факсимільне відтворення видання 1908 р.] – К. : Обереги, 1993. – Вип. 11. – С. 1137 – 1140.

⁵ Никанор Онацький : поезії // Калинове гроно : антологія поезії полтавських літераторів ХХ ст. – Полтава, 2004. – С. 71 – 73.

Розіп'ята муза: антологія українських поетів, які загинули насильницькою смертю»¹ (2011), в усіх цих публікаціях вміщено короткі біографічні відомості та проаналізовано особливості поезій Н. Онацького.

До групи статей, що характеризують літературну діяльність Н. Онацького відносимо роботи науковців: М. Малика², Г. Намадарова³, В. Скакуна⁴, О. Скиби⁵. У зазначених розвідках автори аналізують літературну творчість просвітника крізь призму боротьби за національне відродження України та висвітлюють роль Н. Онацького в культурному розвитку українського народу. Необхідно наголосити, що у характеристиці поетичних та прозових творів Н. Онацького вищезгаданими авторами підкреслено розуміння письменником самотності народу, глибини національної ідеї.

Велику увагу в нашому дослідженні приділено образотворчому напрямку творчої спадщини Н. Онацького. На сучасному етапі досліджень цій проблемі присвячено праці науковців: Г. Андрусенко «Твори Н. Х. Онацького в збірці Чугуївського історико-художнього заповідника імені І. Ю. Рєпіна»⁶ (1995); Л. Корнішиної «Живопис Н. Онацького у зібранні Луганського обласного художнього музею»⁷ (2001);

---

¹ Никанор Онацький : поезії // Розіп'ята муза : антологія укр. поетів, які загинули насильницькою смертю : у 2 т. / укл. Ю. Винничук. – Львів, 2011. – Т. 1. – С. 519 – 524.

² Малик М. Онацький Никанор Харитонович : [70 років від дня смерті (1875 – 1937) ; літератор, художник] / М. Малик // Край. – 2007. – № 43. – С. 20.

³ Намдамаров Г. М. Внесок народознавців Сумщини в українську етнографію та фольклористику / Г. М. Намдамаров, О. В. Скиба // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – 2001. – № 4. – С. 19 – 22.

⁴ Скакун В. Літературна Сумщина / В. Скакун. – К. : Музична Україна, 1995. – С. 141 – 142.

⁵ Скиба О. В. Внесок народознавців Сумщини в українську етнографію та фольклористику / Г. М. Намдамаров, О. В. Скиба // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – 2001. – № 4. – С. 19 – 22.

⁶ Андрусенко Г. Б. Произведения Н. Х. Онацкого в собраниях Чугуевского историко-художественного заповедника имени И. Е. Репина / Г. Б. Андрусенко // Мистецькі осередки Сумщини : історія, колекція, дослідження : матеріали наук. конф., присвяченої 75-річчю заснування Сумського музею. – Суми : Університетська книга, 1995. – С. 15 – 17.

⁷ Корнішина Л. Живопис Н. Онацького у зібранні Луганського обласного художнього музею / Л. Корнішина // Художній музей : минуле та сучасність : матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – С. 91 – 95.

Н. Юрченко «Життя, віддане мистецтву»¹ (1991); М. Петренко «Никанор Онацький»² (2004); М. Тимошенко «Пише Марійка...: про творчість художника Н. Х. Онацького»³ (2014). Згідно з твердженням цих авторів, Н. Онацький мав чітко виражений реалістичний характер образотворчості в різних жанрах.

Важливою для нашої роботи є публікація Сумського журналу «Галерея искусств»⁴, який присвятив один зі своїх номерів творчості художника № 21 – 22 (79 – 80) (2008), в якому вмістив біографічний нарис та характеристику напрямів художньої творчі Н. Онацького. Частина авторів досліджує його творчий доробок в тісному переплетенні поетичного слова та художньої образотворчості: А. Близнюк⁵, В. Звагельський⁶, О. Каленик⁷.

Відтак, на підставі історіографічного аналізу, можемо зробити висновки щодо стану дослідженості педагогічної діяльності Н. Онацького на Слобожанщині: сучасний етап дослідження даної проблеми засвідчив значне розширення напрямів вивчення життєдіяльності митця: біографічні відомості, його педагогічна та просвітницька діяльність, етнографічна та краєзнавча робота, музейна та наукова діяльність, образотворча та літературна творчість, що відображено на таблиці 1.4.

Установлення розмаїття напрямів вивчення життєдіяльності митця, дає нам підстави стверджувати, що

---

¹ Юрченко Н. Життя, віддане мистецтву / Н. Юрченко // Суми і сумчани. – 1991. – № 13. – С. 3.

² Петренко М. Никанор Онацький / М. Петренко // Ярмарок. – 2004. – № 44 (202). – С. 6.

³ Тимошенко М. Пише Марійка... : про творчість художника Н. Х. Онацького / М. Тимошенко // Ярмарок. – 2014. – № 8 (682). – С. 4

⁴ Никанор Онацький // Галерея искусств: номер посвящен творчеству Никанора Онацкого (1875 – 1937). – 2008. – № 21 – 22 (79 – 80). – 32 с.

⁵ Близнюк А. М. Краса Сумщини в слові, музиці, живописі / А. М. Близнюк, М. П. Гурець. – Суми : ТОВ Фабрика друку, 2014. – 134 с.

⁶ Звагельський В. Нове про Никанора Онацького : 65 років тому було відкрито унікальний історичний об'єкт (Старожитності Сумщини) / В. Звагельський // Уик-енд (Суми). – 1994. – № 42. – С. 9.

⁷ Каленик О. В. Талановитий художник і поет – Никанор Харитонович Онацький / О. В. Каленик // Краєзнавство : наук.-метод. та практ. аспекти : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., 15 – 16 червня 2011 р. / СумДУ; Сум. обл. інститут післядипломної освіти [та ін.]. – Суми, 2011. – С. 145 – 148.

сучасна вітчизняна історіографія відзначається суттєвими якісними змінами й об'єктивним висвітленням різних аспектів діяльності Н. Онацького на Слобожанщині у досліджуваний період.

Таблиця 1.4

**Пріоритетні напрями досліджень життєдіяльності
Никанора Онацького. Сучасний етап (1991 – 2016 рр.)**

Напрями	Роки	Представники напрямку дослідження
Біографічні відомості Педагогічна діяльність Просвітницька діяльність Краєзнавча діяльність Археологічна діяльність Музейна діяльність Наукова спадщина Етнографічна діяльність Художня творчість Літературна творчість	1990-ті	Б. Ткаченко В. Ткаченко Р. Танана Т. Кулик, Л. Сапухіна В. Звагельський Г. Ареф'єва, С. Побожій В. Ханко Л. Федевич Г. Андрусенко, Н. Юрченко М. Малика, Г. Намадаров, В. Скакун, О. Скиба та інші.
Біографічні відомості Педагогічна діяльність Просвітницька діяльність Краєзнавча діяльність Археологічна діяльність Музейна діяльність Наукова спадщина Етнографічна діяльність Літературна творчість Художня творчість	2010-ті	В. Близнюк Л. Корж-Усенко, М. Манько В. Голубченко В. Бугрій, Л. Сапухіна В. Звагельський Г. Ареф'єва, С. Побожій, В. Снагощенко Н. Подоляка, Д. Кудінов Л. Федевич А. Близнюк, О. Каленик Л. Корнішина, Р. Маньковська М. Петренко, М. Тимошенко та інші.

Таким чином, можемо констатувати, що дослідженням часів незалежної України властива різноманітність проблематики, патріотична спрямованість наукових розвідок, відсутність ідеологічної заангажованості й упередженості щодо особистості Н. Онацького.

Разом з цим слід відзначити, що увага дослідників до особистості Н. Онацького на сучасному етапі активізувалася в роки, пов'язані з ювілейними датами.

Так, на відзначення заснування Сумського обласного художнього музею з'явилися публікації науковців: В. Звягельського¹ та С. Побожія² (на честь 70-річчя), Г. Андрусенко³, С. Побожія⁴, В. Ханка⁵ (до 75-річчя); до 80-и⁶ та до 85-річчя⁷ було видано збірники наукових праць. До 90-річчя заснування музею опубліковано статті Н. Ісіпчука⁸ та В. Чубур⁹.

---

¹ Звягельський В. Б. М. О. Макаренко і Н. Х. Онацький : з історії археологічних дослідів на Сумщині / В. Б. Звягельський // Музейна колекція та художнє життя Сумщини : проблеми та перспективи вивчення : тези доповідей та повідомлень наук. конф., присвяченої 70-річчю утворення Сумського художнього музею. – Суми, 1990. – С. 15 – 17.

² Побожій С. Початок : Сумському художньому музею виповнилося 70 років / С. Побожій // Червоний промінь. – 1992. – № 6. – С. 3.

³ Андрусенко Г. Б. Произведения Н. Х. Онацкого в собрании Чугуевского историко-художественного заповедника имени И. Е. Репина / Г. Б. Андрусенко // Мистецькі осередки Сумщини : історія, колекція, дослідження : матеріали наук. конф., присвяченої 75-річчю заснування Сумського музею. – Суми : Університетська книга, 1995. – С. 15 – 17.

⁴ Побожій С. Скарбниця духовності на Сумщині : до 75-річчя від дня заснування Сумського художнього музею / С. Побожій // Господар (Суми). – 1995. – № 9. – С. 4.

⁵ Ханко В. М. Мистецтвознавчі писання Никанора Онацького / В. М. Ханко // Мистецькі осередки Сумщини : історія, колекція, дослідження : матеріали наук. конф., присвяченої 75-річчю заснування Сумського музею. – Суми : Університетська книга, 1995. – С. 11 – 14.

⁶ Українська Муза. Поетична антологія : історична хрестоматія : од початку до наших днів / під ред. О. Коваленка. – [Факсимільне відтворення видання 1908 р.] – К. : Обереги, 1993. – Вип. 11. – С. 1137 – 1140.

⁷ Українська старовина XVIII – початок XX століття : каталог виставки : Сумський художній музей / упоряд. : В. О. Донченко, Н. С. Юрченко ; ред. С. І. Побожій. – Суми, 1991. – 110 с.

⁸ Ісіпчук Н. Хранительки прекрасного : з нагоди 90-річного ювілею у Сумському художньому музеї пройшли святкові заходи / Н. Ісіпчук // Сумщина. – 2010. – № 28 – 29 (19735 – 19736). – С. 1 – 2.

В. Чубур¹. До 60-х роковин розстрілу Н. Онацького надруковано публікації: В. Звагельського², 70 років від дня смерті митця: М. Малик³, Г. Хвостенко⁴. Зазначимо, що ці статті мають публіцистичний характер і містять біографічні відомості та огляд творчого, мистецького доробку Н. Онацького.

Значно змістовніші, на наш погляд, розвідки, присвячені датам народження митця, оскільки містять відомості раніше неопублікованих архівних матеріалів: до 100-річчя – праці Н. Капітоненка⁵, Б. Піаніди⁶; до 110-річчя – Н. Юрченко⁷, до 130-130-річчя – Г. Ареф'євої⁸ (у співавторстві) та Н. Юрченко⁹, до 135-річчя – В. Івченка¹⁰, до 140-річчя – Н. Юрченко¹¹. Загалом, ці розвідки мають важливу інформаційну насиченість, але

---

¹ Чубур В. Галина Ареф'єва : «Без надежды надеемся»: Сумському художественному музею імені Никанора Онацького – 90! / В. Чубур // В двох словах. – 2010. – № 9 (227). – С. 18.

² Звагельський В. Нове про Никанора Онацького : 65 років тому було відкрито унікальний історичний об'єкт (Старожитності Сумщини) / В. Звагельський // Уик-енд (Суми). – 1994. – № 42. – С. 9.

³ Малик М. Онацький Никанор Харитонович : [70 років від дня смерті (1875 – 1937) ; літератор, художник] / М. Малик // Край. – 2007. – № 43. – С. 20.

⁴ Хвостенко Г. «Гей ти, народ український, засмучений...» : 70 років тому тоталітарна система злочинно знищила митця, чиє ім'я нині носить художній музей / Г. Хвостенко // Суми і сумчани. – 2007. – № 121. – С. 4.

⁵ Капітоненко Н. Талант, відданий народові : до 100-річчя з дня народження Н. Онацького / Н. Капітоненко / Ленінська правда. – 1975. – № 6 (13087). – С. 3.

⁶ Піаніда Б. Про виставку творів Н. Онацького в Полтавському художньому музеї : (Присвячено 100 річчю з дня народження) / Б. Піаніда // Искусство. – 1975. – № 4 – 5. – С. 3, 75.

⁷ Юрченко Н. Людина дивної долі: до 110-річчя з дня народження Н. Онацького / Н. Юрченко // Ленінська правда. – 1985. – № 112 (15716). – С. 3.

⁸ Никанор Харитонович Онацький (1875 – 1937) : до 130-річчя від дня народження // Сумський обласний художній музей ім. Н. Х. Онацького / авт. тексту Г. В. Ареф'єва, Н. С. Юрченко. – Суми : Університетська книга, 2005. – 24 с.

⁹ Юрченко Н. Покликання заради мистецтва : до 130-річчя від дня народження Никанора Онацького / Н. Юрченко // Земляки. Альманах Сумського земляцтва в Києві / упоряд. В. Садівничий. – Суми : Собор, 2005. – Вип. 2. – С. 127 – 129.

¹⁰ Івченко В. Онацькому – 135 лет : Никанор Онацький – первый директор Сумского художественного музея / В. Івченко // Данкор. – 2010. – № 5 (902). – С. 10.

¹¹ Юрченко Н. Трагедія митця на тлі епохи : до 140-річчя від дня народження Н. Х. Онацького / Н. Юрченко // Календар знаменних і пам'ятних дат Сумщини на 2015 рік / Сумська обл. універс. наук. б-ка ; упоряд. О. К. Линник. – Суми, 2014. – С. 8 – 13.

недоліком вважаємо відсутність наукової характеристики життя та діяльності Никанора Онацького.

Важливого значення у вивченні історії української освіти набуло дослідження науково-творчого доробку тих діячів, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки та культури за межами України. Окрему групу джерел зарубіжної історіографії щодо вивчення особистості Н. Онацького та його творчості становили праці науковців, діячів освіти й культури, які працювали на ниві української справи за кордоном: К. Ахрїмович ¹, С. Володарський ², А. Зверховська ³, С. Кремер ⁴, В. Плющ ⁵, П. Ротач ⁶, О. Швець ⁷ та інші.

Історіографічний аналіз зарубіжних джерел уможливив їх поділ за напрямками досліджень, що висвітлювали: біографічні дані Н. Онацького: П. Ротач ⁸; фрагменти епістолярної спадщини спадщини поета: А. Зверховська ⁹; літературний доробок:

---

¹ Ахрїмович К. Сумський художній музей очима гімназистки : пам'яті Н. Х. Онацького / К. Ахрїмович // Нові дні (Торонто). – 1985. – № 424. – С. 13 – 16.

² Володарський С. Семеро в Сумах : Большой русский альбом. Вся Россия в лицах и биографиях из семейных портретов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rusalbom.ru/articles/default/volodarsky-articles-7.html>

³ Зверховська А. Повернення в Україну мистецької спадщини родини художників художників Кричевських та колекція їх творів в українських художніх музеях./ А. Зверховська. – Варшава : УСКТ, 2014. – С. 147 – 169.

⁴ Кремер С. Сумской кадетский корпус (1900 – 1950 гг.) Издательство: Сан-Франциско, 1955. – 125 с. / Перевидання : С. Кремер Сумской кадетский корпус : 1900 – 1950 / С. Кремер – М. : Книга по Требованию, 2013. – 126 с.

⁵ Плющ В. Боротьба за українську державу під советською владою : підпільні українські організації в Україні у 1920 – 1941 роках. Розгром української еліти й українського селянства. / В. Плющ. – Лондон : Укр. Вид. Спїлка, 1973. – 125 с.

⁶ Ротач П. Никанор Харитонович Онацький / П. Ротач // Український календар : 1975. – Варшава : УСКТ, 1974. – С. 89 – 93.

⁷ Швець О. Творчі еліти про українську радянську культуру в українській пресі націоналістичного спрямування Другої Речі Посполитої / О. Швець // Українознавчий альманах. Вип. 14. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. – С. 140 – 143.

⁸ Онацький Никанор : енциклопедичне видання // Енциклопедія українознавства : словникова частина в 11 т. – Париж – Нью – Йорк : Молоде життя, 1966. – Т. 5. – С. 1600 – 2000. – (Перевидання в Україні / Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові / ред. В. Кубійович. – Львів, 1994. – Т. 5. – С. 805 – 1200.)

⁹ Зверховська А. Повернення в Україну мистецької спадщини родини художників художників Кричевських та колекція їх творів в українських художніх музеях./ А. Зверховська. – Варшава : УСКТ, 2014. – С. 147 – 169.

В. Михановський, Ю. Денисов, В. Крикуненко (переклади віршів Н. Онацького)¹, художній спадок митця²; педагогічну діяльність Н. Онацького: К. Ахрїмович³, С. Кремер⁴, С. Луньов⁵ та інші. У 1992 р. твори Н. Онацького репрезентовано в каталозі «Русское и украинское искусство XVIII – XX вв.» автора-укладача Є. Прохаська⁶.

Як показав історіографічний аналіз, до цього часу не було здійснено комплексного наукового дослідження педагогічної діяльності Н. Онацького на Слобожанщині. Отже, узагальнюючи вищесказане, можемо зробити висновок, що наукові розвідки мають вибірковий характер і присвячені окремим напрямкам культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького.

Констатуючи наукову цінність літературних джерел, однак, слід зауважити, що педагогічна діяльність Н. Онацького комплексно не досліджувалася, а розглядалася лише фрагментарно, без визначення ролі педагога в культурному розвитку Слобожанщини, без належної оцінки його внеску в розвиток української педагогічної думки.

1.2. Джерельна база дослідження

---

¹ Онацкий Н. За решеткой : «Мои мысли, как вольные птицы...» : стихи / Н. Онацкий; пер. с укр. Ю. Денисова // Ой упало солнце : из украинской поэзии 20-х – 30-х годов. – М. : Худож. лит., 1991. – С. 251 – 252; *Його ж.* [Електронний ресурс] : картины художника // Аукционний дом «Золотое сечение». – Режим доступа : <http://www.gs-art.com/artists/5479/>

² Онацкий Никанор Харитонович [Електронний ресурс] : картины художника // Аукционний дом «Золотое сечение». – Режим доступа : <http://www.gs-art.com/artists/5479/>

³ Ахрїмович К. Сумський художній музей очима гімназистки : пам'яті Н. Х. Онацького / К. Ахрїмович // Нові дні (Торонто). – 1985. – № 424. – С. 13 – 16.

⁴ Кремер С. Сумской кадетский корпус (1900 – 1950 гг.) Издательство: Сан-Франциско, 1955. – 125 с. / Перевидання : С. Кремер Сумской кадетский корпус : 1900 – 1950 / С. Кремер – М. : Книга по Требованию, 2013. – 126 с.

⁵ Sergey Lunov, Volume 1, 2009 [Електронний ресурс] : Kharkov, ISBN 978 – 966 – 8603 – 96 – 9 (Ukrainian : Сергій Луньов, книга перша, 2009, Харків). – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/webhp?sourceid> ; *Його ж.* Sergey Lunov, Volume 2, 2011 [Електронний ресурс] : Kharkov, ISBN 978–617–578–040 – 4. – Режим доступу : <https://www.google.ua/webhp?sourceid>.

⁶ Прохасько Е. Русское и украинское искусство XVIII – XX вв. : Каталог / Автор-сост. Е. Прохасько. – Сумы : ред.-изд. отдел. – 1992. – С. 27.

За влучним висловом О. Сухомлинської «завдання історико-педагогічної науки – дати адекватну оцінку джерелам різного походження, які становлять дискурсивну тканину часу»¹. Саме тому у процесі здійснення історико-педагогічних досліджень необхідним завданням є вивчення та об'єктивна оцінка маловідомих і невідомих архівних матеріалів та матеріалів, які були деформовані, чи свідомо спотворені, перекручені, заідеологізовані, або зовсім викреслені з наукового обігу. Це дасть можливість по-новому осмислити події і явища в історії вітчизняної освіти, творчий доробок та ідейне спрямування незаслужено забутих імен педагогів, до числа яких потрапив і Н. Онацький. Важливо вказати, що тільки на початку 90-х рр. ХХ ст., коли з архівів КДБ було знято гриф таємності, стало можливим відтворити цілісну картину життя та творчості Н. Онацького. На наше глибоке переконання, суттєву допомогу у відтворенні біографії митця, виявленні його педагогічної та культурно-просвітницької діяльності на Слобожанщині надала донька Наталія Никанорівна, котра передала для дослідження документи із сімейного архіву до фондів Сумського обласного художнього музею. Цій меті сприяли, також, матеріали особистого архіву краєзнавця Геннадія Петрова.

Вивчення джерельної бази дослідження, яке складається з різнопланових за змістом і характером джерел, уможливило виконати її поділ на групи, а саме:

I. Архівні документи й матеріали².

II. Періодичні видання та праці науковців загальної характеристики досліджуваного періоду³.

III. Джерела особистого походження: праці Н. Онацького⁴.

I. Дисертаційне дослідження педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького на Слобожанщині базувалося на аналізі комплексу архівних джерел з

---

¹ Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 6 – 12.

² Див. : Перелік використаних джерел : 354 – 409.

³ Див. : Перелік використаних джерел : 9; 11; 18; 21; 35; 45; 46; 63; 64; 94; 95; 101; 105; 110; 140; 233; 234; 244; 251; 254; 269; 286; 292; 327; 328; 347.

⁴ Див. : Перелік використаних джерел : 151 – 198.

дотриманням принципу об'єктивності та неупередженості осмислення фактологічного матеріалу.

У ході пошуково-дослідницької роботи проаналізовано масив архівних матеріалів: Державних архівів: Державного архіву Сумської області (ДАСО)¹, Державного архіву в Харківській області (ДАХО)²; Державного архіву Управління Служби Безпеки України в Полтавській області (ДА УСБУ ПО)^{3,4}; Центрального Державного архіву вищих органів влади й управління України (ЦДАВО України)⁵; наукових фондів: Сумського обласного художнього музею (СОХМ)⁶; Сумського краєзнавчого музею (СУКМ)⁷; приватних архівів: родини Онацьких⁸ та особистого архіву Г. Петрова, першого дослідника дослідника життєдіяльності Н. Онацького⁹.

Аналіз опрацьованих архівних матеріалів дав можливість систематизувати їх за типами:

- особисті документи Н. Онацького¹⁰;
- документи державних установ і організацій¹¹;
- світлини¹²; листи¹³; образотворчий матеріал¹⁴.

Варто відзначити, що вагома частина фактологічного матеріалу міститься в регіональних архівах. Так, у комплексі джерел наукового архіву Сумського обласного краєзнавчого музею важливе місце посідають документи справи № 29 фонду № 769, що конкретизують біографічні відомості

---

¹ Див. : Перелік використаних джерел : 356 – 368.

² Державний архів Харківської області (далі ДАХО). – Ф. Р – 4365. – Оп. 1. – Спр 32.

³ Державний архів управління Служби безпеки України Полтавської області (далі ДА СБУ ПО). – Ф. 2859 – с, т. 1. – Оп. 1. – Спр. 23.

⁴ ДА СБУ ПО. – Ф. 15820 – с. – Оп. 1. – Спр. 23.

⁵ Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВОВУ України). – Ф. 166. – Оп. 10. – Спр. 573. – Арк. 1 – 11.

⁶ Науковий архів Сумського обласного художнього музею імені Н. Онацького (далі СОХМ). – Оп. 1. – Спр. 115; СОХМ. – Оп. 1. – Спр. 3.

⁷ Див. : Перелік використаних джерел : 378 – 382.

⁸ Див. : Перелік використаних джерел : 367 – 377.

⁹ Див. : Перелік використаних джерел : 383 – 409.

¹⁰ Див. : Перелік використаних джерел : 367 – 376.

¹¹ Див. : Перелік використаних джерел : 354 – 366.

¹² Див. : Перелік використаних джерел : 379; 382.

¹³ Див. : Перелік використаних джерел : 383 – 409.

¹⁴ СУКМ. – НДФ – 121.

про Н. Онацького: вказують на точну дату і місце народження Н. Онацького, на соціальний статус батьків, приналежність сім'ї до козацького роду, до православного віросповідання, вказують на роки навчання педагога та здобуття ним мистецької освіти¹, зокрема, до атестата про закінчення Одеського Художнього училища (завіреного його педагогами: з образотворчого мистецтва – К. Костанді та з мистецтвознавства – академіком І. Поповим) додається перелік предметів з оцінюванням успішності Н. Онацького²

Важливо констатувати, що документи справи № 29 відзначаються інформаційною насиченістю, вони допомогли встановити факт навчання Н. Онацького в Петербурзькій Імператорській академії мистецтв у відомого вже на той час живописця-педагога І. Рєпіна³ і встановити причину припинення навчання Н. Онацького: у зв'язку з політичною ситуацією в Петербурзі студентів розпустили по домівках на канікули «сроком до возобновления занятий»⁴

Значною науковою цінністю документів із проблеми, що досліджувалася виділяється фонд № 769 документи справи 129 з якого засвідчили, що після відпустки Н. Онацький на навчання до Імператорської академії мистецтв не повернувся, натомість розпочав викладацьку діяльність в м. Лебедин Харківської губернії на посаді вчителя «графических искусств» Лебединської чоловічої гімназії⁵. Низка документів із цього ж фонду № 769 опису 13 спр. 129 містить листування директора Лебединської чоловічої гімназії з канцелярією Імператорської академії мистецтв про оформлення документації у зв'язку з початком викладацької роботи Н. Онацького в Лебедині.

Таким чином, зазначимо, що матеріали ф. № 769 наукового архіву Сумського краєзнавчого музею є цінним джерелом у дослідженні життя та діяльності Н. Онацького, адже містять

---

¹ СОХМ. – КН – 10118. – МФ – 8.

² Науковий архів Сумського обласного краєзнавчого музею (далі СУКМ). – Ф. 769. – Оп. 13. – Спр. 129. – Арк. 16.

³ Там само. – Арк. 1.

⁴ Там само. – Арк. 17.

⁵ Там само. – Арк. 9.

важливі матеріали про роки навчання і початок педагогічної роботи митця.

У процесі вивчення документів фонду № 3985 Державного архіву Сумської області конкретизовано педагогічну¹ та просвітницьку діяльність Н. Онацького на Слобожанщині, завдяки таким документам, як, наприклад, заклик «Просвіти» до офіційних та неформальних закладів освіти м. Суми до святкування Шевченківських днів на Слобожанщині 20-ті – 30-ті рр. ХХ ст.²

Важливими для нашого дослідження виявилися матеріали фонду № 415, які беруть інформацію про вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка як провідної діяльності «Просвіти». Тут же знаходиться перелік заходів: проведення лекцій, тематичних вечорів, святкування пам'ятних дат, бесід, читання творів Кобзаря, декламування віршів, постановки п'єс³.

Документи фонду № 6434 містять докази початку руйнування церков, до чого зобов'язували долучити музейних керівників, серед яких перебував Н. Онацький та змушений був виконувати злочинні постанови: «Про руйнування або продаж церков на будматеріали, з метою благоустрою» та «Про музейні цінності» (грудень 1922 р.)⁴. Саме в цей час Н. Онацький, за підтримки відомого вченого мистецтвознавця С. Тарануценка, рятує від руйнації Покровську та Воскресенську церкви, пам'ятки архітектури ХVIII ст. в м. Суми⁵.

Цінні свідчення для нашої роботи представлені у матеріалах фонду № 33 ДАСО про культурно-просвітницьку роботу митця на Слобожанщині у формі звітів: про стан роботи Сумського округового художньо-історичного музею за I квартал 1925 – 1926 рр., що описує тематику бесід з відвідувачами музею⁶; за II квартал 1925 – 1926 рр.¹, що висвітлює кількість

---

¹ Державний архів Сумської області (далі ДАСО). – Ф. Р – 2362. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 20 – 21.

² ДАСО. – Ф. Р – 3985. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 36; Там само. Ф. Р – 2362. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 27, 27 зв.

³ ДАСО.Ф. Р – 415. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 48 – 49 зв.

⁴ ДАСО.Ф. Р – 6434. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 39.

⁵ Там само. – Арк. 5-7.

⁶ ДАСО. – Р – 33. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 2. зв.

експонатів музею та їх класифікацію²; за 1925 – 1926 рр., що окреслює науково-дослідну роботу Н. Онацького: результати наукових експедиції та розкопки, збирання, аналіз та дослідження матеріалів, щодо перебування Т. Г. Шевченка на Слобожанщині в 1859 р.³; про археологічні розвідки 1926 р. експедицій до Славгорода, Ворожби, Тростянця, про збір матеріалів етнографічного та історико-краєзнавчого характеру ⁴ . Відтак, можемо стверджувати, що звіти Н. Онацького є доказом напруженої, активної, енергійної й продуктивної музейно-просвітницької діяльності педагога на Слобожанщині.

Для розкриття обраної теми нами найбільш широко використовувалися документи справи 23 фонду № 2859 Державного архіву Управління Служби Безпеки України в Полтавській області, що містять важливу інформацію про педагогічну діяльність Н. Онацького, її хронологію та географію, відомості щодо його участі в заборонених політичних гуртках ⁵ , а також подробиці про арешти Н. Онацького⁶, постанову трійки при управлінні НКВС по Полтавській області ⁷ , остаточний вирок про розстріл Н. Онацького «як бувшого есера та учасника контрреволюційної діяльності»⁸.

Об'ємний масив складають матеріали фонду Центрального Державного архіву вищих органів влади і управління, присвячені хвилі вилучення з музейних колекцій старовинних килимів на початку 30-х рр. ХХ ст.⁹.

У дисертаційному дослідженні використовувалися архівні матеріали фондів Сумського краєзнавчого (СУКМ) і Сумського обласного художнього (СОХМ) музеїв, що уможливило значно

---

¹ Там само. – Арк. 10, 10 зв.

² Там само. – Арк. 35.

³ Там само. – Арк. 47.

⁴ Там само. – Арк. 47зв.;

⁵ ДА СБУ ПО. – Ф. 15820 – с. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 14; Там само. Ф. 2859 с. – Т. 1. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 31-38.

⁶ Там само. – Арк. 24, 77, 192

⁷ Там само. – Арк. 129.

⁸ Там само. – Арк. 46-47.

⁹ ЦДАВОВУ України. – Ф. 166. – Оп. 10. – Спр. 573. – Арк. 1.

розширити коло фактологічного матеріалу. Окрему групу архівних матеріалів, що розкривають громадську позицію педагога, національну спрямованість його творчої діяльності, зміст і напрям культурно-просвітницької діяльності, становить листування Г. Петрова з дружиною митця, Надією Василівною Онацькою¹; з донькою, Оксаною Никанорівною Онацькою²; з донькою, Наталією Никанорівною Онацькою³; з колишніми вихованцями художньої студії, учнями Н. Онацького⁴; з колегами Н. Онацького⁵.

Окремої уваги заслуговують листи родичів педагога, що супроводжувалися витягами або копіями документів з особистого архіву Н. Онацького. Так, у фондах книгонадходжень № 31983 СУКМ знаходяться документи та рукописи Н. В. Онацької, що внесли уточнення в основні періоди життя та діяльності педагога. Зокрема, матеріали справи Д – № 5745 містили факти з дитячих років Никанора Харитоновича, його навчання в Гадяцькій школі, блукання по заробітках, спомини про Москву, студентські роки в Одесі, що допомогли встановити цілісну картину здобуття педагогічної мистецької освіти⁶.

Не менш важливими були матеріали справи Д – № 5742 СУКМ, що надали відомості про родинне виховання, вплив матері на формування особистості педагога та про його участь у політичних гуртках та революційних заворушеннях 1905 – 1917 рр.⁷.

Установити чинники, що сприяли становленню особистості Н. Онацького(що буде піддане ретельному аналізу у п. 2.1. нашого дослідження) було б неможливо без залучення матеріалів фондів Сумського обласного художнього музею, зокрема фонду КН – № 31983, в якому знаходяться відомості про плідну роботу з видатними українськими діячами, котрі мали вплив на формування світогляду педагога-художника.

---

¹ Див. перелік використаних джерел : 383 – 396.

² Див. перелік використаних джерел : 400 – 402.

³ Див. перелік використаних джерел : 397 – 399.

⁴ Див. перелік використаних джерел : 403; 404; 407 – 409.

⁵ Див. перелік використаних джерел : 405; 406.

⁶ Див. перелік використаних джерел : 383 – 396.

⁷ СУКМ. – КН – 31. – Д – 5739. – 2 арк.

Документи вказали на дружні стосунки з Остапом Вишнею та його родиною, художником І. Яременком, з художником Н. Євлампієвим, редактором сумської газети, письменником В. Олешком (він же Іван Підкова), революціонером А. Щербаком, поетом, драматургом, істориком української драматичної літератури й театру, викладачем цих дисциплін у Харківському музично-драматичному інституті в другій половині 1920 -х рр. Я. Мамонтовим.¹

Надати всебічну характеристику громадській діяльності Н. Онацького допомогли документи Д – № 5737 фонду КН – № 31983 СОХМ, що вказали на певні напрями громадської діяльності просвітника².

Зазначимо, що зміст викладацької роботи в студії образотворчого мистецтва, тематику та принципові засади лекторської праці Н. Онацького, а також зміст роботи з проведення колективізації підшефного сільського господарства робітникам освіти на Сумщині в селищі «Старе село» висвітлили архівні матеріали фонду КН – № 31983 СУКМ³. У процесі роботи нами встановлено, що у цьому ж фонді зберігаються матеріали, що окреслили просвітницьку діяльність Н. Онацького, особливо активну в музейній роботі. Саме завдяки зусиллям педагога історико-краєзнавчий музей став культурно-просвітницьким центром краю: документи № 5738 розкрили подробиці започаткування колекції музею, в основу якої покладено збірку цінностей Оскара Гансена. Підтвердженням цього факту є «Акт передачі» від 30 грудня 1932 р.⁴.

Аналіз документів справи № 5756 СУКМ допоміг уточнити хронологію та дати характеристику змісту педагогічної діяльності Н. Онацького, здійснити періодизацію його викладацької роботи⁵.

---

¹ Див. перелік використаних джерел : 383 – 396.

² СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5737. – 6 арк.

³ СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5736. – Арк. 2.

⁴ СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5738. – 2 арк.

⁵ СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5756. – 1 арк.

Варто вказати, що важливими матеріалами з особистого архіву Н. Онацького, що конкретизували його викладацьку діяльність є: Трудовий список, завдяки якому уточнено хронологію життя і трудової діяльності, написаний власноручно Н. Онацьким в 1932 р.¹ та продовжений у 1935 р.²; Службовий статус, у якому зафіксовано освітні заклади й конкретизовано строки, у які працював просвітник (з 26 вересня 1906 р. до 1 жовтня 1930 р.)³ та довідка № 7 відділу Народної освіти від 3 лютого 1932 р., яка теж засвідчила дати й заклади, в яких викладав Н. Онацький на Слобожанщині⁴.

Необхідно зазначити, що матеріали фонду № 32386 СОХМ дозволили уточнити біографічні дані педагога, зокрема, факти трьох арештів у березні 1934 р., липні 1935 р., жовтні 1937 р. Тут же вміщено Акт обшуку з переліком вилученої літератури⁵ і лист до Н. Онацької із прокуратури СРСР в Полтавській області про посмертну реабілітацію діяча від 1956 р.⁶

Крім того, в роботі було використано групу джерел зображального типу, що дозволило унаочнити окремі положення дисертації, це фотоматеріали та образотворчий матеріал.

У ході дослідження джерельної бази фотоматеріали фондів № 5846 та № 2947 СУКМ було згруповано нами у два блоки: 1) об'єднано світлин з Н. Онацьким, що унаочнили факти з біографії педагога, його життєдіяльності⁷; 2) згруповано світлин, виконані самим Н. Онацьким, які зараховано до етнографічних фотоматеріалів, що дають уявлення про етнографічну та краєзнавчу діяльність Н. Онацького на Слобожанщині⁸.

Образотворчий матеріал фонду № 121 СОХМ, що належить до художнього спадку Н. Онацького, представлено малюнками й

---

¹ СОХМ. – КН. – 10131. – МФ. – 21. – 7 арк.

² СОХМ. – КН. – 10132. – МФ. – 22. – 1 арк.

³ СОХМ. – КН. – 10160. – МФ. – 50. – 1 арк.

⁴ СОХМ. – КН. – 10185. – МФ. – 75. – 1 арк.

⁵ СУКМ. – КН – 32386. – Д – 5921. – 5 арк.

⁶ СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5764. – 3 арк.

⁷ СУКМ. – НДФ. – 5846. Ф. - 2947.

⁸ СУКМ. – КН. – 32402. – Ф. – 2947.

живописними творами ¹ і поділено нами за напрямками відповідно до виду образотворчості та жанрової спрямованості: портрет; натюрморт; пейзаж; орнаменти.

Варто констатувати важливість використання образотворчого матеріалу в нашому дослідженні, що дозволило визначити: по-перше – високий професійний рівень Н. Онацького як викладача мистецьких дисциплін; по-друге – види художньої творчості митця за мистецькими напрямками (реалізм, імпресіонізм) і за жанрами (натюрморт, портрет, пейзаж); по-третє – майстерне володіння різними техніками образотворчості (олівець, туш, перо, пастель, олійні та акварельні фарби). Відтак, підкреслимо, що образотворчі матеріали джерельної бази наочно засвідчили високий рівень професійної майстерності педагога-художника.

II. Другу групу джерельної бази дисертаційного дослідження представлено періодичними виданнями, на шпальтах яких висвітлювалися грані суспільного життя в Україні досліджуваного періоду, зокрема загальна характеристика особливостей процесу становлення й розвитку соціально-політичного і культурно-мистецького життя країни в роки плідної діяльності Никанора Онацького на Слобожанщині (20-ті – 30-ті рр. ХХ ст.). Джерела цієї групи доцільно розділено нами на підгрупи: перша охоплює періодичні видання першої половини ХХ ст., друга підгрупа – видання другої половини ХХ ст. і третя – це сучасна преса початку ХХІ ст. (див. Додаток Б)

Відповідно до результатів нашого дослідження, можемо стверджувати, що залучення об'ємного масиву матеріалів преси стало важливим інформаційним джерелом у даній роботі. Відтак, публікації періодики, що охоплюють досліджуваний проміжок часу (перша половина ХХ – початок ХХІ ст.) складають значну частину джерельної бази: матеріали центральної, обласної, міської та районної преси. Проте, підкреслимо, що періодичні видання радянського часу містять, в переважній більшості, заідеологізовану інформацію. Лише після проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.)

---

¹ СУКМ. – НДФ. – 121.

матеріали періодичної преси набули більш повного інформаційного значення для обраної теми дослідження.

Стосовно джерел другої підгрупи (праці науковців різних галузей знань: істориків, істориків педагогіки, істориків образотворчого мистецтва, діячів культури та мистецтва, що вивчали загальні процеси – освітні, соціальні, політичні, культурно-мистецькі, які відбувалися в країні в досліджуваний період) зазначимо, що в дисертації активно використано розвідки: С. Білоконя ¹, Л. Гриневича ², Н. Дмитренко ³, В. Ілларіонова ⁴, Я. Коцури ⁵, Д. Кудінова ⁶, М. Манька ⁷, С. Наумова ⁸, О. Нестулі ¹, В. Нікольського ², В. Оліфіренка ³,

---

¹ Білоконь С. Репресії проти музейників у ряду різних типів репресій / С. Білоконь // Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ ст: праці Музею українського народного декоративного мистецтва. – К. : Златограф, 2004. – С. 27 – 35.

² Гриневич Л. Історія Центральної школи червоних старшин як взірець «вирішення» національного військового питання в УРСР (20-ті – 30-ті рр. ХХ ст.). / Л. Гриневич // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. – 1998. – № 4. – С. 233 – 261.

³ Дмитренко Н. Щоб пам'ятали... : Трагічні долі провінційних музейників Північного Українського Лівобережжя 20-х – 30-х років ХХ ст. / Н. Дмитренко // Ніжинська старовина : збірник регіональної історії та пам'яткознавства. – 2010. – Вип. 10 (13). – 2010. – С. 157 – 164; *Його ж.* Народознавча діяльність місцевих музеїв північного Лівобережжя (20-ті рр. ХХ ст.) / Матеріали до української етнології : щорічник: зб. наук. праць, вип 9 (12) / [голов. ред. Г. Скрипник]. – К. : НАНУ, ІМФЕ ім. М. Рильського, 2010 – С. 11 – 13.

⁴ Ілларіонов В. Є. Філософія освіти : перспективи розвитку в культурному просторі Слобідського краю / В. Є. Ілларіонов // Культурна спадщина Слобожанщини : зб. науково – популярних статей. – Х. : Курсор, 2011. – Вип. 24. – С. 86 – 88.

⁵ Коцур Я. М. Творче життя визначного митця, представника українського «розстріляного відродження» (до біографії Н. Х. Онацького) / Я. М. Коцур, Ю. В. Титаренко // Актуальні питання вітчизняної та світової історії: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 23 – 24 квітня 2010 р. / За заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 166 – 168.

⁶ Кудінов Д. Краєзнавчі дослідження селянського руху на Сумщині періоду першої російської революції / Д. Кудінов // Сумський історико-архівний журнал. – Суми, 2012. – С. 75 – 83; *Його ж.* Сумська селянська республіка у вітчизняній та зарубіжній історіографії / Д. Кудінов // Часопис української історії. – К. – 2011. – Вип. 21. – С. 82 – 90.

⁷ Манько М. Суми та сумчани у документах сучасників : Книга перша (1655 – 1919 рр.) / М. Манько. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2007. – 442 с.

⁸ Наумов С. О. Організаційна мережа українського політичного руху на Сумщині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / С. О. Наумов // Сумська старовина. – 2005. – № 16 – 17. – С. 111 – 118.

А. Пудовкіна⁴, Л. Сапухіної⁵, В. Танцюри⁶, З. Тарахан-Берези⁷, М. Яременка⁸ та інших для встановлення культурно-історичного й соціально-політичного підґрунтя періоду кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

Окрім цього, варто відзначити, що суспільно-політична ситуація в Україні 30-х рр. ХХ ст. – репресії проти української інтелігенції взагалі та критика працівників музею зокрема, знайшли відображення в публікаціях сучасників Н. Онацького: В. Баумштейна «Кладовище історичних цінностей»⁹ (1937), А. Вескера «Хаос в музеях»¹⁰ (1937), А. Гріншпона «Вороги в музеях»¹¹ (1937). У контексті визначення соціально-політичного підґрунтя становлення особистості Н. Онацького були опрацьовані також розвідки вчених та діячів освіти та культури, які працювали на ниві української справи за кордоном: С. Володарського¹², О. Швеця¹ та інших.

---

¹ Нестуля О. О. Невтомний дослідник пам'яток України / О. О. Нестуля // Наук.-док. сер. «Репресоване краєзнавство» : (20-і – 30-і рр. ХХ ст.) / АН України. Ін-т історії України ; Всеукр. спілка краєзнавців; Мініс. культури України / авт. кол. : Бабенко Л. Л. [та ін.] ; редкол. : П. Т. Тронько (голова) [та ін.]. – К. : Рідний край, 1991. – С. 273 – 278.

² Нікольський В. Національні аспекти політичних репресій в Україні 1937 р. / В. Нікольський // Укр. Іст. журнал. – 2001. – № 2. – С. 74 – 89.

³ Оліфіренко В. В. Деякі сторінки історії Південно – Східної України – Донбасу / В. В. Оліфіренко // Донбас. – 1994. – № 1 – 6. – С. 4 – 12.

⁴ Пудовкіна А. Археологічна діяльність музеїв України у 1919 – 1934 рр. : історіографічний аспект / А. Пудовкіна // Археологія. – 2010. – № 3. – С. 123 – 133.

⁵ Сапухіна Л. З історії Сумського обласного краєзнавчого музею / Л. Сапухіна // Сумський обласний краєзнавчий музей : історія та сьогодення : зб. наук. ст. / ред. Терентье В. С. – Суми : Мак.Ден, 2005. – С. – 20.

⁶ Танцюра В. І. Історія Слобідської України : навчальний посібник / В. І. Танцюра, О. О. Пересада. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 366 с.

⁷ Тарахан-Берега З. П. Святиня : науково-історичний літопис Тарасової Гори / З. П. Тарахан-Берега. – К. : Родовід, 1998. – С. 209, 245, 249, 256, 364, 393, 456, 477.

⁸ Яременко М. Сумщина пореформлена (1861 – 1916) / М. Яременко. – Х. : Торнадо. – 367 с.

⁹ Баумштейн В. Кладовище історичних цінностей / В. Баумштейн // Комуніст. – 1937. – № 179 (5454). – С. 4.

¹⁰ Вескер А. Хаос в музеях / А. Вескер // Комуніст. – 1937. – № 51 (5926). – С. 4.

¹¹ Гріншпон А. Вороги в музеях / А. Гріншпон // Комсомолец України. – 1937. – № 207 (3579). – С. 3.

¹² Володарский С. Семеро в Сумах : Большой русский альбом. Вся Россия в лицах и биографиях из семейных портретов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusalbom.ru/articles/default/volodarsky-articles-7.html>

Узагальнюючи вищесказане, підкреслимо, що залучення широкого кола матеріалів преси суттєво доповнило історичну картину, події та явища досліджуваного періоду.

Особливої уваги заслуговує третя група джерел, до якої відносяться опубліковані праці та рукописи Н. Онацького, що систематизовано нами в підгрупі відповідно до тематичного спрямування: загально педагогічне ², методико-педагогічне ³, історичне ⁴, краєзнавче ⁵, музеєзнавче ⁶, мистецтвознавче⁷ та літературне¹.

---

¹ Швець О. Творчі еліти про українську радянську культуру в українській пресі націоналістичного спрямування Другої Речі Посполитої / О. Швець // Українознавчий альманах. Вип. 14. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. – С. 140 – 143.

² Онацький Н. Ліквідація неписьменності і освіта на селі / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – 2 верес. (б/н). – С. 3; *Його ж.* Смолюк В. Як баба Домаха ліквідувала свою неписьменність / В. Смолюк // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – (б/н). – С. 3.

³ Онацький Н. Письмо в школі / Н. Онацький // Наша освіта. – Суми. – 1927. – № 3. – С. 28 – 30; *Його ж.* [Рец. на кн. В. Таран «До методики техніки письма» / Н. Онацький // Наша освіта. – 1929. – № 10 – 12. – С. 115.

⁴ Онацький Н. Селянський революційний рух на Сумщині в 1905 р. збірник наукових статей / Н. Онацький. – Суми : Плуг і молот, 1930. – С. 37 – 45.

⁵ Онацький Н. Вивчаймо рідний край : про утворення окружного краєзнавчого комітету / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1927. – № 116. – С. 3; *Його ж.* Знахідка старовинних кахель у с. Краснопіллі на Харківщині [Рукопис] / Н. Онацький // Записки всеукраїнського археологічного комітету. – Київ, 1930. – т. 2 – С. 301 – 304; *Його ж.* Знахідка старовинних кахлів на Харківщині / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1926. – № 1306. – С. 3; *Його ж.* «Не забудьте спом'янути...» : про збереження на Сумщині речових пам'яток, пов'язаних з перебуванням Т. Г. Шевченка / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1929. – № 68. – С. 3.

⁶ Онацький Н. Відомості про Сумський музей [Рукопис] : 1927 р. / Н. Онацький // Відділ рукописних фондів ін – туту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського АН України. – Ф. 13 – 5. од. зб. 359, арк. 2 – 5; *Його ж.* Організація мережі кореспондентів Сумського музею / Н. Онацький // Наша освіта. – 1929. – № 1 – 2. – С. 57 – 58; *Його ж.* Сім років існування Сумського музею / Н. Онацький // Сумська округова інспектура Наросвіти ; Сумський художньо-історичний музей. – Суми : 1-ша друк. «Суми – друк», 1927. – 15 с.; *Його ж.* Сумський музей / Н. Онацький // К. : Вид. АН України. – 1927. – № 1 – 2. – С. 226; *Його ж.* Сумський художньо – історичний музей / Н. Онацький // Український музей. – Київ, вид. Укрнауки УСРР, 1927. – Вип. 1. – С. 238 – 241. – Окрем. відб. – 4 с.

⁷ Онацький Н. Межигірський фаянс / Н. Онацький ; Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 9 с. : 4 репр.; *Його ж.* Межигірські фаянсові вироби / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н). – С. 2; *Його ж.* Старе українське скло / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н). – С. 2; *Його ж.* Українська порцеляна / Н. Онацький ; Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 10 с.; *Його ж.* Українське гутницьке скло /

У ході дослідження з'ясовано, що наукову літературу та поезії Н. Онацький завжди писав і друкував українською мовою, що безперечно мало вплив на освітнє відродження Слобідської України першої третини ХХ ст.

Зазначимо, що художній літературний доробок педагога представлено широким жанровим діапазоном: поезії², поетичні переклади³, оповідання⁴, п'єси⁵, публіцистичні статті⁶.

Крім першоджерел в дослідженні було використано вторинні джерела, які також збагатили інформаційну базу наших пошуків, а саме: енциклопедичні видання⁷, довідники¹,

---

Н. Онацький ; Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 10 с.; *Його ж.* Українські вишивки / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н). – С. 2.; *Його ж.* Українські килими / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н). – С. 2.

¹ Див. : Перелік використаних джерел : 153 – 157; 162 – 163; 169; 172; 178; 182; 191; 197; 198; 270 – 272.

² Див. : Перелік використаних джерел : 155; 156; 162; 163; 178; 184; 191; 197; 198.

³ Онацький Н. [Переклади творів Г. Гейне : «Гірський голос» та «Кохання й зорі»] / Н. Онацький // Розвага : український декламатор. – К. : Друк. Кульженка, 1908. – С. 134, 203.

⁴ Онацький Н. Відновилось : оповідання / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – № 9. – С. 3; *Його ж.* Онацький Н. Відновилось: оповідання / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – № 10. – С. 3; *Його ж.* Смолюк В. Мудрий секретар : оповідання / В. Смолюк [псевдонім Н. Онацького] // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – (б/н). – С. 2; *Його ж.* Смолюк В. Першотравневий сон Івана Петровича / В. Смолюк [псевдонім Н. Онацького] // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – (б/н). – С. 2; *Його ж.* Смолюк В. Родовитий голос / В. Смолюк [псевдонім Н. Онацького] // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – (б/н). – С. 2.

⁵ Онацький Н. Новий світ : дитяча п'єса на три дії / Н. Онацький. – К. : Держвидав, 1930. – 35 с.; *Його ж.* Н. У тієї Катерини : уривки з п'єси / Н. Онацький (публ. Г. Петрова) // Панорама Сумщини. – 1993. – № 17 – 8 (167 – 168). – С. 6.

⁶ Онацький Н. До наших сількорів і робкорів : заклик до Івана Підкови : псевдонім В. Алешка/ Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – 3 серп. (б/н). – С. 3; *Його ж.* Онацький Н. На батьківщині І. Ю. Рєпіна / Н. Онацький // Комуніст. – Харків. – 1936. – № 164. – С. 2; *Його ж.* Онацький Н. Н. К. Євламπίєв / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н). – С. 2; Онацький Н. Помер А. П. Щербак / Н. Онацький // Плуг і молот. – 1930. – № 108. – С. 3.

⁷ Онацький Никанор : енциклопедичне видання // Енциклопедія українознавства : словникова частина в 11 т. – Париж – Нью – Йорк : Молоде життя, 1966. – Т. 5. – С. 1600 – 2000. – (Перевидання в Україні / Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові / ред. В. Кубійович. – Львів, 1994. – Т. 5. – С. 805 – 1200.); Онацький Никанор Харитонович (1874 – 1937) : біографія // Пам'ять століть, 1996. – № 1. – С. 126 – 127; Онацький Н. Х. : енциклопедичне видання // Українська Радянська Енциклопедія у 17 т., вид. 1-ше / відпов. ред. М. Бажан. – К. : Гол. редакція УРЕ, 1962. – Т. 10. – С. 333; Онацький Никанор Харитонович : енциклопедичне видання [вміщено

альбоми², каталоги³, путівники⁴, буклети⁵, повідомлення⁶, афіші⁷, календарі пам'ятних дат⁸, що, у свою чергу, доповнили відомості про особистість Н. Онацького.

У процесі роботи із джерельною базою нами було використано пошуково-бібліографічний метод дослідження для класифікації та систематизації джерел: архівних (державних, особистих, наукових музейних фондів), бібліотечних каталогів, описів та бібліографічних видань з метою виявлення опорної джерельної бази й об'єктивних даних, що стосуються фактів життя та діяльності Н. Онацького на Слобожанщині.

Підсумовуючи аналіз джерельної бази можемо зробити висновки:

вірш Н. Онацького «Криниця»] // Українська Радянська Енциклопедія у 12 т., вид. 2-е / ред. М. Бажан, відпов. ред. А. Кудрицький. – К. : Гол. редакція УРЕ, 1987. – Т. 2. – С. 575.

¹ Митці України : енциклопедичний довідник / за ред. А. Кудрицького. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана, 1992. – С. 434; Сумщина від давнини до сьогодення : наук. довідник / упор. Л. А. Покідченко. – Суми, 2000. – С. 228.

² Сумський художній музей : альбом / упоряд. : С. Побожій [та ін.]. – К. : Мистецтво, 1981. – 78 с.; Сумський художній музей : альбом / автор-упоряд. С. Побожій. – К. : Мистецтво, 1988. – С. 3; Сумський художній музей імені Н. Онацького : альбом / уклад: Г. В. Ареф'єва, Г. М. Дужа, Н. В. Курасова [та ін.]. – К. : Фолігрант, 2005. – 172 с.

³ Українська старовина XVIII – початок XX століття : каталог виставки : Сумський художній музей / упоряд. : В. О. Донченко, Н. С. Юрченко ; ред. С. І. Побожій. – Суми, 1991. – 110 с. ; Український живопис XIX – початку XX століття у зібранні Луганського обласного художнього музею : каталог / авт. – упоряд. Л. Корнішина. – Луганськ, 1993. – 48 с.; Ученики Онацького : каталог виставки / автор-составитель Н. Юрченко ; Сумской художественный музей. – 1989. – 2 арк. складено у 12 с.; Юрченко Н. Н. Х. Онацький (1875 – 1837) : каталог творів / Н. Юрченко. – Суми : Слобожанщина, 1995. – 28 с.

⁴ Сумський краєзнавчий музей : путівник / упоряд. : П. А. Сапухін, Г. С. Долгін [та ін.]. – 1976. – Х. : Прапор. – 47 с.; Сумский художественный музей : путеводитель / составит. : В. А. Донченко., А. М. Дужая [и др.]. – Х. : Прапор, 1988. – С. 134 – 138.

⁵ Никанор Онацький : буклет // Товариство охорони пам'ятників історії та культури УРСР ; Харківський художній музей. – 1971. – 8 с.

⁶ Повідомлення про виставку творів Н. Онацького в Харківському художньому музеї // Образотворче мистецтво. – 1972. – № 1. – С. 32.

⁷ Первая выставка картин местных и иногородних художников / Общество печатного дела И. Г. Ильченка. – Сумы, 1914.

⁸ Ротач П. Никанор Харитонович Онацький / П. Ротач // Український календар : 1975. – Варшава : УСКТ, 1974. – С. 89 – 93; Юрченко Н. Трагедія митця на тлі епохи : до 140-річчя від дня народження Н. Х. Онацького / Н. Юрченко // Календар знаменних і пам'ятних дат Сумщини на 2015 рік / Сумська обл. універс. наук. б-ка ; упоряд. О. К. Линник. – Суми, 2014. – С. 8 – 13.

- за інформативною насиченістю писемних матеріалів з даної проблеми найбільш вирізняються матеріали Державних архівів Сумської області та Полтавської областей;

- вважаємо необхідним підкреслити важливість групи джерел, що становили зображальні матеріали та суттєво доповнювали й деталізували, ілюстрували й унаочнювали відомості про педагогічну та творчу діяльність Н. Онацького;

- згідно з історичними джерелами у процесі подальшого вивчення архівних документів і матеріалів було з'ясовано, що значна частина джерельної бази втрачена у зв'язку з соціально-політичною ситуацією в країні у період репресій; встановлено, що практично відсутні матеріали з теми дослідження за період з 1937 р. до 60-х рр. ХХ ст. Отже, з наведених фактів робимо висновок, що понад два десятиліття після розстрілу Н. Онацького (у 1937 р.) його ім'я було заборонено згадувати, документи з його підписом вилучалися та знищувалися.

Відтак, підсумуємо: вивчення персоналії Н. Онацького розпочалося після посмертної реабілітації митця (з 1956 р.), найбільш активні дослідження діяльності педагога-просвітника розпочалися після розсекречення архівних документів у роки становлення незалежної Української держави.

Окрім цього, результати наукового пошуку засвідчили, що особливо цінними інформаційними джерелами у дослідженні виявилися матеріали родинного архіву Онацьких і особистого архіву краєзнавця Г. Петрова, значну кількість з яких уперше введено до наукового обігу в нашому дослідженні.

1.3. Стан художньої освіти на Слобожанщині кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

Досліджуючи мистецьку освіту Слобожанщини кінця ХІХ ст. – першої третини ХХ ст. в контексті вивчення теми, вважаємо доцільним виконати невеликий екскурс в історію розвитку мистецької професійної освіти в означений період на Україні.

Аналіз низки наукових досліджень дозволив дійти висновку, що кінець ХХ ст. і особливо початок ХХІ ст. позначився неабиякою увагою науковців до історії формування й розвитку художньої освіти в Україні у кінці ХІХ ст. – першої третини ХХ ст. Зауважимо, що переважна більшість праць (Л. Мельничук¹, С. Побожія², Л. Русакової³, Л. Соколюк⁴, В. Ткаченко⁵, Р. Шмагала⁶) мали мистецтвознавчий

---

¹ Мельничук Л. Ю. Приватні мистецькі колекції ХІХ – ХХ століття у складі музейних зібрань Слобожанщини (особливості розвитку, культурно-історична і художня цінність, перспективи) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.05 / Л. Ю. Мельничук. – Харків, 2005. – 20 с.; *Його ж.* Мистецькі зібрання польських колекціонерів на Слобожанщині / Л. Мельничук // Художня культура. Актуальні проблеми: Наук. вісник / Ін-т проблем сучасн. мист-ва НАМ України; Редкол.: В. Сидоренко (голова), О. Федорук (гол. ред), І. Безгін [та ін.]. – К. : ХІМДЖЕСТ, 2010. – Вип. 7. – С. 501 – 509; *Його ж.* Українське мистецтво в художніх колекціях Слобожанщини / Л. Ю. Мельничук // Вісник ХДАДМ : теорія та історія мистецтва. – 2014. – № 4 – 5. – С. 75 – 80; *Його ж.* Колекціонування творів мистецтва як складова художнього життя / Л. Мельничук // Вісник ХДАДМ : теорія та історія мистецтва. – 2015. – № 9 – 10. – С. 43 – 47; *Його ж.* Приватні мистецькі колекції ХІХ – ХХ століття у складі музейних зібрань Слобожанщини (особливості розвитку, культурно-історична і художня цінність, перспективи) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.05 / Л. Ю. Мельничук. – Харків, 2011. – 19 с.

² Побожій С. Скарбниця духовності на Сумщині : до 75-річчя від дня заснування Сумського художнього музею / С. Побожій // Господар (Суми). – 1995. – № 9. – С. 4; *Його ж.* Сумской художественный музей / С. Побожий // Юный художник. – 1991. – № 4. – С. 32 – 35; *Його ж.* Традиції колекціонування на Слобожанщині : Приватні і корпоративні колекції. Перспективи розвитку / С. Побожій // Сумський обласний краєзнавчий музей: історія та сьогодення : зб. наук. ст. / ред. Терентьев В. – Суми : МакДен, 2005. – С. 85 – 94; *Його ж.* Художнє життя на Сумщині першої третини ХХ століття / С. Побожій // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Х., 2002. – № 1. – С. 49 – 56.

³ Русакова Л. Художня освіта в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ століття : історія та педагогічні пошуки / Л. Русакова // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2014. – № 9 (Ч. 2). – С. 280 – 285.

⁴ Соколюк Л. Д. Харьковская художественная школа и ее роль в формировании системы художественного образования на Украине в ХVIII в. / Л. Д. Соколюк // Русское искусство второй половины ХІХ в. : материалы исследования / за ред. Т. В. Алеевой. – М. : Наука, 1979. – С. 171.

⁵ Ткаченко В. П. Художня освіта в місті Суми в кінці ХІХ – ХХ століть / В. П. Ткаченко // Художник у провінції : матеріали міжнарод. наук. конф., 24 – 25 вересня 2009 р. / за ред. Л. К. Федевич. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 68 – 75.

⁶ Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ століття: структуризування, методологія, художні позиції. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мист. : спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво» / Ростислав Тарасович Шмагало. – Л., 2005. – 22 с.

мистецтвознавчий характер і, як правило, спрямовані на аналізування розвитку художніх процесів і дослідження біографії окремих постатей художників.

Цілком поділяємо тезу Р. Шмагала про те, що вивчення мистецької освіти повинно проводитись як комплексне дослідження педагогічної, історичної та мистецтвознавчої науки. Цю думку автор висловив у дисертаційному дослідженні «Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ століття: структурування, методологія, художні позиції»¹ (2005). Приблизно таких же поглядів дотрималася Л. Русакова в роботі «Художня освіта в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ століття: історія та педагогічні пошуки»² (2014). У результаті аналізу цих праць, на основі цілісного наукового підходу, визначено передумови поширення мистецької освіти в Україні кінця ХІХ ст.:

- відкритість мистецтва до змін, до розвитку та прогресивних впливів;
- соціально-культурна потреба в художніх кадрах;
- здійснення творчої діяльності місцевих майстрів;
- осмислення і врахування мистецького досвіду митців минулого;
- впровадження елементів художньо-ремісничого і художнього навчання в художніх школах.

Доцільно відзначити, що на початку ХІХ ст. ще не було чіткої системи художньої освіти, проте виразно проявили себе освітньо-художні процеси на території України, які, на думку Л. Русакової, надали можливість виокремити власні етнічні прояви, що поступово перетворилися в національний стиль мистецтва, а згодом втілилися в українську художню школу³.

Згідно з історичними джерелами, пожвавлення художнього життя, інтенсивне зростання виробництва, гостра потреба в технічній освіті призвели до необхідності вирішення питання

---

¹ Там само. – С. 4.

² Русакова Л. Художня освіта в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ століття : історія та педагогічні пошуки / Л. Русакова // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2014. – № 9 (Ч. 2). – С. 280 – 285.

³ Там само. – С. 281.

про підготовку власних висококваліфікованих фахівців: художників, скульпторів, граверів і архітекторів. Тому від середини ХІХ ст. почали виникати нові мистецькі школи у великих містах та культурних осередках України, задовольняючи (в різній мірі) потреби національної культури, що було дуже важливим етапом у її розвитку: формувалися митці-професіонали, які могли піднімати у своєму мистецтві складні проблеми духовно-світоглядного характеру. Аналіз історико-мистецтвознавчої та історико-педагогічної літератури дає можливість стверджувати, що художньо-мистецька освіта кінця ХІХ ст. вже представлена професійно-художніми школами, в яких велику увагу було зосереджено на вирішенні проблем підготовки художньо-освітніх кадрів, розкриття змісту, форм і методів художньої освіти. Згідно з дослідженням Р. Шмагала, особливого інтересу набув цей період, коли під впливом певних прогресивних змін у суспільстві відбувався інтенсивний розвиток системи освіти, органічною складовою якої була загальна художня освіта¹.

У ході аналізу наукових праць² з'ясовано, що з початком реформування освіти в ХІХ ст. у чотирьох найбільших містах України – Києві, Харкові, Львові та Одесі – українські художники заснували школи, які були відмінними між собою і, які фактично стали центрами художньої освіти в регіонах. Появу цих провінційних художніх шкіл, а саме Одеської художньої школи (1865), Київської рисувальної школи М. Мурашка (1875) та Харківської школи М. Раєвської-Іванової (1869) зумовило збереження самостійності національної традиції, що розвивалася такими провідними педагогами, кращими мистецькими представниками, вихідцями з України з академічною освітою були, насамперед, Тарас Шевченко, а потім за ним – Марія Раєвська-Іванова, Микола та Олександр

---

¹ Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ століття: структуризування, методологія, художні позиції. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мист. : спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво» / Ростислав Тарасович Шмагало. – Л., 2005. – С. 12.

² Там само. – С. 12; Русакова Л. Художня освіта в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ століття : історія та педагогічні пошуки / Л. Русакова // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2014. – № 9 (Ч. 2). – С. 281.

Мурашки, Ілля Репін, Кіріяк Костанді, які прагнули створити національну школу мистецтв.

Аналізуючи становлення мистецької освіти країни кінця XIX ст. вважаємо необхідним підкреслити думку Л. Соколюк відносно того, що в цей час посилювалося відчуття національної спорідненості серед митців різних земель України, їхнє прагнення об'єднатися в загальнонаціональному масштабі для розкриття самобутності українського образотворчого мистецтва у європейському контексті, що і створило передумови організації художніх «рисувальних» шкіл. Науковим пошуком встановлено, що на початку XX ст. діяльність окреслених художніх шкіл зумовила створення у 1901 р. в Одесі та Києві художніх училищ, а в 1912 р. – у Харкові. Варто зазначити, що їхня діяльність базувалася на розвитку української малярської традиції попередніх часів у поєднанні з реалістичними сучасними впливами, оскільки ці школи в українському живописі вже мали перші ознаки створення спеціальної художньої освіти на Україні. Отже, розвиток художньої освіти в Україні кінця XIX – початку XX ст. супроводжувався розширенням системи навчальних закладів, що здійснювали художнє навчання. Таким чином, можемо констатувати, що художня освіта в Україні означеного періоду позначена тенденцією переходу від приватного навчання до державного навчання.

Аналіз літературних джерел ¹ свідчить, що початок художньої освіти у Слобідській Україні був пов'язаний з приватною «Школою малюнку та живопису» Марії Дмитрівни Раєвської-Іванової (1840 – 1912 рр.), першої жінки у Росії, яка одержала освіту у Петербурзькій Академії мистецтв у Харкові. У другій половині XIX ст. в зв'язку з піднесенням капіталізму в Україні постало завдання зближення мистецтва й індустрії.

---

¹ Русакова Л. Традиції приватної художньо-освітньої та громадської діяльності М. Раєвської-Іванової в Харківській художній школі другої половини XIX – початку XX століття / Л. Русакова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – Випуск 48, 2014. – С. 253 – 259; Соколюк Л. Д. Харьковская художественная школа и ее роль в формировании системы художественного образования на Украине в XVIII в. / Л. Д. Соколюк // Русское искусство второй половины XIX в. : материалы исследования / за ред. Т. В. Алекеевой. – М. : Наука, 1979. – С. 171.

Регенерація промислів, зростання якості промислових товарів прямо пропорційно ставилося в залежність від здобуття художньої освіти народними митцями. Цю прогресивну ідею залучення ремісників до професійного мистецтва М. Раєвська-Іванова започаткувала однією з перших. Це перша жінка в Російській імперії, яку Петербурзька Імператорська Академія мистецтв відзначила званням художника (1868). Л. Русакова наголошує, що М. Раєвська-Іванова стала першою жінкою, якій вдалося вибороти право на отримання диплому Петербурзької Академії Мистецтв. Отже, вона проявила себе не тільки активним громадським діячем, але й педагогом в мистецькій освіті як для Харкова, так і для всієї України. Після навчання в Європі та усвідомлення високого розвитку художньої освіти, Марія Дмитрівна відкрила першу в Росії приватну «Школу малювання та живопису». Варто зауважити, що ця школа була заснована та функціонувала на особисті заощадження М. Раєвської-Іванової. Прикладом високої громадянської гідності й обов'язку була сама М. Раєвська-Іванова, яка 27 років безкоштовно працювала в школі та над її розвитком, вдосконаленням і процвітанням¹.

На підставі аналізу літературних джерел^{2,3} встановлено, що поряд із навчанням ремісників, школа М. Раєвської-Іванової здійснювала підготовку художників, даючи необхідні професійні знання й практику для подальшого вступу до Академії мистецтв. Випускники отримували високий рівень знань і вмінь, що давало можливість продовжувати навчання в академіях мистецтв світу. Це підтверджують роботи вихованців школи, які експонувалися на з'їздах із технічної та професійної освіти, на Всеросійських виставках у Москві, а також на всіх

---

¹ Русакова Л. Традиції приватної художньо-освітньої та громадської діяльності М. Раєвської-Іванової в Харківській художній школі другої половини ХІХ – початку ХХ століття / Л. Русакова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – Випуск 48, 2014. – С. 253 – 259.

² Там само. – С. 253– 259.

³ Соколюк Л. Д. Харьковская художественная школа и ее роль в формировании системы художественного образования на Украине в ХVІІІ в. / Л. Д. Соколюк // Русское искусство второй половины ХІХ в. : материалы исследования / за ред. Т. В. Алекеевой. – М. : Наука, 1979. – С. 171–172.

місцевих художніх і художньо-ремісничих виставках. Окрім цього, роботи учнів посилалися на конкурси до Петербурзької Академії мистецтв. Про світоглядні переконання і громадянську позицію самої М. Раєвської-Іванової свідчить українська тематика її творів, виховання нею в учнів інтересу до духовно-мистецької спадщини українців. Наприклад, згідно з програмою школи учні ґрунтовно вивчали народне мистецтво.

За твердженням Л. Соколюк, на недільні уроки М. Раєвська-Іванова запрошувала столярів, токарів, штукатурів, вишивальниць, слюсарів, кондитерів та інших професійних майстрів своєї справи, оскільки вважала малювання надзвичайно корисним для ремісників: «За кордоном є безліч недільних та вечірніх шкіл малювання, де ремісники у вільний від роботи час здобувають знання, що дають їм можливість покращити свої ремесла і зробити їх для себе більш вигідними. Не знати, чи знайдеться таке ремесло, де воно здалось би зайвим», – відзначала художниця¹. Таким чином, М. Раєвську-Іванову впевнено можна назвати педагогом-дослідником, педагогом-методистом, адже значну увагу вона приділяла розробленню методики художньої освіти, теоретичних основ навчальних предметів.

Подальше вивчення наукової літератури засвідчило, що найвідомішим випускником харківської школи, представником пейзажного живопису Слобожанщини, був академік живопису С. Васильківський (1854 – 1917 рр.), завдяки знайомству з його творами стало можливим не тільки сформулювати уявлення про пейзажі Слобідської України, але й про сільський та міський побут, типи хат, орнаментику вишивок. Найвищого розвитку досяг слобожанський живопис наприкінці ХІХ ст. (з 1880-х рр.) – на початку ХХ ст., коли у Харкові працювали: педагог живопису Дмитро Безперчий (1825 – 1913 рр.) та художники: Михайло Ткаченко (1860 – 1916 рр.), Петро Левченко (1856 – 1917 рр.), Михайло Беркос (1861 – 1919 рр.)².

---

¹ Там само. – С. 180.

² Там само. – С. 175.

Аналіз низки наукових досліджень Л. Соколюк¹, Л. Русакової², Р. Шмагала³ дозволив дійти висновку, що художня освіта України в досліджуваний період представлена професійними школами, що були зосереджені в Одесі, Києві та Харкові. Наведені факти стверджують, що зазначені художньо-освітні заклади дали можливість розкрити талант багатьох українських митців та втілити педагогічні ідеї провідних педагогів-художників Слобожанщини, до когорти яких належить Никанор Харитонович Онацький.

Важливо зауважити, що професійна художньо-мистецька підготовка українських майстрів до 1917 р. відбувалася в Петербурзькій Імператорській академії мистецтв, випускників якої, а також випускників вищеназваних художніх шкіл направляли на роботу в провінційні міста для викладання мистецьких дисциплін: малювання, живопису, креслення, історії мистецтв, а також для організації та влаштування художніх виставок.

Вважаємо за доцільне окремо вказати на найбільш загальні відомості про Слобожанщину. Особливої уваги, у цьому зв'язку, заслуговує дослідження науковця В. Танцюри «Історія Слобідської України»⁴ (2014). Перш за все, зазначимо, що історично Слобідська Україна (Слобожанщина) – регіон, що утворився на теренах Дикого поля між кордонами трьох держав – Росії, Речі Посполитої та Кримського ханства – протягом XVII – XVIII ст. По-друге, цікавою є сама назва регіону, що походить від найбільш поширених населених пунктів – слобід – і «вільного» становища населення – свобод. У той час

---

¹ Там само. – С. 169 – 185.

² Русакова Л. Художня освіта в Україні другої половини XIX – початку XX століття : історія та педагогічні пошуки / Л. Русакова // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2014. – № 9 (Ч. 2). – С. 280 – 285; *Його ж.* Традиції приватної художньо-освітньої та громадської діяльності М. Раєвської-Іванової в Харківській художній школі другої половини XIX – початку XX століття / Л. Русакова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – Випуск 48, 2014. – С. 253 – 259.

³ Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX століття: структуризування, методологія, художні позиції. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мист. : спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво» / Ростислав Тарасович Шмагало. – Л., 2005. – 22 с.

⁴ Танцюра В. І. Історія Слобідської України : навчальний посібник / В. І. Танцюра, О. О. Пересада. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 366 с.

займала територію сучасних Харківської, Сумської та суміжних з ними частин Воронезької, Донецької, Луганської та Курської областей. У середині XVII ст. тут було створено п'ять Слобідських полків – Сумський, Охтирський, Харківський, Ізюмський, Острозький.

За загальноновизнаною історичною довідкою, 18 січня 1765 р. указом Катерини II на території Слобідської України було створено Слобідсько – Українську губернію. Замість Слобідських полків було створено п'ять гусарських полків. У 1780 р. названу губернію було ліквідовано й натомість створено Харківське намісництво. У 1796 р. губернія була відновлена і проіснувала до 1835 р. Цього року, як наголосив В. Танцюра, її було перейменовано на Харківську губернію (до 1925 р.)¹.

Станом на 1917 р. землі Харківської губернії поділялись на одинадцять повітів: Старобільський, Ізюмський, Куп'янський, Зміївський, Вовчанський, Харківський, Сумський, Богодухівський, Лебединський, Охтирський, Валківський. Після революції 1917 р. важливим питанням громади Слобідського краю було питання створення Сумської губернії. Свідченням цьому є газета «Лучь» від 30 червня 1918 р., на шпальтах якої було опубліковано Пропозицію створення Сумської губернії як самостійної адміністративно-територіальної одиниці. Наступний номер цієї ж газети оприлюднив відповідь особливої канцелярії міністерства фінансів відносно пропозиції про створення губернії Сумщина: «Дело будет рассмотрено после того, как будут окончательно установлены границы державы»².

Зазначимо, що після проголошення Української Народної Республіки (УНР) Центральна Рада прийняла Закон 6 березня 1918 р. «Про адміністративно-територіальний поділ України», відповідно до якого територія УНР поділялася на землі, волості та громади, зокрема (Витяг):

§1. Поділ України на губернії й уїзди касується.

---

¹Там само. – С. 7.

²Інакодумство на Сумщині : збірник документів та матеріалів (1955 – 1990 рр.) / упоряд. : Артюх В. О., Іванущенко Г. М., Садівничий В. О. – Т. 1. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2012. – С. 228.

§2. Українська Народна Республіка розділяється на такі землі: (...);

24) Посем'я, центр Конотоп;

25) Посулля, центр Ромен (...);

28) Слобідщина, центр Суми (...) ¹.

Усього мало бути створено 32 землі. Однак цей проект так і не був втілений в життя. М. Грушевський (який у 1917 – 1918 був головою Центральної ради) намагався впровадити новий поділ, за яким населення на означених землях мало складати Слободщину, Слобожанщину (Суми), а саме – Сумський, Лебединський, Суджанський та Грайворонський повіти, частини Охтирського та Богодухівського повітів. Але організація влади не була завершена, проіснувала майже 2 місяці до 29 квітня 1918 року й була скасована у зв'язку з утворенням Української Держави, на чолі з гетьманом П. Скоропадським, уряд якого скасував адміністративно-територіальну реформу Центральної Ради та відновив старий адміністративно-територіальний поділ українських земель часів Російської імперії.

Отже, за часів Центральної Ради урядові так і не вдалося створити дієву систему органів місцевої влади, а Сумську область було створено згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР 10 січня 1939 р. Відтак, термін «Сумщина», введення якого в обіг і розглядалося час від часу, починаючи з 1918 р., офіційно був упроваджений лише тоді, коли область у нинішніх межах було сформовано, тобто у 1939 р. ². Варто зауважити, що науковець В. Танцюра тлумачить застосування в наш час терміну «Слобожанщина» як неофіційну назву Сумської та Харківської областей ³. Принагідно зазначимо, що у 1919 р. у Харкові було проголошено радянську владу, й відтоді до 1934 р. Харків було визнано столицею Слобожанщини й столицею всієї

---

¹ Там само. – С. 229.

² Інакодумство на Сумщині : збірник документів та матеріалів (1955 – 1990 рр.) / упоряд. : Артюх В. О., Іванущенко Г. М., Садівничий В. О. – Т. 1. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2012. – С. 229.

³ Танцюра В. І. Історія Слобідської України : навчальний посібник / В. І. Танцюра, О. О. Пересада. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 8.

України¹. Підсумовуючи, відзначимо, що важливим фактором для розвитку національної мистецької освіти, на наше глибоке переконання, є те, що на всіх етапах свого історичного розвитку Слобожанщина залишалася невіддільною частиною України.

Подальшим предметом нашого дослідження була проблема виявлення стану художньої освіти Слобожанщини на початку ХХ ст., коли Н. Онацький повернувся із Петербурга в Україну (яка в означений період входила до складу Російської імперії) і розпочав педагогічну діяльність у регіоні.

У ході наукового пошуку було встановлено, що на початок ХХ ст. у Слобідській Україні працювали художники – викладачі мистецьких дисциплін, випускники Петербурзької Імператорської академії витончених мистецтв, які свого часу навчалися в складі вільних слухачів академії, такі як:

– О. К. Веніг (1865 – 1909 рр.), у 1893 р. отримав чин класного художника третього ступеня, вчителював у Сумській Олександрівській чоловічій гімназії;

– М. К. Євлампієв (1866 – 1937 рр.), викладав у Сумському народному університеті, у 1913 – 1915 рр. у Сумському кадетському корпусі, Сумській Другій жіночій гімназії, «Новій школі» В. Бирченко в Сумах, у 1915 р. опублікував навчальний посібник «Рисование карандашом с натуры»;

– М. І. Зінов'єв (1850 – 1919 рр.), якого після закінчення академії княжна М. Щербатова запросила вчителем малювання для своїх дітей у с. Терни (зараз Недригайлівського району Сумської області). З 1897 по 1912 рр, викладав у Сумському кадетському корпусі;

– І. Є. Крапівін (? – ?) художню освіту отримав у Московському Строганівському училищі технічного малювання, на початку ХХ ст. викладав у Сумській Другій жіночій гімназії ;

– Я. Р. Порубіновський (? – ?), у 1868 р. отримав звання вчителя малювання в повітових училищах та гімназіях. На початку ХХ ст. викладав у Сумах;

– Г. І. Яременко (1875 – 1915 рр.), викладав у Сумському комерційному училищі графічне мистецтво.

---

¹ Там само. – С. 8.

Таким чином, дослідженням з'ясовано, що на початок ХХ ст., коли Н. Онацький розпочав педагогічну та культурно-просвітницьку діяльність на Слобожанщині, поряд з ним працювали педагоги-художники (О. Веніг, М. Євлампієв, М. Зіновєв, І. Крапівін, Я. Порубіновський, Г. Яременко), які здобули вищу академічну професійну освіту в дореволюційний період в Петербурзькій Імператорській академії мистецтв.

Історико-логічний підхід до аналізу культурно-історичного контексту становлення художньої освіти на Слобожанщині кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. за критерієм зміни ідеології дозволив виділити два періоди:

1) дореволюційний період: 1906 – 1917 рр. – від початку педагогічної діяльності Н. Онацького на Слобожанщині до суспільно-політичних змін внесених жовтневою революцією;

2) післяреволюційний період: 1917 – 1933 рр. – від жовтневої революції до завершення педагогічної діяльності Н. Онацького у Слобідському краї.

Результати наукового пошуку засвідчили, що у дореволюційний період Н. Онацький плідно співпрацював із колегами – педагогами М. Євлампієвим¹, та І. Яременком².

Особливого інтересу науковців: Л. Мельничук³, С. Побожія⁴, Л. Русакової⁵, Р. Шмагала⁶ набув післяреволюційний період, коли під впливом соціально-політичних змін у суспільстві відбувався інтенсивний розвиток системи національної освіти України, органічною складовою якої була загальна художня освіта Слобожанщини. Так Р. Шмагало намагався комплексно підійти до вивчення проблеми становлення художньої освіти в Україні та регіонах в означений період, основну увагу при

---

¹ Ткаченко В. П. Художня освіта в місті Суми в кінці ХІХ – ХХ століть / В. П. Ткаченко // Художник у провінції : матеріали міжнарод. наук. конф., 24 – 25 вересня 2009 р. / за ред. Л. К. Федевич. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 68 – 75.

² СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5751.

³ Див. : Перелік використаних джерел : 98 – 102.

⁴ Див. : Перелік використаних джерел : 237 – 242.

⁵ Див. : Перелік використаних джерел : 260; 261.

⁶ Див. : Перелік використаних джерел : 331.

цьому зосередив на вирішальній ролі декоративно-прикладного мистецтва.

Важливим, на наш погляд, у дослідженнях Л. Русакової, та Р. Шмагала є визначення особливості художньо-мистецької освіти України в післяреволюційний період, яка відзначена заснуванням 18 грудня 1917 р. (з ініціативи передової української інтелігенції за підтримки Центральної Ради) Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури, що відіграла основну роль у формуванні національних мистецьких шкіл України та заклала основи розвитку вітчизняної художньої педагогіки.

Отже, дослідженням наукових праць¹ встановлено, що, по-перше – основною метою новоствореної Національної академії мистецтв було плекання мистецької школи на ґрунті розвитку традицій національної культури; по-друге – завдяки відкриттю Національної академії мистецтв у 20-х рр. ХХ ст. значно поживався новаторський пошук у галузі професійного образотворчого мистецтва по всій Україні.

Доцільно зауважити, що першими ректорами Української академії мистецтв були вихідці зі Слобідської України, однодумці Н. Онацького – Ф. Кричевський та уродженець Гетьманщини Г. Нарбут, з якими педагог підтримував дружні зв'язки. Спілкування з професорами Київської академії, їх підтримка і поради мали певний вплив на становлення мистецької освіти та культури Слобожанщини:

– Георгій Нарбут (1886 – 1920 рр.) – видатний майстер української графіки, Народився 25 лютого 1886 р. на хуторі Нарбутівка біля Глухова (нині Сумської області); походив з давнього козацького старшинського роду, вивчав козацькі старожитності та українську старовинну культуру, є автором геральдики Української Народної Республіки. Головною у творчості митця була робота над графічною серією «Українська абетка». Під впливом Г. Нарбута Н. Онацький займався оформленням книг. У колекції СОХМ зберігся «силует» Г. Нарбута, подарований Н. Онацькому.

---

¹ Див. : Перелік використаних джерел : 98 – 102; 236 – 242; 260; 261; 331.

– Василь Кричевський (1873 – 1952 рр.) – художник, архітектор, графік, був обраний першим ректором Державної Академії Мистецтва в Києві. Народився 12 січня 1872 р. в с. Ворожба (Лебединський район) в багатодітній сім'ї міщанина, співпрацював з М. Грушевським – розробляв державну символіку Української народної республіки: герб УНР, печатку і працював над створенням грошових купюр. У колекції СОХМ зберігаються картини та ескізи орнаментів братів Кричевських, подарованих Н. Онацькому для музею; зберігся лист В. Кричевського до Н. Онацького. Цей факт засвідчила дослідниця А. Зверховська у розвідці, присвяченій поверненню в Україну мистецької спадщини родини художників Кричевських та колекція їхніх творів в українських художніх музеях¹.

Вагомим внеском у розуміння стану мистецького життя на Слобожанщині є науковий доробок С. Побожія, який відзначав активізацію художньої діяльності митців Слобожанщини першої третини ХХ ст.² та вивчення художньої освіти в Сумах означеного періоду В. Ткаченко³.

У межах дослідження стану художньої освіти на Слобожанщині кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. регіональний підхід дозволив визначити основні чинники, що сприяли становленню художньої освіти у регіоні в означений період, а саме: 1) виставкова діяльність митців Слобожанщини; 2) участь художників краю у творчих об'єднаннях України; 3) створення музеїв та започаткування музейної діяльності у Слобідському краї; 4) діяльність слобожанських колекціонерів, поціновувачів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва; 5) культурно-освітня діяльність земств; 6) меценатська діяльність на Слобідській Україні.

---

¹ Зверховська А. Повернення в Україну мистецької спадщини родини художників Кричевських та колекція їх творів в українських художніх музеях. / А. Зверховська. – Варшава : УСКТ, 2014. – С. 152.

² Побожій С. Художнє життя на Сумщині першої третини ХХ століття / С. Побожій // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Х., 2002. – № 1. – С. 49 – 56.

³ Ткаченко В. П. Художня освіта в місті Суми в кінці ХІХ – ХХ століть / В. П. Ткаченко // Художник у провінції : матеріали міжнарод. наук. конф., 24 – 25 вересня 2009 р. / за ред. Л. К. Федевич. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 68 – 75.

1) Значним внеском у розвиток художньої освіти Слобожанщини була виставкова діяльність митців:

– участь у художніх виставках 1910 – 1911 рр. у Києві та Полтаві¹;

– участь у першій українській артистичній виставці в Києві в грудні 1911 р. – січні 1912 р., на якій було представлено п'ятнадцять картин Н. Онацького, зокрема: «Хата біля Тарасової гори в Каневі» (написана під враженням поїздок до Канева в 1909 – 1911 рр.), «На тирлі», «У жнива», «Похмурий день», «Вітряк» та інші². Результати наукового пошуку засвідчили, що картини Н. Онацького мали значний успіх, оскільки були надруковані великим накладом у вигляді поштових листівок. Найбільш популярною була листівка із зображенням мальовничої картини «Хата біля Тарасової гори», що свідчить, по-перше, про високий професійний рівень художника і, по-друге, про популярність шевченківської теми в народі³.

Знаковою подією у художньому житті Сум була перша виставка картин у квітні 1914 р., яку організували Н. Євлампієв, І. Єременко і Н. Онацький. Зазначимо, що до цієї події був виданий буклет, каталог та афіша виставки, яка збереглася у СОХМ⁴. Варто зазначити, що активну участь у роботі художньої виставки взяли Н. Онацький, який представив п'ятдесят три роботи та Н. Євлампієв, який надав сім картин.

За свідченням сучасника Н. Онацького Г. Яреми, наступною важливою мистецькою подією в Сумах 1914 року була експозиція полотен художника Є. Волошинова, яку організував Н. Онацький⁵.

С. Побожій з'ясував, що у 1918 р. в Лебедині відбулася перша виставка української старовини, відкрита з нагоди

---

¹ СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5736. – 4 арк.

² Ткаченко Б. Никанор Воскреслий / Б. Ткаченко // Україна. – 1988. – № 35 (1647). – С. 8 – 12.

³ СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5750. – 2 арк.

⁴ Никанор Харитонович Онацький (1875 – 1937) : до 130-річчя від дня народження // Сумський обласний художній музей ім. Н. Х. Онацького / авт. тексту Г. В. Ареф'єва, Н. С. Юрченко. – Суми : Університетська книга, 2005. – С. 7.

⁵ Ярема Г. К посмертній виставке картин Е. И. Волошинова / Г. Ярема // Сумской вестник. – 1914. – 12 янв.(б/н). – С. 4.

влаштування в цьому місті українських курсів для вчителів народних шкіл. Важливо відзначити, що участь у цій події мистецтвознавця з Харківського університету С. Таранушенка надала їй необхідної наукової ваги. За твердженням С. Побожія, успіх виставки примусив її організаторів продовжити термін експонування раритетів¹. Дослідником встановлено, що в 1918 р. у Лебединській чоловічій гімназії відбулася виставка художниці й скульптора Ю. Бразоль-Леонтєвої².

Отже, означені факти свідчать про активну виставкову роботу в регіоні кінця XIX – першої третини XX ст.

2) Подальше дослідження стану художньої освіти на Слобожанщині дало нам змогу виявити участь діячів краю у творчих об'єднаннях та мистецьких заходах, а саме:

– у грудні 1911 р. – січні 1912 р. митці Слобожанщини та сусідніх регіонів були обрані делегатами Всеросійського з'їзду художників у Петрограді. Так, Н. Онацький представляв на з'їзді художню спільноту Лебедина, Конотопу – О. Дмитрієвський, Сум – Я. Порубіновський, Глухова – В. Мохов³;

– у липні 1917 р. при Генеральному секретаріаті народної освіти Української Народної Республіки створений відділ охорони пам'яток і старовини та музейної справи. Восени 1918 р. (за влади П. Скоропадського) цей відділ увійшов до складу Головного управління справами мистецтв і національної культури України;

– у 1918 р. у Лебедині активізувалася і діяльність Товариства шанувальників красних мистецтв (влаштування виставок);

– у 1919 р. за радянської влади було створено Всеукраїнську комісію охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМІС), яка опікувалася питаннями націоналізації величезної кількості художніх цінностей з садиб і палаців,

---

¹ Українська старовина XVIII – початок XX століття : каталог виставки : Сумський художній музей / упоряд. : В. О. Донченко, Н. С. Юрченко ; ред. С. І. Побожій. – Суми, 1991. – 110 с.

² Побожій С. Художнє життя на Сумщині першої третини XX століття / С. Побожій // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Х., 2002. – № 1. – С. 49 – 56.

³ СУКМ. – КН – 32386. – Д. – 5925.

монастирів і церков, які стали на рубежі 20-х рр. ХХ ст. державним надбанням. На місцях запроваджувалися губернські комісії охорони пам'яток мистецтва і старовини (ГУБКОПМІСи);

– у 1926 р. на пленумі Всеукраїнського Археологічного Комітету при Академії Наук Н. Онацького обирають уповноваженим з охорони пам'яток старовини, мистецтва та природи на Сумщині;

– у 1927 р. Н. Онацький отримує звання кореспондента Українського Комітету Охорони пам'яток культури при «Укрнауці»;

– у 1929 р. Н. Онацький став членом мистецького товариства АХЧУ (Асоціації художників Червоної України), яка ставила за мету «створити стиль героїчного реалізму»¹.

Таким чином, аналіз фактів біографії Н. Онацького засвідчив участь митця у роботі творчих об'єднань та спілок, у творчих заходах, що активно проводилася на Слобожанщині кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

3) Слобожанські колекціонери й поціновувачі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва теж зробили помітний внесок у розвиток художньої освіти регіону кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

Важливо відзначити, що на кінець ХІХ ст. активізувалося приватне колекціонування, яке має самостійне культурне значення і є повноправною складовою мистецького процесу Слобожанщини. За твердженням Л. Мельничук², С. Побожія³, Н. Юрченко⁴, – це колекції представників дворянства родини

---

¹ Онацький Никанор Харитонович (1874 – 1937) : біографія // Пам'ять століть, 1996. – № 1. – С. 126 – 127.

² Мельничук Л. Мистецькі зібрання польських колекціонерів на Слобожанщині / Л. Мельничук // Художня культура. Актуальні проблеми: Наук. вісник / Ін-т проблем сучасн. мист-ва НАМ України; Редкол.: В. Сидоренко (голова), О. Федорук (гол. ред), І. Безгін [та ін.]. – К. : ХІМДЖЕСТ, 2010. – Вип. 7. – С. 501 – 509.

³ Побожій С. Традиції колекціонування на Слобожанщині : Приватні і корпоративні колекції. Перспективи розвитку / С. Побожій // Сумський обласний краєзнавчий музей: історія та сьогодення : зб. наук. ст. / ред. Терент'єв В. С. – Суми : МакДен, 2005. – С. 85 – 94.

⁴ Юрченко Н. До питання походження старої колекції музею/ Н. Юрченко // Художній музей : минуле та сучасність : матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького / ред. Л. К. Федевич. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – С. 46 – 52.

Капністів, А. Алфьорова, промисловців П. Харитоненка й О. Гансена, художників О. Красовського, Є. Агафонова. Можемо констатувати – ці приватні збірки стали основою музейних колекцій на Слобожанщині. До прикладу, П. Харитоненко, підтримуючи розвиток художнього мистецтва, зібрав унікальну колекцію творів російських та західних художників, яка зберігалася в Москві у Пархомівському й Наталівському маєтках (майже 600 картин), проте в роки революції більшість із них була розпорошена по різних музеях, а частина мистецької колекції зникла безслідно¹.

Відтак, із наведених фактів робимо висновок: приватне колекціонування було вагомою складовою освітнього та культурно-мистецького життя Слобожанщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.

4) Створення музеїв та започаткування музейної діяльності у Слобідському краї теж були важливою складовою становлення та розвитку художньої освіти.

Здійснений нами аналіз наукової літератури, розвідок науковців Н. Дмитренка², В. Дубровського³ та архівних матеріалів⁴ дав можливість визначити, що на основі націоналізованих приватних колекцій були створені музейні збірки:

– у 1918 р. на основі художніх колекцій В. Капніста, В. Анненкової, О. Красовського був створений Лебединський художній музей, на чолі якого став Б. Руднєв (1879 – 1944);

– у 1920 р. на основі колекції картин та збірки декоративно-прикладного мистецтва започатковано Сумський художньо-історичний музей. Його фундатором і першим

---

¹ Мельничук Л. Колекціонування творів мистецтва як складова художнього життя / Л. Мельничук // Вісник ХДАДМ : теорія та історія мистецтва. – 2015. – № 9 – 10. – С. 43 – 47.

² Дмитренко Н. Народознавча діяльність місцевих музеїв північного Лівобережжя (20-ті рр. ХХ ст.) / Матеріали до української етнології : щорічник: зб. наук. праць, вип 9 (12) / [голов. ред. Г. Скрипник]. – К. : НАНУ, ІМФЕ ім. М. Рильського, 2010 – С. 11 – 13.

³ Дубровський В. В. Музеї на Україні / В. В. Дубровський. – Х : Держвидав. України, 1929. – 60 с.

⁴ СОХМ. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 8, 12 – 14; СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5756. – 1 арк.

директором (незмінним протягом 11 років) був Н. Онацький (1920 – 1931 рр.).

Таким чином, можемо підсумувати: вагомою допомогою у створенні музеїв на Слобожанщині кінця ХІХ – початку ХХ ст., їх основою, були приватні мистецькі колекції.

5) Важливою у справі становлення художньої освіти на Слобожанщині в досліджуваний період була громадська та суспільно-культурна діяльність земств.

Окремої уваги заслуговує розвідка Л. Корж-Усенко «Освітня діяльність земств Харківської губернії (в кінці ХІХ – на початку ХХ століття)» (1999)¹, з матеріалів якої ми маємо свідчення про діяльність земств Слобожанщини, які зробили великий внесок в розбудову освіти та культури в регіоні, оскільки, за висловом автора: «Орієнтація земської діяльності на збудження соціальної активності й творчої самодіяльності народу виводила її із власне педагогічних рамок і перетворювала на важливий чинник суспільного прогресу»².

Отже, означене дає нам підстави стверджувати, що суспільно-культурна діяльність земств відіграла велику роль у розвитку культури та освіти на Слобожанщині кінця ХІХ – початку ХХ ст.

6) Одним із вагомих чинників становлення мистецької освіти у Слобідському краї в означений період була меценатська діяльність.

Як відзначають вітчизняні історики, в Україні здавна існували традиції добродійності. Зразками меценатів і благодійників на рубежі ХІХ – ХХ ст. були династії українських підприємців Терещенків, Ханенків, Харитоненків, Тарновських. Саме вони зробили значний внесок у розвиток систем охорони здоров'я, освіти, образотворчого та музичного мистецтва в країні.

Так, численні архівні та літературні джерела, спогади сучасників свідчать, що батько і син Харитоненки витрачали

---

¹ Корж-Усенко Л. В. Освітня діяльність земств Харківської губернії (в кінці ХІХ – на початку ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Корж-Усенко Л. В.; Інститут педагогіки АПН України. – К., 1999. – 21 с.

² Там само. – С. 15.

мільйони карбованців зі своїх прибутків для заснування шкіл, гуртожитків, лікарень, благодійних установ, впорядкування міст та інших населених пунктів, на матеріальну підтримку церков, художників, архітекторів, музикантів. Дореволюційне життя Слобожанщини позначилося благодійницькою діяльністю І. Харитоненка (1920 – 1891 рр.), який виділяв значні кошти на благодійність. Завдяки йому були побудовані Сумський дитячий притулок, гуртожиток для студентів Харківського університету, Харківське духовне училище, Сумське духовне училище, кілька церков. Завдяки ініціативі і зусиллям П. Харитоненка (1853 – 1914 рр.) у Сумах зводився Троїцький собор, до оздоблення якого залучилися знані на той час архітектор О. Щусєв (1873 – 1949 рр.), художник М. Нестеров (1862 – 1942 рр.) та живописець-педагог К. Петров-Водкін (1878 – 1939 рр.)¹, фінансувалися освітні заклади, де було впроваджено обов'язковий курс малювання. Серед інших актів благодійності: лікарні, бібліотеки, недільні школи. Наприклад, за сприяння Х. Алчевської (1862 – 1912 рр.) недільні школи виникли в багатьох містах Слобожанщини (і не тільки), під її керівництвом були створені навчальні підручники та посібники.

Зазначимо, що на Слобожанщині (як і по всій Україні) меценатство особливо активно почало розвиватися наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., адже підприємці, що мали великі фінансові кошти, почали використовувати їх не тільки для розвитку своєї справи, але й на розвиток культури. Підсумовуючи, відзначимо, що рівень меценатства залежав від рівня естетичної освіченості, ініціативності, активної життєвої позиції, відповідальності.

Отже, культурно-історичний аналіз становлення художньої освіти України кінця ХІХ – початку ХХ ст. об'єктивно висвітлив той ґрунт, на якому розвивалася художня освіта Слобожанщини досліджуваного періоду і засвідчив зростання інтересу широких кіл громадськості до розгортання культурно-

---

¹ Побожій С. Художнє життя на Сумщині першої третини ХХ століття / С. Побожій // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Х., 2002. – № 1. – С. 49 – 56.

мистецький процесів у краї, що сприяло посиленню й активізації художнього життя Слобідської України.

Висновки до розділу 1

У першому розділі «Теоретичні основи дослідження педагогічної діяльності Никанора Онацького на Слобожанщині» проаналізовано ступінь розробки наукової проблеми, стан її джерельної бази та напрями дослідження персоналії Н. Онацького.

Всю опрацьовану літературу систематизовано за хронологічним принципом і відповідно до цього виокремлено напрями досліджень життєдіяльності Н. Онацького. На підставі загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення) розкрито ступінь наукової дослідженості педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького на Слобожанщині, проведено аналіз літератури про життєвий шлях митця, що уможливило умовно виокремити три основні історіографічні етапи:

- 1) прижиттєвий етап – (1906 – 1937 рр.) – характеризується обмеженістю джерельної бази;
- 2) радянський етап – (1937 – 1990 рр.) – розвідки мають переважно фактографічно-описовий характер і є ідеологічно ангажованими;
- 3) сучасний етап – (1991 – 2016 рр.) – пов'язаний з якісними зрушеннями у висвітленні процесу розвитку вітчизняної освіти та педагогічної думки, що великою мірою пов'язано із проголошенням України незалежною державою.

Аналіз наукової літератури дав можливість визначити напрями діяльності Н. Онацького, що досліджувались вітчизняними науковцями:

- педагогічний та викладацький (Л. Корж-Усенко, М. Манько, О. Перетятко, В. Ткаченко та інші);
- просвітницький (М. Безхутрий, В. Голубченко, Р. Танана, В. Скакун, Г. Хвостенко та інші);
- етнографічний і краєзнавчий (Л. Сапухіна, В. Скакун,

- Т. Кулик, В. Звагельський, О. Малко та інші);
- археологічний (В. Звагельський, Б. Манжела та інші);
- музейницький (Р. Маньковська, Л. Мельничук, С. Побожій, В. Снагощенко, Ю. Ступак, Н. Юрченко, Г. Черкаська, О. Чижова та інші);
- громадський (В. Граб, Г. Петров, Б. Ткаченко та інші);
- образотворчий (Г. Ареф'єва, Г. Андрусенко, Л. Корнішина, Л. Мельник, Б. Піаніда, В. Рубан, М. Тимошенко, Н. Юрченко та інші);
- літературний (В. Скакун, Г. Намдамаров, О. Скиба, М. Малик та інші);
- науковий (Д. Кудінов, Н. Подоляка, Л. Федевич, В. Ханко та інші).

Визначено напрями закордонних публікацій діячів, що працювали за межами України:

- педагогічний (К. Ахрیمович, С. Кремер, С. Луньов);
- соціально-політичне підґрунтя (С. Володарський, О. Швець);
- фрагменти епістолярної спадщини (А. Зверховська);
- літературний – переклади віршів Н. Онацького – (Ю. Денисов, В. Михановський, В. Крикуненко).

У кожній зі сфер своєї багатогранної діяльності на Слобожанщині Н. Онацький працював наполегливо й самовіддано заради освітньо-культурного розвитку свого народу – така думка простежується у працях усіх авторів протягом останніх десятиліть.

Як засвідчив історіографічний аналіз, до цього часу не здійснено комплексного наукового дослідження педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького на Слобожанщині.

Зазначено, що дослідження ґрунтується на залученні архівних документів і матеріалів, праць Н. Онацького та періодичних видань. У ході пошуково-дослідницької роботи проаналізовано масив архівних матеріалів: Державних архівів, наукових фондів, приватних архівів.

Основу джерельної бази дослідження становлять:

– архівні документи й матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в м. Києві (Ф.166 «Міністерство освіти України»); Державного архіву Сумської області (Р-33 «Сумська окружна інспектура народної освіти», Р-2817 «Сумський державний педагогічний інститут Управління вищої школи НКО УСРР»); Державного Архіву Управління Служби Безпеки України Полтавської області (Ф. 2859 «Н. Онацький»);

– архівні матеріали наукових фондів: Сумського краєзнавчого музею (СУКМ): листи та спогади вдови митця Надії Василівни (КН – 31982), доньок Оксани та Наталії (КН – 32386, КН – 32387, КН – 32839), учнів (КН – 32388), колег по роботі, сучасників (КН – 5503); документи наукового архіву Сумського обласного художнього музею (СОХМ) (КН – 10118, КН – 10119);

– матеріали приватних архівів: родини Онацьких та особистого архіву Г. Петрова, першого дослідника життєдіяльності Н. Онацького;

– зібрання бібліотек: Центральної наукової бібліотеки НАН України імені В. І. Вернадського, ДНПБУ імені В. О. Сухомлинського НАПН України, Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка та Сумської обласної державної наукової бібліотеки імені Н. К. Крупської; наукової бібліотеки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, наукових бібліотек Сумського краєзнавчого музею та Сумського обласного художнього музею імені Н. Х. Онацького;

– періодичні видання першої третини ХХ ст., на сторінках яких публікувалися праці Н. Онацького: «Рідний край», «З неволі», «Терновий вінок», «Поетична муза», «Стяг праці», «До перемоги», «Плуг і молот», «Наша освіта», «Український музей»;

– сучасна наукова література: дисертації та автореферати, монографії, збірники наукових праць, інтернет-портали;

– джерела особового походження: опубліковані праці та рукописи Н. Онацького (наукові розвідки, рукописні праці, публікації в періодичній пресі, епістолярій).

У результаті аналізу джерельної бази дослідження нами здійснено її систематизацію та виконано поділ першоджерел на групи:

- 1) архівні документи й матеріали;
- 2) періодичні видання та праці науковців загальної характеристики досліджуваного періоду;
- 3) джерела особового походження.

Дослідження змісту архівних документів і матеріалів дало змогу уточнити біографічні дані Н. Онацького, встановити хронологію його життєвого шляху, конкретизувати педагогічну та культурно-просвітницьку діяльність, виконати періодизацію педагогічної діяльності митця, схарактеризувати напрями його багатогранної діяльності на Слобожанщині, залучити до наукового обігу низку невідомих та маловідомих науковій громаді матеріалів і документів.

Визначено історико-географічне обґрунтування застосування терміну «Слобожанщина» на початку ХХІ ст. Історико-логічний підхід до аналізу культурно-історичного контексту становлення художньої освіти на Слобожанщині кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. (який був тісно пов'язаний з освітньо-мистецькою діяльністю Н. Онацького), сприяв розмежуванню на два етапи: дореволюційний та післяреволюційний етапи становлення мистецької освіти на Слобожанщині.

Регіональний підхід дозволив визначити основні чинники, що сприяли становленню художньої освіти на Слобожанщині кінця ХІХ – початку ХХ ст., а саме:

- виставкова діяльність митців Слобожанщини;
- участь художників краю у творчих об'єднаннях України;
- створення музеїв та започаткування музейної діяльності у Слобідському краї;
- діяльність слобожанських колекціонерів, поціновувачів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва;
- суспільно-культурна діяльність земств;
- меценатська діяльність на Слобожанщині.

Культурно-історичний аналіз становлення мистецької освіти України кінця ХІХ – початку ХХ ст. дозволив висвітлити той ґрунт, на якому розвивалася художня освіта Слобожанщини досліджуваного періоду. Художня освіта представлена професійними школами, що були зосереджені в Одесі, Києві та

Харкові. Вищу академічну професійну освіту педагогічно-художники Слобожанщини (М. Євлампієв, М. Зінов'єв, І. Крапівін, Н. Онацький, Я. Порубіновський, Г. Яременко) здобули в дореволюційний період у Петербурзькій Імператорській академії мистецтв. Зазначені художньо-освітні заклади дали можливість розкрити талант багатьох українських митців і втілити педагогічні ідеї провідних вітчизняних педагогів-художників, до когорти яких належить Н. Онацький.

Отже, дослідження змісту архівних документів і матеріалів дало змогу уточнити біографічні дані Н. Онацького, встановити хронологію його життєвого шляху, конкретизувати педагогічну та культурно-просвітницьку діяльність, виокремити та схарактеризувати напрями його багатогранної діяльності на Слобожанщині, залучити до наукового обігу низку невідомих та маловідомих науковій громаді матеріалів та документів.

Виявлені й проаналізовані матеріали джерельної бази забезпечили здійснення комплексного наукового дослідження проблеми.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО НА СЛОБОЖАНЩИНІ

2.1. Періоди життєдіяльності та провідні чинники формування особистості Никанора Онацького (1875 – 1937 рр.)

Необхідною складовою наукового пошуку для створення цілісного образу педагога-просвітника є вивчення передумов та основних чинників формування Н. Онацького як педагога, поета, художника, громадського діяча, який зробив вагомий внесок у розвиток освіти та культури Слобожанщини, для подальшого наукового аналізу всіх граней його педагогічної і культурно-просвітницької діяльності. У цьому контексті важливо простежити, які фактори сприяли становленню його як непересічної знакової особистості педагога і митця як в освітньому, так і в мистецькому середовищі краю.

На основі використання біографічного методу встановлено, що на формування особистості Н. Онацького насамперед вплинули такі чинники: родинне виховання, навчальні заклади, в яких здобував освіту Никанор Харитонович (у Строганівському училищі технічного малювання в Москві, Одеському художньому училищі Товариства шанувальників красних мистецтв, у Петербурзькій Імператорській академії мистецтв) та середовище спілкування (зв'язки з видатними культурними діячами, творчими особистостями, митцями, плідна праця з колегами-просвітянами), особистий педагогічний досвід.

Важливо врахувати суспільно-політичну ситуацію в країні кінця ХІХ – першої третини ХХ ст., в умовах якої відбувалося становлення особистості педагога-просвітника. Історія України означеного періоду була сповнена бурхливими змінами у всіх сферах суспільного життя. Це – революція, громадянська війна, ліквідація неграмотності, переслідування прогресивної української інтелігенції. В таких умовах відбувалося

становлення світоглядної позиції видатного українського педагога-художника, просвітника, одного з найяскравіших представників української інтелігенції першої третини ХХ ст. на Слобожанщині.

Дослідженням архівних першоджерел за допомогою хронологічно-біографічного підходу визначено основні віхи життєвого шляху Н. Онацького (див. Додаток А), адже довгий час деякі факти з його біографії замовчувалися або фальсифікувалися. На основі системно-хронологічного підходу, з урахуванням критеріїв: суспільної зумовленості, діяльнісно-практичного, ціннісно-мотиваційного здійснено періодизацію життя й діяльності Никанора Онацького (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Періодизація життєдіяльності Никанора Онацького

Періоди	Назва періоду	Хронологічні межі
I період	дитинства та юності	1875 – 1899 рр.
II період	професійного навчання	1899 – 1906 рр.
III період	становлення педагогічних та культурно-просвітницьких пріоритетів	1906 – 1913 рр.
IV період	розвитку ідей просвітництва та збагачення змісту педагогічної діяльності	1913 – 1933 рр.
V період	призупинення професійної й творчої діяльності з огляду на переслідування та арешти	1933 – 1937 рр.

Перший період життєдіяльності Н. Онацького – дитинства та юності (1875 – 1899 рр.) – відзначений родинним вихованням у високоморальній сім'ї, що позначилося на становленні особистості, характеризується бажанням вчитися, здобуттям початкової освіти, проведенням самостійних занять з малювання, початком поетичних пошуків та початком самостійного дорослого життя.

Як свідчать архівні матеріали, Никанор Харитонович Онацький народився 9 січня 1875 р. (8 грудня 1874 р. за старим стилем) на хуторі Хоменки Гадяцького повіту (нині Липоводолинський район Сумської області) в селянській багатодітній сім'ї старовинного козацького роду. Аналіз архівних документів¹ та довідниково-енциклопедичної літератури² дозволив виявити точну дату і місце народження Н. Онацького, соціальний статус батьків, приналежність сім'ї до православного віросповідання³ (див. Додаток Д.2).

Публіцистичні джерела⁴ дали змогу в'яснити, що на становлення особистісних якостей Н. Онацького значний вплив мали батьки. Батько – Харитон Климентійович був дуже працьовитою людиною, ймовірно, що саме від нього Никанор успадкував завзятість до роботи. Мати – Тетяна Іванівна була доброю жінкою, яка любила народні пісні, добре співала, гарно вишивала.

Аналіз документів засвідчив, що складовою основою родинного виховання Онацьких було релігійне. Никанор був хрещений у Миколаївській церкві села Борки Гадяцького повіту

---

¹ ДА СБУ ПО. – Ф. 2859 – с, т. 1. – Оп. 1. – Спр. 23. – Кримінально-слідча справа на Онацького Никанора Харитоновича; ДА СБУ ПО. – Ф. 15820 – с. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 14; СУКМ. – Ф. 769. – Оп. 13. – Спр. 129. – 18 арк.; СУКМ. – КН – 32387. – Д. – 5940. – 4 арк.

² Никанор Онацький : [біографія, поезії] // Калинове гроно : антологія поезії полтавських літераторів ХХ ст. – Полтава, 2004. – С. 71 – 73; Онацький Никанор Харитонович (1874 – 1937) : біографія // Пам'ять століть, 1996. – № 1. – С. 126 – 127; Онацький Никанор Харитонович [Електронний ресурс] : картини художника // Аукционній дом «Золотое сечение». – Режим доступу : <http://www.gs-art.com/artists/5479/>; Онацький Н. Х. : енциклопедичне видання // Українська Радянська Енциклопедія у 17 т., вид. 1-ше / відпов. ред. М. Бажан. – К. : Гол. редакція УРЕ, 1962. – Т. 10. – С. 333.

³ Ф. 769. Канцелярія Петербурзької Імператорської академії мистецтв. – Оп. 13. – Спр. 129. – Особова справа Н. Онацького, 1905 р., – арк.5.

⁴ Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 282 – 364; Юрченко Н. Людина дивної долі: до 110-річчя з дня народження Н. Онацького / Н. Юрченко // Ленінська правда. – 1985. – № 112 (15716). – С. 3; *Його ж.* Юрченко Н. Художник Никанор Онацький – митець української глибинки / Н. Юрченко // Художник у провінції : матеріали міжнар. наук. конф., 24 – 25 вересня 2009 р. / Сум. обл. художній музей ім. Н. Онацького. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 153 – 160.

7 серпня 1888 р. священником Алексієм Яновським¹. Варто зазначити, що у словах із диплома Одеського художнього училища, де Н. Онацький зазначений як «сын казака православного вероисповедания» закладено глибокий зміст, адже вони вказують на підвалини загальнолюдських цінностей, які прищеплювалися Никанору з дитячих років у православній сім'ї, що, на нашу думку, позначилося на формуванні світогляду майбутнього педагога-художника. Вважаємо, що релігійна свідомість і підсвідомість – потужний фактор формування світогляду особистості, особливо митця, адже в основі кожного мистецького твору лежить натхнення, прагнення до високого і величного, любов до мистецтва, кожної зображуваної особистості та життя взагалі. Принагідно зауважимо, що навчальна програма Петербурзької Імператорської академії мистецтв вимагала від художників обов'язкового виконання творів міфологічної та біблійної тематики.

Необхідно підкреслити вплив матері на формування особистості Н. Онацького. За повідомленням К. Матейко, завдяки мудрості матері, в сім'ї виховувалася повага до народних традицій, любов до національної культури: діти співали українські народні пісні, вишивали рушники та сорочки, писали вірші, гарно малювали². Отже, означені факти дають можливість стверджувати, що з раннього дитинства в сім'ї виховувалась любов до рідної землі, свого народу та української культури.

За архівними документами з'ясовано, що у Никанора було двоє братів та дві сестри. Н. Юрченко наголошує на тому, що всі діти в родині Онацьких мали здібності до написання віршів, малювання, вся сім'я була талановита³. Цю ж думку поділяє Я. Коцур: батьки Н. Онацького, прагнули дати сину освіту,

---

¹ СУКМ. Особистий архів Г. Петрова. КН – 32387. Лист О. Н. Онацької до Г. Петрова. Д. – 5940. Уточненням біографічних даних (1985), 4 арк.

² Майченко К. Він любив мальви / К. Майченко, Г. Петров // Дніпро. – 1965. – № 7. – С. 122 – 124.

³ Юрченко Н. Остання осінь митця : сторінки з життя Никанора Онацького, засновника Сумського художнього музею / Н. Юрченко // Художник у провінції : матер. наук. конф., 15 – 16 жовтня 1998 р. / Сумський обласний художній музей ім. Никанора Онацького / ред. Л. К. Федевич. – Суми, 1998. – С. 53 – 58.

оскільки виявили в нього творчі здібності: він складав вірші та виявляв хист до малювання¹. Варто зазначити, що старший брат Омелян писав вірші і друкував їх у земській пресі (дослідженням встановлено, що передчасно помер у 1933 р. від голоду)².

У ході вивчення наукової та публіцистичної літератури встановлено, що Никанора навчили читати в ранньому віці; перші роки навчання пройшли в сільській, а потім у земській повітовій школі м. Гадяч (1880 – 1891 рр.), яку він закінчив на «відмінно»³.

Згідно з дослідженнями Г. Петрова⁴ та В. Скакун⁵ з'ясовано, що продовжити освіту Н. Онацький не зміг за браком коштів і після смерті батька Никанору довелося «піти у світи» в пошуках заробітку, працювати на різних випадкових роботах, зокрема докером у Чорноморських портах. Відтак перший період життєдіяльності Н. Онацького (1891 – 1899 рр.) – період дитинства та юності – завершився здобуттям досвіду самостійного дорослого життя та досвіду спілкування з людьми різних соціальних верств.

Для другого періоду життєдіяльності Н. Онацького – професійного навчання (1899 – 1906 рр.) – характерним було усвідомлення необхідності освіти, вибір професії. Науковим пошуком встановлено, що важливим чинником у формуванні

---

¹ Коцур Я. М. Творче життя визначного митця, представника українського «розстріляного відродження» (до біографії Н. Х. Онацького) / Я. М. Коцур, Ю. В. Титаренко // Актуальні питання вітчизняної та світової історії: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 23 – 24 квітня 2010 р. / За заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 166 – 168.

² Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 338.

³ Коцур Я. М. Творче життя визначного митця, представника українського «розстріляного відродження» (до біографії Н. Х. Онацького) / Я. М. Коцур, Ю. В. Титаренко // Актуальні питання вітчизняної та світової історії: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 23 – 24 квітня 2010 р. / За заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 166 – 168.

⁴ Петров Г. Або волю знайти, або прахом лягти : Никанору Онацькому, засновнику Сумського художнього музею присвячується / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 1.

⁵ Скакун В. Митець незвичайної долі / В. Скакун. – Суми : Мрія, 2006. – 73 с.

особистості Н. Онацького було навчання, здобуття професійної педагогічно-мистецької освіти.

На основі дослідження біографії Н. Онацького та аналізу комплексу джерел нами встановлено міста, у яких проходило професійне навчання Н. Онацького: Москва (1899 – 1900 рр.), Одеса (1900 – 1905 рр.) та Петербург (1905 – 1906 рр.).

Навчання в Москві (1899 – 1900 рр.), розпочався зі вступу Н. Онацького до Строганівського училища технічного малюнку, де він зустрівся з П. Кузнецовим, членом мистецького об'єднання «Голубая роза»¹. Зазначимо, що обидва художники починали свій шлях у мистецтво на зламі століть – ХІХ і ХХ. Варто відзначити, що про їхнє близьке знайомство свідчить один із ранніх портретів Н. Онацького роботи П. Кузнецова, який зберігається в Сумському обласному художньому музеї.

У ході нашого дослідження встановлено, що не провчившись і року в Москві Н. Онацький залишив навчання. Причиною цього вчинку вважаємо: по-перше – Н. Онацький не сприйняв московську художню школу; по-друге – туга за Україною, її природою, ментальністю; по-третє – відсутність однодумців. Перелічені фактори спонукали Н. Онацького покинути «Московщину», повернутися в Україну і вступити до Одеського художнього училища в 1900 р.², яке було створено за ініціативою Товариства шанувальників красних мистецтв в Одесі у 1865 р. (тоді ще перша художньо-рисувальна школа, що відіграла помітну роль у розвитку образотворчого мистецтва не тільки на Україні, а й за її межами). Варто зазначити, що осередки художньої освіти України на початку ХХ ст. (Одеське та Харківське художні училища), поступово перетворились на державні навчальні заклади під курівництвом Петербурзької Імператорської академії мистецтв. Названі мистецько-освітні заклади, вступаючи під контроль Петербурзької академії мистецтв, з одного боку, втрачали свою регіональну й

---

¹ Юрченко Н. Несподіване відкриття. Онацький у зв'язках із сучасниками / Н. Юрченко // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 2.

² Никанор Харитонович Онацький (1875 – 1937) : до 130-річчя від дня народження // Сумський обласний художній музей ім. Н. Х. Онацького / авт. тексту Г. В. Ареф'єва, Н. С. Юрченко. – Суми : Університетська книга, 2005. – С. 4.

національну своєрідність, а з іншого, – зберігали послідовність, логічність і єдність усієї художньої освітньої системи. Наголосимо, що одеська школа образотворчого мистецтва була на початок ХХ ст. однією з провідних в Україні. Як стверджує Н. Юрченко, саме в Одеському художньому училищі за успішно виконані малюнки академічних постанов. Н. Онацький отримав високі бали¹. Відтак, це дає нам підстави засвідчити високий рівень професійно-мистецької майстерності Н. Онацького, що був визнаний його педагогами в роки навчання.

Важливо підкреслити, що майже п'ятирічне перебування в Одесі, мало великий вплив на формування творчого кредо молодого художника. Адже, коли Н. Онацький приїхав на навчання до Одеси в 1900 р., культурне життя міста набувало підйому, а в «апогеї слави» було Товариство південноросійських художників на чолі з К. Костанді. За результатами наукового пошуку встановлено, що в Одесі в означений період працювали та виставляли свої картини відомі художники з Харкова, Києва, Москви, Петербурга, Вільно, Варшави². Пізніше в Одесі діяв «Салон В. Іздебського», який також сприяв духовному зростанню творчої молоді³. Крім цього, варто відзначити, що до найпотужнішого мистецького об'єднання України початку ХХ ст. «Товариства південноросійських виставок» входили відомі митці М. Кузнецов, П. Нілус, І. Ладиженський, К. Костанді. Особливий вплив на Н. Онацького справив К. Костанді (викладав живопис, композиція, рисунок), який разом з академіком О. Поповим (викладав мистецтвознавство) стали його педагогами в училищі⁴.

Отже, із наведених фактів можемо зробити висновки, що навчання в Одесі – місті з активним мистецьким життям, відвідування занять у художньому училищі, де викладали такі

---

¹ Там само, С. 8.

² Намдаров Г. М. Внесок народознавців Сумщини в українську етнографію та фольклористику / Г. М. Намдаров, О. В. Скиба // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – 2001. – № 4. – С. 19 – 22.

³ Юрченко Н. Н. Х. Онацький (1875 – 1837) : каталог творів / Н. Юрченко. – Суми : Слобожанщина, 1995. – 28 с.

⁴ Хвостенко Г. Страдницький шлях Никанора Онацького / Г. Хвостенко // Суми і сумчани. – 2007. – № 43 (468). – С. 13.

відомі педагоги, як академік О. Попов і професор живопису К. Костанді, сприяли становленню Н. Онацького як особистості з широким поглядом на світ, на завдання мистецтва та художньої освіти (див. Додаток Д.6).

Важливо відзначити, що після успішного закінчення Одеського художнього училища (див. Додаток В) Н. Онацький продовжив навчання в Петербурзькому вищому художньому училищі при Імператорській академії мистецтв у класі відомого вже на той час живописця І. Ю. Рєпіна¹ (див. Додаток Д.1). Ілля Юхимович Рєпін (1844 – 1930 рр.) – уродженець Харківщини, тематика його картин здебільшого українська². Відомий художник багато дав Никанорові в плані освоєння мистецьких секретів і громадянського становлення (див. Додаток Д.5). Знайомство з педагогом І. Рєпіним набуло особливого значення у формуванні світоглядної позиції, а також визначило подальший вибір напряму творчості Н. Онацького як живописця – остаточне й неухильне слідування реалістичним традиціям академічної школи мистецтва (див. Додаток Д.3).

У ході наукового пошуку виявлено, що Петербург приваблював Н. Онацького своїм винятковим становищем у соціальному та культурному житті країни на початку ХХ ст. (див. Додаток Д.1). Аналіз наукових³, публіцистичних⁴ й архівних джерел⁵ свідчить, що захоплення прогресивними ідеями часу привело Н. Онацького до лав радикально

---

¹ Никанор Онацький // Галерея искусств: номер посвящен творчеству Никанора Онацкого (1875 – 1937). – 2008. – № 21 – 22 (79 – 80). – 32 с.; Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 280.

² Юрченко Н. Людина дивної долі: до 110-річчя з дня народження Н. Онацького / Н. Юрченко // Ленінська правда. – 1985. – № 112 (15716). – С. 3.

³ Коцур Я. М. Творче життя визначного митця, представника українського «розстріляного відродження» (до біографії Н. Х. Онацького) / Я. М. Коцур, Ю. В. Титаренко // Актуальні питання вітчизняної та світової історії: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 23 – 24 квітня 2010 р. / За заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 166 – 168.

⁴ Ткаченко Б. Никанор Воскреслий / Б. Ткаченко // Україна. – 1988. – № 35 (1647). – С. 8 – 12; Реабілітовані історією : [у 7 т.]. – Сумська область, 2005. – (Наук.-док. сер. «Реабілітовані історією» : у 27 т. / голов. редкол. : Тронько П. Т. (голова) [та ін.]). – Кн. 1 / редкол. : Рубанов О. В., Гончаров О. І., Мамін Б. І., Самойлікова Г. П. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2005. – 756 с.

⁵ СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5745. – 2 арк.

налаштованої молоді (української партії соціал-революціонерів), де вивчалася заборонена література, велися небезпечні розмови про народ, про високе покликання працювати й жити для народу. У Петербурзі Н. Онацький брав активну участь у революційній діяльності: разом з іншими студентами допомагав пітерським портовикам перевозити зброю з Фінляндії, розповсюджував заборонену літературу, листівки. Спогади Н. В. Онацької, засвідчують членство Н. Онацького в українській партії соціалістів-революціонерів (УПСР – популярна назва «есери»), головною метою якої, як він сам стверджував, було проведення культурної роботи та підтримка постійного зв'язку з Україною¹. Відтак, можемо констатувати, що участь у політичних подіях 1905 р., була визначальною у формуванні суспільно-політичних поглядів Н. Онацького – це стало причиною трагедії його життя (що буде піддано аналізу у змісті четвертого періоду життєдіяльності педагога). Зазначимо, що Н. Онацький не був політичним діячем, проте внаслідок активної співпраці з українськими есерами потрапив під нагляд поліції, а за радянської влади органів НКВС.

Отже, підсумовуючи результати дослідження другого періоду життєдіяльності Н. Онацького (1899 – 1906 рр.) – професійного навчання – можемо стверджувати, що короткочасне навчання в Москві й Петербурзі, педагогічна художня освіта, одержана в Одесі, не лише вдосконалили педагогічні знання та мистецькі навички, а й розширили світогляд, збагатили особистість Н. Онацького. Важливо зазначити, що мистецька атмосфера великих міст (Москви, Одеси й Петербурга) мали значний вплив на юнака, його подальший духовний та професійний розвиток.

Дослідженням архівних документів встановлено, що після проголошення «Маніфесту 17 жовтня 1905 року», коли в країні назрівав новий вибух революції, студентів Петербурзької Імператорської академії мистецтв, як і інших вищих навчальних закладів Петербурга, відпустили на рік по домівках на

---

¹ Там само, Арк. 2.

практику, зокрема на художню¹. Важливо зазначити, що Н. Онацький приїхав в Україну, до родини в с. Хоменкове та не повернувся до північної столиці. Таким чином, завершення Н. Онацьким навчання в Петербурзькій Імператорській академії мистецтв одночасно було початком професійного становлення.

У ході наукового пошуку з'ясовано, що у 1906 р. Н. Онацький влаштувався на роботу вчителем малювання в невеликому повітовому місті Лебедин (колишня Харківська губернія)². Так розпочався третій період життєдіяльності Н. Онацького – становлення педагогічних та культурно-просвітницьких пріоритетів (1906 – 1913 рр.), що відзначився як початком педагогічної діяльності, так і участю в художніх виставках у великих культурних центрах України, першими публікаціями віршів у престижних виданнях, початок громадської діяльності. Відомості про отримання Н. Онацьким посади вчителя малювання, дають підстави констатувати початок активного творчого пошуку і реалізації професійної діяльності (1906 – 1913 рр.), що характеризується активною педагогічною та культурно-просвітницькою діяльністю за напрямками: громадський, краєзнавчий, етнографічний, мистецький (літературний, художній).

Архівні документи³ засвідчують, що з 1906 р. розпочалася плідна і насичена діяльність митця в провідних навчальних закладах м. Лебедин – чоловічій та жіночій гімназіях.

Принагідно зауважимо, що Г. Хвостенко з'ясував: у Лебедині Никанор Харитонович одружився з Надією Василівною Кривошеєвою – дочкою заможних поміщиків, уродженкою села Мала Павлівка Охтирського району, де й відбулося весілля. В Лебедині народилися діти: Наталя, Андрій та Оксана⁴.

Варто констатувати, що в третій період життєдіяльності, коли розпочалася викладацька робота в Лебедині, вперше було опубліковано вірш Никанора Харитоновича «Погук» в

---

¹ СУКМ. – Ф. 769. – Оп. 13. – Спр. 129. – Арк. 17

² Там само. – Арк. 10.

³ Там само. – 18 арк.

⁴ Хвостенко Г. Страдницький шлях Никанора Онацького / Г. Хвостенко // Суми і сумчани. – 2007. – № 43 (468). – С. 13.

українському часописі «Рідний край», що виходив у світ коштом Олени Пчілки. Згодом його вірші були надруковані в таких збірниках як: «Герновий вінок», «Український декламатор», «З неволі»¹. Зазначені факти дають нам підстави зробити висновки про майстерне володіння художнім словом, адже публікації у вищевказаних престижних українських поетичних збірках свідчать про високу оцінку сучасників віршів Н. Онацького. Разом з цим, важливо вказати, що для ранньої поетичної творчості Никанора Харитоновича характерним є заклик до народу піднятися на боротьбу за волю України.

У ході наукового пошуку виявлено, що потужним чинником формування особистості педагога-просвітника було спілкування з визначними майстрами українського слова – Оленою Пчілкою², Остапом Вишнею³, Олександром Олесем⁴, Миколою Хвильовим⁵. Дослідники Я. Коцур⁶, Я. Кривко, К. Майченко⁷, Ю. Титаренко відзначали вплив Тараса Шевченка на становлення світогляду молодого літератора. У зв'язку з цим, необхідно підкреслити, що все свідоме життя Н. Онацького, його багатогранна громадсько-освітня й педагогічна діяльність були пов'язані з образом великого Кобзаря, любов і повагу до якого Никанор Харитонович проніс через усе життя.

Важливо відзначити, що у третій період життєдіяльності Н. Онацький брав активну участь у громадському житті. Так у 1908 р. він заснував і очолив національно-патріотичний гурток, який згодом стали називати «Шевченківським». До гуртка

---

¹ Там само, С. 13.

² Пчілка О. Українська артистична виставка / О. Пчілка // Рідний край. – К. – 1911. – № 28. – С. 29.

³ СУКМ. – КН – 323. – Д. – 5925. – 4 арк.

⁴ Манжела Б. Олександр Олесь і сумська «Просвіта» / Б. Манжела // Слово просвіти (Суми). – 2012. – № 18 (655). – С. 16.

⁵ Там само. – С. 16.

⁶ Коцур Я. М. Творче життя визначного митця, представника українського «розстріляного відродження» (до біографії Н. Х. Онацького) / Я. М. Коцур, Ю. В. Титаренко // Актуальні питання вітчизняної та світової історії: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 23 – 24 квітня 2010 р. / За заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 166 – 168.

⁷ Майченко К. Він любив мальви / К. Майченко, Г. Петров // Дніпро. – 1965. – № 7. – С. 122 – 124.

входили гімназисти Лебединських гімназій, інтелігенція міста. Захоплений ідеями вшанування імені великого Кобзаря, Никанор Харитонович здійснив поїздку до Канева на могилу Тараса Григоровича Шевченка¹. Запис у книзі «Відвідувачів Могили Шевченка» в Каневі зроблений Н. Онацьким 14 червня 1911 р. свідчить про шану та велику любов до Кобзаря². Вищезазначене дає підстави засвідчити беззаперечне значення постаті Т. Шевченка у становленні Н. Онацького як поета, педагога, художника, просвітника, громадського діяча, завдяки творчості якого педагог формував та стверджував свої погляди й переконання, життєву позицію, педагогічні ідеї та громадянський і мистецький світогляд.

Доцільно підкреслити, що поряд із літературною творчістю Н. Онацький не полишав заняття живописом. 10 грудня 1910 р. вперше як художник експонував свої твори на Першій українській артистичній виставці в Києві; протягом 1910 – 1911 рр. брав участь в художніх виставках Києва та Полтави; у грудні 1911 р. брав участь у Всеросійському з'їзді художників у Петербурзі як делегат від мистецької еліти м. Лебедина³. Означене дає нам підстави стверджувати, що постать Н. Онацького як художника, представника мистецького осередку Слобідського краю, була визнана його сучасниками.

Таким чином, здійснений нами аналіз дає можливість визначити, що багатогранна обдарованість Н. Онацького спонукала його до різних видів діяльності, але основною завжди вважав педагогічну, яка розпочалась саме в Лебедині у третій період його життєдіяльності – становлення педагогічних та культурно-просвітницьких пріоритетів (1906 – 1913 рр.)

Свідченням педагогічної майстерності митця стало його відзначення почесним відгуком переможця Харківської

---

¹ Таната Р. Н. Х. Онацький – палкий шанувальник Т. Г. Шевченка / Р. Таната // Художник у провінції : матеріали наук. конф., 15 – 16 жовтня 1998 р. / Сум. обл. художній музей ім. Н. Х. Онацького / упоряд. Л. Федевич. – Суми : Собор, 1998. – С. 44 – 48.

² Тарахан-Береза З. П. Святиня : науково-історичний літопис Тарасової Гори / З. П. Тарахан-Береза. – К. : Родовід, 1998. – С. 209.

³СУКМ. – КН – 32386. – Д. – 5925.

регіональної виставки учнівських робіт з малюнку у 1913 р.¹. Завдяки відзнаці Н. Онацького було переведено до м. Суми на посаду викладача дисциплін образотворчого мистецтва (рисунок, живопис, історія й теорія образотворчого мистецтва) краснопис та географію в провідних освітніх закладах міста². З означеної події розпочався четвертий період життєдіяльності педагога-просвітника – період розвитку ідей просвітництва та збагачення змісту педагогічної діяльності (1913 – 1937 рр.). Означений період характеризується як самий насичений творчими звершеннями, плідною мистецькою й професійною діяльністю Н. Онацького: збагачення змісту викладацької роботи в провідних закладах освіти м. Суми; організація і проведення художніх виставок й археологічно-краєзнавчих експедицій в регіоні; публікація наукових праць, віршів, оповідань, п'єс, публіцистичних статей; створення картини, демонстрація їх на престижних художніх виставках. Досліджуваний період відзначений вагомими здобутками й досягненнями педагога-просвітника: створенням Сумського художньо-історичного музею (1920 р.) та керівництво закладом на посаді директора (1920 – 1931)., організація Сумського осередку «Просвіта» та його очільництво (1917 – 1932), заснуванням першої художньої студії в м. Суми (1928 р.).

Педагогічний досвід художника також сприяв становленню особистості просвітника: роки вчителювання попереднього, третього періоду життєдіяльності – становлення педагогічних та культурно-просвітницьких пріоритетів (1906 – 1913 рр.) – збагатили педагога практичними навичками, надали впевненості у власному професійному виборі, сприяли вдосконаленню художньої майстерності.

Аналіз біографічних відомостей³ та комплексу джерел¹ засвідчив, що з 1913 р. Н. Онацький мешкав у Сумах, протягом

---

¹ СОХМ. – КН. – 10114. – МФ. – 4. – 2 арк.

² Манько М. Суми та сумчани у документах сучасників : Книга перша (1655 – 1919 рр.) / М. Манько. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2007. – С. 253.

³ Никанор Онацький : [біографія, поезії уродженця х. Хоменки Гадяцького пов.] // Розіп'ята муза : антологія укр. поетів, які загинули насильницькою смертю : у 2 т. / укл. Ю. Винничук. – Львів, 2011. – Т. 1. – С. 519 – 524; Никанор Онацький : [біографія, поезії] // Калинове гроно : антологія поезії полтавських літераторів ХХ ст. – Полтава,

двадцяти років викладаючи у навчальних закладах міста: у реальному училищі (нині ЗОШ № 4), в якому працював і після реорганізації його в трудову школу; у Сумській другій жіночій гімназії та в недільній школі малювання і живопису, створеній при цій же гімназії; одночасно (з 1916 р. до 1918 р.) виконував обов'язки викладача образотворчого мистецтва Сумського кадетського корпусу. З 1919 р. був викладачем теорії мистецтв Сумських радянських командних курсів (РККА), а потім у Сумській військовій школі (до 1924 р.) та 44-х радянських піхотних курсах Червоної Армії імені М. О. Щорса. З 1924 р. працював лектором Сумського педагогічного технікуму, а з його реорганізацією в інститут Соціального виховання (на базі якого згодом виник педінститут імені А. С. Макаренка) – в інституті з 1929 р. до кінця навчального 1933 р. З наведених фактів можемо зробити висновок, що педагогічна робота в Сумах була дуже насиченою.

У ході дослідження нами встановлено, що колегами Никанора Харитоновича у викладацькій роботі в Сумах на

2004. – С. 71 – 73; Никанор Харитонович Онацький (1875 – 1937) : до 130-річчя від дня народження // Сумський обласний художній музей ім. Н. Х. Онацького / авт. тексту Г. В. Ареф'єва, Н. С. Юрченко. – Суми : Університетська книга, 2005. – 24 с.

¹ Корж-Усенко Л. В. Історія становлення та розвитку Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка / Л. В. Корж-Усенко. – Суми, 1999. – 88 с.; Петров Г. Син козака : хроніка життя і діяльності / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 2; Ткаченко В. П. Художня освіта в місті Суми в кінці ХІХ – ХХ століть / В. П. Ткаченко // Художник у провінції : матеріали міжнарод. наук. конф., 24 – 25 вересня 2009 р. / за ред. Л. К. Федевич. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 68 – 75; ДАСО. – Ф. Р – 2817. – Оп. 1. – Спр. 235: Наказ № 354 від 24.08.1933 р. (Додаток до наказу про звільнення викладача Н. Онацького як ідеолога есерівщини), арк. 22; СОХМ. – КН. – 10131. – МФ. – 21 : Трудовий список, складений власноручно Н. Онацьким 1906 – 1933 рр. – 7 арк. ; СОХМ. – КН. – 10132. – МФ. – 22 : Трудовий список, складений власноручно Н. Онацьким про заклади освіти в який викладав до 1935 р. (1935). – 1 арк. ; СОХМ. – КН. – 10160. – МФ. – 50 : Службовий статус Н. Онацького, в якому власноруч вказує дати і заклади, в яких працював з 26 вересня 1906 по 1 жовтня 1930 р. (1930), 1 арк.; СОХМ. – КН. – 10185. – МФ. – 75 : Довідка відділу Наросвіти від 3 лютого 1932 р. № 7, яка засвідчує дати і освітні заклади, в яких працював Н. Онацький до 1932 р. ; СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5745 : Уточнення дат життя та діяльності Н. Онацького. – 2 арк. ; СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5756 : Уточнення дат викладацької діяльності Н. Онацького в Сумський період та про призначення його завідуючим художнім музеєм 1920 р., оскільки він єдиний фахівець у Сумах у цій галузі. – 1 арк. ; СУКМ. – КН – 32387. – Д. – 5940 : Уточненням біографічних даних. – 4 арк.

початку четвертого періоду життєдіяльності були художники І. Крапівін, М. Євлампієв, І. Яременко¹ спілкування та спільна праця з якими, на нашу думку, є важливим чинником формування особистості Н. Онацького.

Одночасно з педагогічною та мистецькою (поетичною і художньою) діяльністю Никанор Харитонович проводив велику просвітницьку і культурно-освітню роботу. З 1917 р., за даними Б. Манжели, Н. Онацький був членом всеукраїнського товариства «Просвіта», і з цього ж 1917 р. разом з Олександром Олесем заснував його сумське відділення, яке очолював з 1917 до 1930 рр.²

Варто зазначити, що плідна педагогічна праця Н. Онацького в Сумах поступово ставала підґрунтям для його творчої і громадської діяльності: за спогадами Н. В. Онацької, із 1918 р. митець розпочав діяльність по створенню першого в Сумах музею; з 1919 р. працював головним експертом по систематизації і складанню описів мистецької збірки київського колекціонера Оскара Гансена, виявленої в одному із сумських маєтків³.

За матеріалами архівних документів 1920 р. уточнено, що вироблений проект Н. Онацького щодо організації Сумського художньо-історичного музею був затверджений повітовим виконавчим комітетом, і 1 березня 1920 р. Никанор Харитонович отримав призначення на посаду завідувача майбутнього музею й став його фундатором⁴. У березні 1920 р. міський відділ Народної освіти організував секцію образотворчих мистецтв, на чолі якої став художник

---

¹ Ткаченко В. П. Художня освіта в місті Суми в кінці XIX – XX століть / В. П. Ткаченко // Художник у провінції : матеріали міжнарод. наук. конф., 24 – 25 вересня 2009 р. / за ред. Л. К. Федевич. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 68 – 75 ; СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5751 : Про дружні стосунки Н. Онацького і художника І. Яременко. – 4 арк.

² Манжела Б. Олександр Олесь і сумська «Просвіта» / Б. Манжела // Слово просвіти (Суми). – 2012. – № 18 (655). – С. 16.

³ СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5736 : Перелік громадських обов'язків, почесних звань Н. Онацького. – 4 арк.

⁴ СОХМ. – Оп. 1. – Спр. 3 : Інформація в пресі щодо дати відкриття художньо-історичного музею (1920 – 1922). – Арк. 8, 12 – 14.

Н. Онацький¹. Важливо зауважити, що першочерговим завданням у плані роботи секції було створення експозиції музею. З цією метою Никанор Харитонович розпочав велику дослідницьку роботу як краєзнавець, мистецтвознавець, етнограф, археолог².

Отже, можемо стверджувати, що археологічні експедиції Н. Онацького за участю провідних археологів були покликані сприяти поповненню музейних експозицій, поглибленому вивченню рідного краю. Варто констатувати, що протягом 1923 – 1929 -х рр. педагог разом з учнями брав активну участь в археологічних експедиціях Миколи Макаренка в Охтирці, Славгороді, Тростянці³. Про вагомі здобутки Н. Онацького свідчить той факт, що у 1926 р. на пленумі Всеукраїнського Археологічного Комітету при Академії Наук Н. Онацького було обрано уповноваженим з охорони пам'яток старовини, мистецтва та природи на Сумщині; у 1927 р. отримує звання кореспондента Українського Комітету Охорони пам'яток культури при «Укрнауці»⁴

У ході наукового пошуку встановлено, що у процесі музейної діяльності Н. Онацький плідно співпрацював із корифеями українського мистецтвознавства С. Таранушенком та Ф. Ернстом, директором Лебединського художнього музею Б. Рудневим, директором Полтавського художнього музею Т. Чернявським. Ще в Лебедині Никанор Онацький познайомився з художниками – талановитими земляками братами Федором та Василем Кричевськими, Григорієм Нарбутом, з директором місцевого художнього музею

---

¹ Юрченко Н. Роботи учнів Онацького / Н. Юрченко // Ленінська правда. – 1989. – № 95 (16699) – С. 2.

² Коцур Я. М. Творче життя визначного митця, представника українського «розстріляного відродження» (до біографії Н. Х. Онацького) / Я. М. Коцур, Ю. В. Титаренко // Актуальні питання вітчизняної та світової історії: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 23 – 24 квітня 2010 р. / За заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 166.

³ Сапухіна Л. З історії Сумського обласного краєзнавчого музею / Л. Сапухіна // Сумський обласний краєзнавчий музей : історія та сьогодення : зб. наук. ст. / ред. Терентье В. С. – Суми : Мак.Ден, 2005. – С. – 4.

⁴ Онацький Никанор Харитонович (1874 – 1937) : біографія // Пам'ять століть, 1996. – № 1. – С. 126 – 127.

Б. Руднєвим, археологом М. Макаренком та з іншими ентузіастами-народознавцями, однодумцями¹. Важливо відзначити, що особливо плідна співпраця та дружні взаємини поєднували Никанора Онацького і Стефана Таранушенка, який згуртував навколо себе людей, небайдужих до долі мистецьких пам'яток України. Підкреслимо, що сумську ланку цієї мережі очолив Никанор Харитонович Онацький, за словами С. Таранушенка, «людина освічена, патріотична й принципова»². При цьому, зауважує Б. Ткаченко, Н. Онацький відвідував зібрання діячів культури в помешканні С. Таранушенка в Харкові, де збиралися фундатори мистецтвознавчої науки: І. Шміт, Д. Яворницький, Г. Нарбут, О. Кульчицька, О. Сластьон, В. Кричевський, Ф. Кричевський, П. Мартинович³. Як зазначає Г. Петров, однодумці та спільники неодноразово збиралися і в помешканні самого Н. Онацького на вулиці Реальній у Сумах, насамперед, письменники, художники й вчені, друзі із «Просвіти» із Сум, Києва та Харкова⁴. Таким чином, подібно до того, як Сумський художньо-історичний музей перетворився на центр виховання національної свідомості населення зросійщеної Сумщини, так і квартира його першого директора, стала осередком, навколо якого концентрувалося духовне життя місцевої української інтелігенції

Аналіз наукових, публіцистичних і архівних джерел дає підстави стверджувати, що відверто патріотичне ставлення до української національної освіти та культури Н. Онацького привернуло увагу органів ДПУ, що пригадали йому колишню участь в організації українських есерів ще в Петербурзі. На наше переконання, цьому сприяла також активна

---

¹ Юрченко Н. Художник Никанор Онацький – митець української глибинки / Н. Юрченко // Художник у провінції : матеріали міжнар. наук. конф., 24 – 25 вересня 2009 р. / Сум. обл. художній музей ім. Н. Онацького. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 153 – 160.

² Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 286.

³ Там само. – С. 289.

⁴ Петров Г. Стіни, що стережуть пам'ять : де бути меморіальній дошці? / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 3.

просвітницька діяльність Н. Онацького з яскраво вираженим національним спрямуванням, і, з 1928 р. розпочалося переслідування діяча з боку органів влади, і як результат – перший допит у Сумському відділі ДПУ. Дослідження Г. Петрова¹ та зміст архівних першоджерел² дають змогу встановити, що цього часу (1928 р.) за квартирою і музеєм, особисто за Н. Онацьким встановлено нагляд, близько 20 секретних агентів регулярно «строчать на нього доноси». У зв'язку з цими подіями Никанор Харитонович у 1928 р. виступив у сумській газеті «Плуг і молот» із публічною заявою про вихід із лав української партії соціал-революціонерів (УПСР): «...порвавши з нею як ідеологічні, так і формальні зв'язки. З того часу я незмінно працюю в галузі радянської культури й освіти»³. Переслідування просвітника ненадовго припинилися. Але з кінця 20 - х рр. ХХ ст. життя Н. Онацького погіршилося внаслідок посилення репресій проти української інтелігенції. Його особові справи № 2859 – с. та № 23, що зберігаються в архіві СБУ, підтвердили факт нагляду за діяльністю педагога органами ДПУ. Це протоколи допиту та доповідні агентів ДПУ за 1930 р.⁴. Відтак, переслідування Н. Онацького тривали до звільнення його з посади директора Сумського художньо-історичного музею в кінці грудня 1931 р.⁵.

Подальше вивчення архівних матеріалів дає нам змогу зробити висновки, що попри складне становище, що слалося наприкінці четвертого періоду життєдіяльності педагога-просвітника, Н. Онацький продовжував наукові дослідження з історії та теорії образотворчого мистецтва. Наслідком багаторічної наукової роботи дослідника рідного краю стала публікація низки краєзнавчих розвідок: «Старовинні кахлі

---

¹ Там само. – С. 3.

² А СБУ ПО. – Ф. 2859 – с, т. 1. – Оп. 1. – Спр. 23; А СБУ ПО. – Ф. 15820 – с. – Оп. 1. – Спр. 23.

³ Онацький Н. Лист до редактора / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1929. – № 68. – С. 2.

⁴ ДА СБУ ПО – Ф. 2859 – с, т. 1. – Оп. 1. – Спр. 23. – Особова справа. – Арк. 2, Арк. 42, Арк. 44.

⁵ СОХМ. – КН – 10139. – МФ – 29. – Акт передачі всіх музейних експонатів та звичайного інвентаря Н. Онацьким В. Зубченко в зв'язку із звільненням за власним бажанням (1931). – 2 арк.

Сумщини»¹, «Українська порцеляна»², «Межигірський фаянс»³, «Українське гутне скло»⁴, що були опубліковані у 1931 р. З огляду на виразне національне спрямування наукових розвідок Н. Онацького, можемо стверджувати, що українська тематика наукових праць спровокувала чергові переслідування вченого. У процесі подальшого дослідження встановлено, що у серпні 1933 р. Н. Онацького звільнено з посади лектора Сумського інституту соціального виховання, де працював за сумісництвом, зі звинуваченням «ідеолог есерівщини й просвітянщини»⁵.

Відтак, роки четвертого періоду життєдіяльності Н. Онацького – розвитку ідей просвітництва та збагачення змісту педагогічної діяльності (1913 – 1933 рр.) – характеризуються досягненням найвищого рівня професійної педагогічної й творчої майстерності. Разом з тим, з наведених фактів робимо висновок, що Н. Онацький, крім основної педагогічної роботи, успішно займався науковою й культурно-просвітницькою діяльністю різних напрямів: громадською, краєзнавчою, археологічною, музейною, мистецькою.

Науковим пошуком встановлено, що у 1933 р. педагог переїздить до Полтави, де йому запропонували очолити відділ етнографії Полтавського музею, і з 5 листопада 1933 р. почав працювати у Полтавському краєзнавчому музеї завідувачем етнографічного відділу, а невдовзі заступником директора цього музею⁶. З переїздом Н. Онацького до Полтави розпочався останній п'ятий період життєдіяльності Н. Онацького – призупинення професійної й творчої діяльності з огляду на

---

¹ Онацький Н. Старовинні кахлі Сумщини / Н. Онацький. – Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 9 с.

² Онацький Н. Українська порцеляна / Н. Онацький ; Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 10 с.

³ Онацький Н. Межигірський фаянс / Н. Онацький ; Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 9 с. : 4 репр.

⁴ Онацький Н. Старе українське скло / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н). – С. 2.

⁵ Петров Г. Стіни, що стережуть пам'ять : де бути меморіальній дошці? / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 3.

⁶ Реабілітовані історією : [у 7 т.]. – Сумська область, 2005. – (Наук.-док. сер. «Реабілітовані історією» : у 27 т. / голов. редкол. : Тронько П. Т. (голова) [та ін.]). – Кн. 1 / редкол. : Рубанов О. В., Гончаров О. І., Мамін Б. І., Самойлікова Г. П. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2005. – 756 с.

переслідування та арешти (1933 – 1937 рр.), що характеризується значним зменшенням напрямів діяльності (музейною, краєзнавчою, творчою), низкою арештів (1934, 1935, 1937) та розстрілом (1937 р.) (див. Додаток А). Таким чином п'ятий період життєдіяльності став завершенням педагогічної діяльності Н. Онацького.

Як показав аналіз архівних документів, перший арешт Н. Онацького відбувся на початку березня 1934 р.; він потрапив до харківської в'язниці на Холодній горі¹. Варто зазначити, що перебуваючи в камері № 62, митець написав «захалавний» цикл віршів «За ґратами», які пройняті духом шевченківської тюремної лірики.

Архівні джерела дали можливість встановити, що 21 квітня 1934 р. було винесено постанову, в якій вказано, що слідством «злочинна діяльність Онацького Н. Х. доказана, але беручи до уваги, що звинувачуваний має поважний вік (60 років)», слідство стосовно Н. Х. Онацького припинити, а звинувачуваного, що утримується під вартою в Харківському БУПРі (будинку примусової праці) № 1, спец корпус № 2 звільнити². Аналіз матеріалів справи 1934 р. виявив, що Н. Онацького звинуватили у причетності до «контрреволюційної організації наукових музейних працівників», нібито викритої в Харкові. У ході дослідження виявлено, що сфабрикувати справу «Жупани» співробітникам ДПУ не вдалося, й через 47 діб Н. Онацького відпустили. На звільнення з-під варти вказує довідка ДПУ № 9023 від 23 квітня 1934 р.³. Отже, можемо стверджувати, що після першого арешту посилилася увага відповідних органів до особистості й діяльності Н. Онацького в Полтаві. На думку співробітників ДПУ, усі вишивки, керамічні вироби, різьблення та інші твори народного мистецтва в умілому розміщенні показуватимуть і підкреслюватимуть етнічну відокремленість України і для «хоч

---

¹ДА СБУ ПО. – Ф. 2859 – с, – т. 1. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 24.

²Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 331.

³Юрченко Н. Людина дивної долі: до 110-річчя з дня народження Н. Онацького / Н. Юрченко // Ленінська правда. – 1985. – № 112 (15716). – С. 3.

трішки настроєної романтично голови даватимуть поживу національній відокремленості»¹.

Як свідчить дослідження, наказом від 6 березня 1935 р. Н. Онацького звільнено з роботи як класового ворога, як колишнього есера-націоналіста, і 29 липня 1935 р. відбувся другий його арешт². Зазначимо, що під час другого арешту в нього було вилучено паспорт та 15 книг, перелік яких зафіксовано Актом обшуку³. В одному з висновків НКВС вказано, що підбір книг «явно націоналістичний»⁴. Водночас був здійснений обшук у музеї, в ході якого увагу слідчих привернув підпис до малюнка «Канальські роботи при Петрі І» із зображенням сцени будівництва так званої «Української лінії», на яку примусово відправляли козаків слобідських полків у 1731 – 1733 рр. із яких додому повернулося менше половини. Привертає увагу також той факт, що ці події було яскраво відтворено в рядках Т. Шевченка, які Н. Онацький використав для напису під картинами:

*Посіяли, поорали, та нікому жати,
Пішли наші козаченьки лінію копати...
У Глухові, у городі, усі дзвони дзвонять,
Та вже наших козаченьків на лінію гонять...⁵*

Як зазначає дослідник В. Скакун, котрий займався проблемою уточнення арештів Н. Онацького: «Слідчі побачили в цьому написі ідеологічну шкоду у відносинах України з Росією, з чим Никанор Харитонович на допиті не погодився»⁶. Слід зауважити, що за усіма пунктами звинувачень його відповіді були логічно обґрунтованими, у жодному ряді Н. Онацький не визнав себе винним. На основі літературних та архівних джерел установлено, що у меморандумі справи

¹ ДА СБУ ПО. – Ф. 2859 – с, – т. 1. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 29.

² ДАСО. – Ф. Р – 2817. – Сумський державний педагогічний інститут Управління вищої школи НКО УСРР. – Оп. 1. – Спр. 235. – Наказ № 354 від 24.08.1933 р. Додаток до наказу про звільнення викладача Н. Онацького як ідеолога есерівщини (1933). – Арк 22.

³ Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 334.

⁴ Там само. – С. 335.

⁵ Там само. – С. 338.

⁶ Скакун В. Митець незвичайної долі / В. Скакун. – Суми : Мрія, 2006. – С. 23.

№ 15820 – с зафіксовано звинувачення: «ДПУ УСРР ліквідована українська контрреволюційна фашистська організація, яка охоплювала робітників музеїв. У процесі слідства установлено, що членом цієї організації був Онацький Никанор (...). У зв'язку з ліквідацією контрреволюційної організації вважаємо за необхідне Онацького (...) піддати арешту»¹. Таким чином, констатовано, що 28 липня 1935 р. відбувся другий арешт і ув'язнення в тюремному підвалі Полтавського міськвідділу НКВС. В Акті від 8 січня 1935 р. зазначено: «Полтавський музей був до останнього часу гніздом націоналістичної, куркульської пропаганди й вів роботу в цьому напрямку до часу реорганізації»². Дослідженням виявлено, що 2 червня 1936 р. справу було припинено і Н. Онацького звільнено з ув'язнення³. У зв'язку з цим, комісія визнала можливим відкрити музей для обслуговування трудящих мас і шкіл, але Н. Онацького з роботи звільнити. Зі спогадів Н. В. Онацької, стало відомо, що після звільнення з музею Н. Онацький ніде не працював; сім'я існувала коштом від виконання Никанором Харитоновичем художніх замовлень на портрети від приватних осіб⁴.

Як свідчать архівні документи, у вересні 1937 р. Н. Онацького знову заарештували, а 23 листопада розстріляли за постановою трійки при управлінні НКВС в Полтавській області⁵ (див. Додаток Н). В обвинувальному висновку вказано, що він був завербований полтавським націоналістом Майфетом у контрреволюційну націоналістичну організацію, яка готувала кадри для збройного повстання в країні⁶. У заключному вирокі зазначено, що Н. Онацький вже підлягав арештам як колишній есер у 1934 – 1935 рр.⁷.

---

¹ ДА СБУ ПО. – Ф. 15820 – с. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 14.

² Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 325.

³ ДА СБУ ПО. – Ф. 15820 – с. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 192.

⁴ СУКМ. – КН – 32386. – Д – 5921. – 5 арк.

⁵ Реабілітовані історією : [у 7 т.]. – Сумська область, 2005. – (Наук.-док. сер. «Реабілітовані історією» : у 27 т. / голов. редкол. : Тронько П. Т. (голова) [та ін.]). – Кн. 1 / редкол. : Рубанов О. В., Гончаров О. І., Мамін Б. І., Самойлікова Г. П. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2005. – С. 153.

⁶ ДА СБУ ПО. – Ф. 2859 – с, – т. 1. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 46.

⁷ Там само. – Арк. 129.

Відтак, можемо зробити висновок: останній п'ятий період життєдіяльності Н. Онацького – призупинення професійної й творчої діяльності з огляду на переслідування та арешти (1933 – 1937 рр.) – виявився трагічним внаслідок соціально-політичної ситуації в Україні, оскільки масові репресії в країні, в першу чергу, були спрямовані на представників інтелігенції з дореволюційною освітою та педагогічним досвідом роботи, до когорти яких належав Н. Онацький.

Тривалий час офіційною датою смерті Н. Онацького вважалось 2 липня 1940 р. Лише у 1990 р. краєзнавцем В. Грабом встановлено: 23 листопада 1937 р. вирок Особливої Трійки НКВС в Полтавській області приведено до виконання: розстріляний у Полтаві¹. Принагідно зазначимо, що в одному з своїх тюремних віршів Никанор Харитонович передбачав, що положить десь на чужині «свої кості». Проте, дослідженням уточнено, що останки Н. Онацького поховані в Полтаві, ймовірніше за все, в урочищі «Триби» – у місці масових жертв репресій 30-х – 40-х рр. ХХ ст., оскільки точне місце поховання не встановлено. Згідно з архівними документами з'ясовано, що 2 жовтня 1956 р. митця було реабілітовано посмертно². З цього часу стало можливим дослідження життєвого та творчого шляху Н. Онацького.

У ході дослідження встановлено, що життєвий шлях, протягом якого формувалася особистість Н. Онацького, значною мірою впливав на його різнобічну діяльність; формування особистості Н. Онацького, його педагогічну і культурно-просвітницьку діяльність, особисте життя, проходили в складних соціально-політичних умовах становлення національної освіти й культури. Серед провідних чинників, що сприяли становленню педагога в мистецькому середовищі Слобожанщини першої третини ХХ ст., нами

---

¹ Граб В. «Ворожий» етнос : з архіву комітету держбезпеки / В. Граб // Зоря Полтавщини. – 1990. – № 4. – С. 4; ДА СБУ ПО. – Ф. 2859 – с, – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 129.

² СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5764. – Копія довідки з прокуратури від 2.10.1956 № 01 – 28 про посмертну реабілітацію Н. Онацького (1956). – Арк. 3.

виокремлено наступні: родинні, освітні, науково-педагогічні, громадсько-культурні, суспільно-політичні (див. додаток Б).

Результати наукового пошуку засвідчили, що особливо важливу роль у становленні Н. Онацького як педагога, науковця, художника, поета, громадського діяча відіграло творче та особисте спілкування з яскравими неординарними особистостями свого часу, а саме: провідними педагогами, професорами української школи живопису (К. Костанді, В. Кричевським, Ф. Кричевським, Г. Нарбутом, О. Поповим І. Репіним); визначними українськими письменниками (Оленою Пчілкою, Остапом Вишнею, Олександром Олесем, М. Хвильовим); художниками, колегами-педагогами, викладачами образотворчого мистецтва в м. Суми (М. Євлампієвим, М. Зінов'євим, І. Крапівіним, Я. Порубіновським, І. Яременком); видатними вітчизняними істориками мистецтва (С. Таранушенком, П. Жолтовським, Ф. Ернстом); музейниками (директором Лебединського художнього музею Б. Руднєвим, директором Полтавського художнього музею Т. Чернявським); провідним археологом М. Макаренком; директором Сумського театру, просвітянином Я. Шовкун-Дунайським.

Підсумовуючи, відзначимо, що завдяки такому прогресивному оточенню, а також, родинному вихованню, освітнім, науково-педагогічним, суспільно-політичним та громадсько-культурним чинникам Н. Онацький стверджував свою життєву позицію, формував педагогічні погляди та мистецький світогляд.

Таким чином, системний аналіз широкого кола джерел та вивчення життєвого шляху Н. Онацького, протягом якого формувалася особистість педагога-просвітника, дали змогу уточнити біографічні дані та хронологію важливих подій його життя, виокремити й схарактеризувати періоди життєдіяльності митця: перший – період дитинства та юності (1875–1899 рр.), другий – період професійного навчання (1899–1906 рр.), третій – період становлення педагогічних та культурно-просвітницьких пріоритетів (1906–1913 рр.), четвертий – період розвитку ідей просвітництва та збагачення

змісту педагогічної діяльності (1913–1933 рр.), п'ятий – призупинення професійної й творчої діяльності з огляду на переслідування й арешти (1933–1937 рр.)

Отже, під впливом соціально-політичних умов та провідних чинників (в першу чергу духовних чинників найближчого оточення та чинників культурно-громадського життя українського суспільства кінця XIX – першої третини XX ст.) відбувалося формування особистості Н. Онацького як національно свідомого громадського діяча, патріота і педагога-просвітника.

2.2. Етапи педагогічної діяльності Никанора Онацького на Слобожанщині (1906 – 1933 рр.)

Дослідження періодів життєдіяльності Н. Онацького пов'язане з необхідністю виокремлення важливих етапів педагогічної діяльності митця, які стали поштовхом до нових здобутків. Вивчення періодів життя та діяльності педагога-просвітника розкриває закономірності його професійного та творчого розвитку, особливості його ідей та принципів.

На підставі історико-ретроспективного методу основні третій та четвертий періоди життєдіяльності Н. Онацького визначено як найважливіші для нашого дослідження й піддано ретельному розгляду.

За допомогою низки критеріїв: внутрішніх (особистісного педагогічного досвіду, урізноманітнення видів та збагачення змісту діяльності, професійної активності, зміни культурно-просвітницьких пріоритетів) та зовнішніх (соціально-політичні зміни в країні, запити суспільства, освітні тенденції та процеси розвитку культури, поширення ідей просвітництва, необхідність у професійних кадрах) виділено чотири етапи педагогічної діяльності Н. Онацького (див. табл. 2.2).

Біографічний підхід і логіко-системний аналіз педагогічної діяльності Н. Онацького на Слобожанщині допоміг встановити межі педагогічної діяльності Н. Онацького на Слобожанщині (1906 – 1933 рр.).

Таблиця 2.2

**Етапи педагогічної діяльності
Никанора Онацького на Слобожанщині**

Етапи	Назва етапу	Хронологічні межі
I	актуалізації ідей народної школи в умовах суспільного протистояння	1906 – 1908 рр.
II	розвитку ідей національної школи в умовах Російської імперії	1908 – 1913 рр.
III	інтеграції активної педагогічної діяльності в дореволюційній системі освіти	1913 – 1917 рр.
IV	пристосування інтенсивної педагогічної діяльності до суспільно-політичних умов радянської системи освіти	1917 – 1933 рр.

Аналіз архівних джерел уможливив конкретизувати педагогічну діяльність Н. Онацького в Лебедині з 1906 р. до 1913 р. (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Відомості про викладацьку роботу Никанора Онацького
у м. Лебедині 1906 – 1913 рр.**

Дати викладацької роботи	Офіційні заклади освіти, в яких викладав Никанор Онацький
З 26 вересня 1906 р. до 26 липня 1913 р.	Лебединська чоловіча гімназія
З 4 жовтня 1910 р. до 26 липня 1913 р.	Лебединська жіноча гімназія

Таблиця автора, складена згідно трудового списку, власноручно написаного Н. Онацьким, джерела: [370; 371; 374].

Зазначимо, що третій період життєдіяльності Н. Онацького – становлення педагогічних та культурно-просвітницьких пріоритетів (1906 – 1913 рр.) – за хронологічними межами охоплює два, виокремлених нами,

етапи педагогічної діяльності митця: перший етап – актуалізації ідей народної школи в умовах суспільного протистояння (1906 – 1908 рр.) та другий етап – розвитку ідей національної школи в умовах Російської імперії (1908 – 1913 рр.) (див. табл. 2.2), які відзначилися успішним викладанням малювання та краснопісу в гімназіях Лебедин (див. табл. 2.3) а також заснуванням національно-патріотичного гуртка.

Вивчення архівних джерел дозволило з'ясувати, що завдяки проханню директора Лебединської чоловічої гімназії М. Гальковського до канцелярії Петербурзької Імператорської академії мистецтв молодому художнику вдалося одержати посаду вчителя: «...Честь имею покорнейше просить Канцелярию зачислить кандидатом на должность преподавателя рисования в средних учебных заведениях окончившаго в 1905 году полный курс наук и искусств по живописному отделению Никанора Онацкого, заявившаго ныне занять должность преподавателя рисования в средних учебных Заведениях (...)»¹. Листування директора Лебединської чоловічої гімназії з канцелярією академії мистецтв підтверджує цей факт. Науковим пошуком встановлено, що спочатку Н. Онацький влаштувався працювати по розряду найнятого, не затвердженого вчителя, оскільки був під негласним наглядом поліції. Але активна громадська діяльність, авторитет художника і поета сприяли тому, що через два роки його включили до складу педагогічної ради гімназії і зарахували до штату². Підтвердженням цьому слугує лист від 4 квітня 1908 р. Н. Онацького до канцелярії Петербурзької Імператорської академії мистецтв: «Покорнейше прошу Академию Художеств выслать все мои документы по следующему адресу: г. Лебедин Харьковской губернии, Мужская гимназия преподавателю графических искусств Никанору Онацкому. 4 апреля 1908 года»³.

Важливо відзначити, що в першому етапі педагогічної діяльності в Лебедині 1906 – 1908 рр. Н. Онацький спрямував всі

---

¹ СУКМ. – Ф.-769. – Оп. 13. – Спр. 129. – Арк. 9.

² Там само. – Арк. 9.

³ Там само. – Арк. 13.

зусилля на боротьбу за рідну мову та українські книги, які на початку ХХ ст. були витіснені з усіх навчальних закладів, що засвідчило актуалізацію ідей народної школи в педагогічній діяльності просвітника в умовах суспільного протистояння.

Провідною педагогічно-просвітницькою ідеєю, що сформувалася ще в першому етапі педагогічної діяльності Н. Онацького, і набула особливого підйому у другому (1908 – 1913 рр.), була ідея розвитку національної школи в умовах Російської імперії. Постійною духовною потребою педагога була турбота про відродження української мови, прагнення, щоб в освітніх закладах вживалась рідна мова для викладання і щоб для навчання використовувались українські книжки. Про переслідування української мови в Лебединській гімназії згадує вдова просвітника, Надія Василівна Онацька (у ті часи – гімназистка Надія Кривошей): «Не дай Боже, якесь рідне слово мовить, відразу гнівне зауваження: «Ві что, с кухни пришли?»¹.

Публіцистичні джерела дали змогу встановити, що на противагу офіційним заборонам, Никанор Харитонович спілкувався з учнями українською мовою, надаючи їй важливого значення у вихованні молодого покоління. За спогадами лебединського гімназиста Пантелеймона Домашенка: «Онацький з нами завжди говорив рідною мовою, і мова та була в нього добірна, виважена й ласкава»². «Мовний тиск на Лебединські гімназії» мав широкий суспільний резонанс, про що свідчить виступ у Державній Думі секретаря Катеринославської ради робітничих депутатів Г. І. Петровського 1905 р.: «У Лебединській чоловічій гімназії директор забороняє говорити українською мовою. На одному з уроків, коли учень обмовився українською мовою на доказ якоїсь алгебраїчної теореми, йому було поставлено двійку...»³. Ці слова з промови були розповсюджені серед гімназистів, і вважаємо, що, можливо, саме завдяки Н. Онацькому.

---

¹ Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 293.

² Ткаченко Б. Никанор Воскреслий / Б. Ткаченко // Україна. – 1988. – № 35. – С. 10.

³ Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 302.

Зазначимо, що відомий педагог Софія Русова в газеті «Рада» від 6 грудня 1906 р. у статті «З Харківщини... Горе з українською мовою» писала: «Пану директоріві Лебединської жіночої та чоловічої гімназії не вподобалось дуже, що учні говорять між собою українською мовою, і ось він цими днями в дівочій гімназії звернувся до своїх учениць з цілою промовою, у котрій доводив «нелепость українского язика». А далі заборонив уживання рідної мови як у гімназії, так і вдома»¹. Кінець цьому протистоянню поклав виступ згаданого вище Г. Петровського про національні утиски в Росії². Як свідчать архівні матеріали, ця подія отримала резонанс у суспільстві, що було відображено у пресі того часу.

На нашу думку, учительська праця, спілкування з дітьми, викладання предметів естетичного спрямування, безумовно, сприяли ствердженню переконання педагога в необхідності навчання дітей рідною мовою. За дослідженням Б. Ткаченка, для боротьби за українську мову, культуру, традиції в Лебедині Н. Онацький створив революційний національно-патріотичний гурток, до складу якого ввійшли гімназисти старших класів: Григорій Подоляка (голова), Григорій Паншин, Пантелеймон Домашенко (секретар), Григорій Полозун, Стефан Таранущенко, Іван Шульга, учитель із села Токарі Микола Павлович Запорожець (скарбник) та інші³. За словами Ю. Ступака, з часом гурток збільшився за рахунок молодших класів гімназії та української інтелігенції і почав називатися «Шевченківським»⁴. У ході наукового пошуку виявлено, що гурток мав свою бібліотечку україністики, забороненої літератури та касу; гуртківці пропагували вільний розвиток своєї нації: українську мову, українську історію та твори: роботи її дослідників,

---

¹ Там само. – С. 303.

² Ткаченко Б. Народжений для народу / Б. Ткаченко // Будівник комунізму. – 1971. – № 121(3857). – С. 3.

³ Ткаченко Б. Никанор Воскреслий / Б. Ткаченко // Україна. – 1988. – № 35 (1647). – С. 8-12; Його ж. Народжений для народу / Б. Ткаченко // Будівник комунізму. – 1971. – № 121(3857). – С. 3; Його ж. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 282-364.

⁴ Ступак Ю. Видатні художники Сумщини / Ю. Ступак. – Х. : Прапор, 1979. – С. 35.

вивчали народні пісні, твори українських письменників: Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Олени Пчілки, розповсюджували патріотичні прокламації.

На основі літературних джерел¹ з'ясовано – для того щоб уберегти гуртківців від переслідувань, Никанор Харитонович продумав систему конспірації: гуртківці не згадували справжніх імен і прізвищ; в усіх були вигадані імена (у Никанора Харитоновича був псевдонім Смолюк, під яким він надрукував низку робіт); збирались гуртківці щораз в іншому місці: на Білодідовому хуторі, у нього вдома, на вулиці Будильській у секретаря земської управи Миколи Андрійовича Грищенка, у Чирвиному провулку на квартирі учня міського училища Костянтина Чирви. Ще раніше – на квартирі вчительки музики Марії Степанівни Дедової, пізніше звільненої з гімназії за вільнодумство.

У ході нашого дослідження також встановлено, що у Лебедині педагог зблизився з майбутнім мистецтвознавцем Стефаном Таранушенком, з майбутнім археологом Михайлом Рудинським, з вчителем географії Іваном Каменським, зі студентом Андрієм Лещенком, з Павлом Щокін-Кротовим, брат якого – Андрій Щокін-Кротов прислав до Лебединця українську літературу, а Павло став пропагувати у Лебедині український театр. Це був знаний рід: батько Миколи і Павла Микола Євграфович був головою Лебединської земської управи. Варто відзначити, що особливої уваги в нашому дослідженні заслуговують факти підтвердження спілкування Н. Онацького із видатними діячами. Як свідчать архівні матеріали, у родинному архіві Онацьких зберігається фото Щокіна-Кротова з таким написом: «Повірівши у велике майбутнє земства, я переконаний, що вихованці Лебединської земської гімназії допоможуть земству в його суспільно-культурній діяльності»².

---

¹ Скакун В. Митець незвичайної долі / В. Скакун. – Суми : Мрія, 2006. – 73 с. ; Ступак Ю. Художник, вчений, поет / Ю. Ступак // Культура і життя. – 1975. – № 2 (2077). – С. 3; Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 282 – 364.

² Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 282 – 364; Ткаченко Б. Про що нагадало фото / Б. Ткаченко // Будівник комунізму. – 1972. – № 11 (3903). – С. 3.

Зміст підпису вказує, по-перше, на зв'язки Н. Онацького із цим діячем, по-друге, на зацікавленість просвітника у співпраці із земствами Слобожанщини.

Зауважимо, що на етапі розвитку ідей національної школи в умовах Російської імперії – другому етапі педагогічної діяльності Н. Онацького (1908 – 1913 рр.) – Никанор Харитонович не лише розкривав перед гуртківцями та учнями ліцею красу й правду художніх картин Т. Шевченка, але й розповсюджував серед народу його твори, декламував його вірші серед селян, пояснював значення особистості Кобзаря для розвитку культури України, що сприяло патріотичному вихованню молоді. Наприклад, за твердженням В. Голубченка, у річницю з дня народження Кобзаря просвітник організував Шевченківський вечір: зібралися на вулиці Середівці в хаті Бондарця, С. Таранушенко прочитав реферат про творчість Т. Шевченка; потім присутні декламували вірші, співали українські пісні «Ой, не ходи, Грицю», «Заповіт», «Засвістали козаченьки»¹. Згідно із даними П. Ротача, за проведення цього заходу Н. Онацький потрапив під нагляд поліції², у домівок гуртківців було проведено обшук, розпочато допити. При цьому кожному учню було наказано «не увлекаться малороссийской литературой, имеющей во много раз меньше значение, чем общерусская литература, в создании которой принимали участие и малороссы»³. Події у лебединській гімназії висвітлили харківські газети «Биржевые ведомости» № 72 (1913) та «Утро» за 22 березня 1913 р.⁴ Дослідження літературних та архівних джерел дає нам змогу: по-перше, встановити, що на захист гуртківців стали впливові родини Лебедина: Красовські, Залеські, Щокіни-Кротови, які були не байдужі до політичного оновлення країни; по-друге, дійти

---

¹ Голубченко В. «Просвіта» Сумщини в контексті формування національної самосвідомості : історія та сучасність / В. Голубченко // Світогляд – Філософія – Релігія : зб. наук. пр. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – № 1 (1) – С. 225.

² Ротач П. З любов'ю до Кобзаря / П. Ротач // Ленінська правда. – 1967. – № 48. – С. 3

³ Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 28.

⁴ Там само. – С. 27.

висновку, що завдячуючи авторитету Н. Онацького і його особистим зв'язкам із земцями Лебедина, нікого із гімназії не було виключено.

Аналізуючи джерела¹ вважаємо за необхідне зазначити, що серед активістів гуртка, створеного Н. Онацьким, в першу чергу слід назвати Пантелеймона Доматенка та Стефана Таранущенка. «Отой наш «Шевченківський революційний гурток», – згадував пізніше відомий учений мистецтвознавець С. Таранущенко, – був чи не першою невеличкою протидією владному великодержавному шовінізму на моїй батьківщині»². Разом з цим відзначимо, що гуртківці виписували літературу з Галичини й розповсюджували її серед населення Слобожанщини: надіслану літературу (збірки «Зернятка») гуртківці продавали, а виручені гроші пересилали на будівництво пам'ятника Т. Шевченку. Г. Хвостенко з'ясував, що у 1913 р. діяльність шевченківського гуртка була припинена поліцією за «політичну виразність з більшовицьким та націоналістичним нахилом»³.

У подальшому дослідженні другого етапу педагогічної діяльності Н. Онацького доцільно звернути увагу на літературну творчість митця. Варто вказати, що особливого значення Н. Онацький надавав становленню та розвитку літературного слова, оскільки завжди був переконаний у необхідності побутування самобутньої народної мови, бо завжди вірив у її визнання в майбутньому. Аналіз літерної творчості першого та другого етапів педагогічної діяльності Н. Онацького дозволив дійти висновку, що митець прагнув

---

¹ Голубченко В. «Просвіта» Сумщини в контексті формування національної самосвідомості : історія та сучасність / В. Голубченко // Світогляд – Філософія – Релігія : зб. наук. пр. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – № 1 (1) – С. 221 – 230; Ротач П. З любов'ю до Кобзаря / П. Ротач // Ленінська правда. – 1967. – № 48 (6833). – С. 3; Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 282 – 364; Хвостенко Г. Страдницький шлях Никанора Онацького / Г. Хвостенко // Суми і сумчани. – 2007. – № 43 (468). – С. 13.

² Голубченко В. «Просвіта» Сумщини в контексті формування національної самосвідомості : історія та сучасність / В. Голубченко // Світогляд – Філософія – Релігія : зб. наук. пр. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – № 1 (1) – С. 229.

³ Хвостенко Г. Страдницький шлях Никанора Онацького / Г. Хвостенко // Суми і сумчани. – 2007. – № 43 (468). – С. 13.

удосконалювати свою літературну майстерність, писав сповнені патріотичних почуттів поетичні твори. Підтвердженням цьому є той факт, що саме на перших етапах педагогічної діяльності Н. Онацький почав друкувати свої вірші та поеми в провідних вітчизняних журналах і альманахах: «Рідний край» (1906), «Терновий вінок» (1908), у хрестоматії «Українська муза» (1908), «З неволі» (1908). Зокрема, згідно з дослідженням М. Пивоварова, публікація патріотичних віршів Никанора Харитоновича у збірці «З неволі» (1908) викликала незадоволення цензури. Відразу, коли Петербурзькому цензурному комітету стали відомі матеріали збірника, той звернувся до головного управління в справах друку з вимогою порушити клопотання про притягнення її авторів, у тому числі й Н. Онацького, до відповідальності¹. Аналіз низки наукових і публіцистичних джерел, дає підстави стверджувати, що Н. Онацький болісно сприймав утиски з боку цензури, чиновників, які перешкоджали закономірному розвитку національної літератури, втім, попри це, його поезія, сповнена вірою в краще майбутнє. Принагідно відзначимо, що вірші Н. Онацького були високо оцінені сучасниками, зокрема українською письменницею Оленою Пчілкою².

Варто зауважити, що писати вірші Никанор почав рано, але розуміння справжньої ваги слова прийшло в роки революційного піднесення. За даними Я. Коцур, перший патріотичний вірш «Погук» було опубліковано у 1906 р. у полтавському журналі-тижневику «Рідний край», який редагувала Олена Пчілка³. Аналізуючи тематику поезії Н. Онацького у перший етап педагогічної діяльності⁴ вважаємо

---

¹ Пивоваров М. Перед судом історії : мандрівка по старих архівних сховищах / М. Пивоваров // Вітчизна. – 1964. – № 12. – С. 133–140.

² Пчілка О. Українська артистична виставка / О. Пчілка // Рідний край. – К. – 1911. – № 28. – С. 29.

³ Коцур Я. М. Творче життя визначного митця, представника українського «розстріляного відродження» (до біографії Н. Х. Онацького) / Я. М. Коцур, Ю. В. Титаренко // Актуальні питання вітчизняної та світової історії: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 23–24 квітня 2010 / Заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 167.

⁴ Онацький Н. Вогник : етюд / Н. Онацький // Рідний край. – 1907. – № 10. – С. 2; Його ж. «Ворогам», «Коваль», «Острів мертвих» : поезії / Н. Онацький // З неволі :

за необхідне підкреслити, що попри поразку революції 1905 р., Н. Онацький продовжував протестувати:

*Не радійте, в литаври не бийте:
не положим ми зброї своєї,
ще не втратили сили своєї¹.*

В. Скакун вважає, що за своєю спрямованістю поезія Н. Онацького близька до революційно-демократичної творчості Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського². Ми погоджуємось із думкою науковця, адже яскравим свідченням цього є рядки поета:

*Гей ти народ український засмучений,
Кривдою давньою, горем замучений,
Бідний, обшарпаний, лихом пригнічений,
Наче і сонцем святим не освічений,
Настала година – вставай, не барися...³*

Дослідження наукових праць⁴ та публіцистичних джерел⁵ дозволило встановити, що поезії Н. Онацького мали великий

літературний збірник. – К. : Вид. Заполича, 1908. – С. 57, 72, 108; *Його ж.* «Ковалева пісня», «Сичі», «Орел», «Осінь», «Хотів би тебе я не знати, забути...»: поезії / Н. Онацький // Українська муза : поетична антологія. – К. : Ред. О. Коваленко, 1909. – С. 1135 – 1136, 1137 – 1140; *Його ж.* «Погук», «Гей же, ти мамо, Україна рідная...»: поезії / Н. Онацький // Рідний край : літературний часопис. – Київ, 1906. – № 46; *Його ж.* «Сонце весняне засяє над нивами» : поезії / Н. Онацький // Рідний край. – 1908. – № 12. – С. 7.

¹ Онацький Н. За ґратами : рядки із тюремного блокнота : поезії / Н. Онацький // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 6.

² Скакун В. Літературна Сумщина / В. Скакун. – К. : Музична Україна, 1995. – С. 141.

³ Онацький Н. За решеткой : «Мои мысли, как вольные птицы...» : стихи / Н. Онацький ; пер. с укр. Ю. Денисова // Ой упало солнце : из украинской поэзии 20-х – 30-х годов. – М. : Худож. лит., 1991. – С. 251 – 252.

⁴ Намдаров Г. М. Внесок народознавців Сумщини в українську етнографію та фольклористику / Г. М. Намдаров, О. В. Скиба // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – 2001. – № 4. – С. 19 – 22; Каленик О. В. Талановитий художник і поет – Никанор Харитонович Онацький / О. В. Каленик // Краєзнавство : наук.-метод. та практ. аспекти : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., 15 – 16 червня 2011 р. / СумДУ; Сум. обл. інститут післядипломної освіти [та ін.]. – Суми, 2011. – С. 145 – 148.

⁵ Безхутрий М. Художник-поет : творчий портрет митця / М. Безхутрий // Вечірній Харків. – 1971. – № 270 (921). – С. 3; Ротач П. З любов'ю до Кобзаря / П. Ротач // Ленінська правда. – 1967. – № 48 (6833). – С. 3; Скакун В. Літературна Сумщина / В. Скакун. – К. : Музична Україна, 1995. – С. 141; Ступак Ю. Художник, вчений, поет / Ю. Ступак // Культура і життя. – 1975. – № 2(2077). – С. 3.

вплив на гімназистів, які поділяли віру вчителя в перемогу народу:

*Хай помрем ми по тюрмах Сибіру,
Але вбити не зможете віру...¹*

У листі-автобіографії до видавця журналу «Українська муза» О. Коваленка у 1908 р. Никанор Харитонович писав: «Любов до української літератури зародилась у мене ще змалку під впливом Кобзаря, надихнув же мене до поетичної творчості визвольний рух 1905 року»². Це авторське визначення вказує на витoki революційних мотивів у його творах. Підтвердженням нашої думки є вислів Г. Петрова: «...Особа поета була благодатним ґрунтом, аби ті впливи не притерлись, не знебарвились, а породили вірші, здатні запалювати людей на боротьбу і сіяти острах у ворожих лавах»³.

Варто зауважити, що на початку ХХ ст. Південь сучасної Слобожанщини вже вийшов з-під контролю влади, відбулися сутички й у Лебедині, зокрема у с. Яструбиному. За твердженням Д. Кудінова, Н. Онацький брав безпосередню участь у заворушеннях: агітував проти «поміщиків Терещенка і Цеммера, які платили селянам за день роботи 25 – 30 копійок»⁴. Коли повстання було придушено, Н. Онацький написав розвідку, яка була надрукована в збірці статей до 25-річчя революції «Селянський революційний рух на Сумщині в 1905 році»⁵.

Аналіз наукових розвідок⁶ дає можливість встановити, що цінність історичного дослідження Н. Онацького в тому, що він

---

¹ Онацький Н. За ґратами : рядки із тюремного блокнота : поезії / Н. Онацький // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 6.

² Ротач П. З любов'ю до Кобзаря / П. Ротач // Ленінська правда. – 1967. – № 48. – С. 3.

³ Петров Г. Співець боротьби: з поетичного доробку Никанора Онацького / Г. Петров // Ленінський прапор. – 1968. – № 52 (4001). – С. 5.

⁴ Кудінов Д. Краєзнавчі дослідження селянського руху на Сумщині періоду першої російської революції / Д. Кудінов // Сумський історико-архівний журнал. – Суми, 2012. – С. 83.

⁵ Онацький Н. Селянський революційний рух на Сумщині в 1905 р. / Н. Онацький. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 8 с.

⁶ Кудінов Д. Краєзнавчі дослідження селянського руху на Сумщині періоду першої російської революції / Д. Кудінов // Сумський історико-архівний журнал. – Суми, 2012. – С. 75 – 83; Його ж. Сумська селянська республіка у вітчизняній та

не просто описав бурхливі події, а й встановив причини селянського руху, класифікував і хронологічно систематизував виступи селян Лебединського, Сумського й Охтирського повітів.

У межах дослідження педагогічної діяльності Н. Онацького в Лебедині нами було з'ясовано, що у складні періоди свого життя митець звертався до творчості Т. Шевченка, шукаючи на сторінках «Кобзаря» підтримки, сили й натхнення. Розвідки вчених Р. Танати¹, З. Тарахан-Берези² та архівні образотворчі матеріали³ дають змогу встановити, що під час літніх канікул Н. Онацький мандрував шевченківськими місцями, збираючи народні перекази та спогади про Кобзаря, у Каневі замальовував місця, пов'язані з життям та похованням великого поета. Біля могили Т. Шевченка Н. Онацький зустрічався з родичами Кобзаря, з його знайомими художниками, колишньою нареченою Тараса Григоровича Ликерою Іванівною Полусмаковою (вона тоді проживала в Каневі й доглядала за могилою Кобзаря); з І. Ядловським, який півстоліття охороняв священну могилу. Водночас зазначимо, що про свої подорожі на могилу Кобзаря, зустрічі й враження, педагог-просвітник розповідав гуртківцям. На наше переконання, бесіди Н. Онацького з гуртківцями на шевченківську тематику сприяли патріотичному вихованню дітей та молоді. «Ті розповіді вчителя робили з нас, селяків, справжніх українців», – згадував колишній активіст шевченківського гуртка П. Доматенко⁴.

зарубіжній історіографії / Д. Кудінов // Часопис української історії. – К. – 2011. – Вип. 21. – С. 82 – 90.

¹ Таната Р. Н. Х. Онацький – палкий шанувальник Т. Г. Шевченка / Р. Таната // Художник у провінції : матеріали наук. конф., 15 – 16 жовтня 1998 р. / Сум. обл. художній музей ім. Н. Х. Онацького / упоряд. Л. Федевич. – Суми : Собор, 1998. – С. 44 – 48.

² Тарахан-Берега З. П. Святиня : науково-історичний літопис Тарасової Гори / З. П. Тарахан-Берега. – К. : Родовід, 1998. – С. 209, 245, 249, 256, 364, 393, 456, 477.

³ СУКМ. – КН – 35208. – ДВ-14277. – Поштова листівка, друковане видання. Н. Онацький «Хата біля Тарасової гори в Каневі» (1911); *Там само*. НДФ. – 5846. – СУКМ. – НДФ. – 5846. – Ф. – 2947. – Світлини з Н. Онацьким. (1920 – 1930-ті рр.).

⁴ Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 282 – 364.

Таким чином, можемо стверджувати, що захоплення шевченківською тематикою слугувало поштовхом до краєзнавчо-етнографічних пошуків Н. Онацького, який ще у перший етап педагогічної діяльності (актуалізації ідей народної школи в умовах суспільного протистояння 1906 – 1908 рр.) почав глибоко й зацікавлено вивчати побут і звичаї українського народу. За словами П. Ротач, щоб фіксувати й поширювати епізоди народної любові до Т. Шевченка та збирати етнографічний матеріал, Н. Онацький придбав фотоапарат і оволодів мистецтвом фотохудожника¹. Відтак, можемо констатувати, що, починаючи з першого етапу педагогічної діяльності, митець багато фотографував: у фондах СОХМ збереглась значна кількість світлин українських пейзажів із хатами, вітряками і мальвами, типажів селян, дівчат у народному вбранні, краєвидів, виконаних Н. Онацьким під час подорожей у Канів на могилу Т. Шевченка².

Отже, перший етап педагогічної діяльності Н. Онацького – актуалізації ідей народної школи (1906–1908 рр.), що відбувався в умовах суспільного протистояння, характеризувався пошуком шляхів самоствердження в педагогічній та мистецькій роботі.

Аналіз низки наукових досліджень та публіцистичних джерел дозволив дійти висновку, що у другому етапі педагогічної діяльності Н. Онацького (1908 – 1913 рр.) активізувалася художньо-творча діяльність митця: створив ескізи своїх майбутніх мальовничих полотен, виконав начерки архітектурних мотивів, постійно вдосконалював художню майстерність, брав участь у творчих виставках Києва, Полтави.

Доцільно зауважити, що крім вищезгаданих: М. Дедової, М. Запорожця; І. Каменського, Ю. Базавлука, у Лебедині Н. Онацький співпрацював з учителями-одномумцями: М. Грищенком, який спочатку працював юридичним консультантом губернського земства в Харкові, згодом завідувачем шкільною та позашкільною освітою в

---

¹ Ротач П. З любов'ю до Кобзаря / П. Ротач // Ленінська правда. – 1967. – № 48. – С. 3.

² Тарахан-Береза З. П. Святиня : науково-історичний літопис Тарасової Гори / З. П. Тарахан-Береза. – К. : Родовід, 1998. – С. 249.

Лебединському повітовому земстві, обіймаючи посаду секретаря земства (з 1917 р.) і разом з Духном, Запорожцем, Пустовгаром, Лойченком, Петренком, Мелешком та Сивоконем створив у Лебедині в 1917 р. учительську спілку); Катериною Михайлівною Даценко – рідною сестрою Остапа Вишні, дружиною Федора Івановича Даценка, батько якого був селянином із села Мала Павлівка, сусідом матері Надії Василівни Онацької, Марії Григорівни Кривошеєвої¹.

Подальше вивчення літературних джерел та архівних матеріалів дає нам змогу встановити, що у другий етап педагогічної діяльності Н. Онацький плідно співпрацював з учителем із села Беєве Леонідом Рогальським, який згодом підтримував з ним тісні зв'язки як організатор і керівник Лебединської «Просвіти». Принагідно зазначимо, що у мистецько-етнографічній колекції Лебединського художнього музею є старенька бандура, що належала Л. Рогальському, на верхній деці якої намальована могила з високою тополею, а трохи нижче вірш і підпис: «Н. Онацький. 1921 року». Згідно із твердженням Б. Ткаченко, під звуки цієї бандури друзі часто збиралися в помешканні Н. Онацького, співаючи українських пісень. Л. Рогальський мав чудовий баритон, гарно співав українські народні пісні та думи. Никанор Харитонович теж мав гарний голос і любив співати².

Водночас зауважимо, що фонди Сумського обласного художнього музею містять значну кількість фото з громадськими діячами Слобожанщини³, що свідчать про його плідну співпрацю і дружні стосунки з ними.

Варто відзначити, вже згадуваний нами, зв'язок Н. Онацького із земським самоврядуванням Лебедин. Підкреслимо, що саме представники передової земської інтелігенції стали на захист «шевченківського» гуртка, оскільки, розуміли, що «підґрунтя добробуту й могутності народів полягає не у видатній культурності окремих осіб, а в

---

¹ СУКМ. – КН – 32386. – Д. – 5925.

² Ткаченко Б. Напис на бандурі / Б. Ткаченко // Народна творчість та етнографія. – 1970. – № 4. – С. 98.

³ СУКМ. – КН – 32386. – Д. – 5925.

освіченості всієї маси народу»¹. Отже, науковим пошуком встановлено, що земська інтелігенція Лебедина на початку педагогічної діяльності Н. Онацького 1906-1913 рр. не була байдужою до просвітницького оновлення й сприяла освітньо-просвітницьким ідеям митця. Разом з цим, важливо відзначити, що в умовах заборони україномовного навчання передові діячі земства Лебедина хоча й не пропагували відкрито ідею національної ідентичності, але підтримували діяльність «шевченківського» гуртка та поділяли погляди Н. Онацького про необхідність викладання в освітніх закладах рідною мовою, про введення до шкільного курсу вивчення фольклору, народних ремесел, географії, історії рідного краю. Орієнтація земської діяльності на збудження соціальної активності й творчої самодіяльності народу перетворювала її на важливий чинник суспільного прогресу. Соціальна активність лебединського земства проявилася повною мірою у захисті гуртківців та їхнього керівника. Таким чином, цей факт указує на позитивні зрушення в розвитку громадської ініціативи в галузі українізації освіти на Слобідській Україні в контексті діяльності земського самоврядування. Отже, зазначимо, що українізації освітніх процесів на Слобожанщині сприяли: по-перше, підтримка окремих представників лебединського земства, по-друге, діяльність «шевченківського гуртка» під керівництвом Н. Онацького.

У ході дослідження встановлено: Н. Онацький прагнув впливати на розвиток української культури та освіти, відновлення навчання рідною мовою; боротьба Н. Онацького та його однодумців, членів Шевченківського гуртка за українську мову, була послідовною і свідомою; педагога і його земляків не зупиняла заборона бюрократичного керівництва освітніх закладів та органів державної влади Лебедина, а також заперечення останніх у доцільності розвитку самостійної культури та освіти взагалі та української мови зокрема. Необхідно наголосити, що Н. Онацький був твердо

---

¹ Корж-Усенко Л. В. Освітня діяльність земств Харківської губернії (в кінці ХІХ – на початку ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Корж-Усенко Лариса Вікторівна; Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 1999. – С. 4.

переконаний, що мова – це шлях творення моральних та естетичних ідеалів, через мову відбувається духовне єднання нації.

Отже, другий етап педагогічної діяльності Н. Онацького – розвитку ідей національної школи та розширення культурно-просвітницької діяльності (1908–1913 рр.) відзначений становленням українського педагога-просвітника, глибоким вивченням культури, етнографії. Цей етап схарактеризований пошуком шляхів служіння народові. Провідними напрямками діяльності другого етапу були: громадсько-художній, музейно-просвітницький, мистецько-просвітницький, археологічний краєзнавчий, мистецтвознавчий, музеєзнавчий, шевченкознавчий, науковий, літературний, художній.

Слід констатувати, що починаючи з першого етапу педагогічної діяльності Н. Онацький діяв в історичному контексті боротьби за українську просвіту й, безумовно, як визначна особистість, небайдужа до долі своєї країни, не міг не сприйняти ідеї передової інтелігенції й не включитися в процеси удосконалення української культури та освіти, і вже наприкінці другого етапу педагогічної діяльності Никанор Харитонович заявив про себе як талановитий педагог. Особливої уваги в нашому дослідженні заслуговує почесна відзнака – відгук, присуджений Н. Онацькому в Харкові у 1913 р. за перемогу в конкурсі вчителів з методики викладання образотворчого мистецтва, що вказує на вагомі здобутки діяча безпосередньо в педагогічній роботі ¹. Дослідженням встановлено, що серед тридцяти восьми гімназій з різних регіонів України й Росії, що брали участь у конкурсі, почесний відгук одержала саме Лебединська жіноча гімназія за кращі роботи з малюнка і креслення (викладач Н. Онацький). Крім виставки творчих робіт учнів у Харкові, була влаштована почесна поїздка гімназистів до Пушкінського початкового училища в Москві на виставку, де були представлені їхні художні роботи².

---

¹ СОХМ. – КН. – 10114. – МФ. – 4.

² Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 301.

Отже, відзнака послужила потужним поштовхом до подальшої педагогічно-освітньої діяльності Н. Онацького на Слобожанщині – з 1913 р. він переїжджає до Сум. Підсумовуючи, відзначимо, що запрошення на викладацьку роботу до Сумського реального училища – це перша причина переїзду Н. Онацького до Сум, друга причина переїзду, на нашу думку, лежить у площині діяльності «шевченківського» гуртка, що мала виразне політичне забарвлення, пропагувала вільний розвиток своєї нації. Відтак, Никанор Онацький, скориставшись запрошенням на викладацьку роботу в Суми, залишив керувати гуртком С. Таранушенка, й, за висловом Г. Хвостенка, «тікає від поліційної розправи»¹.

Таким чином, зазначене дає підстави стверджувати, що до переїзду в Суми Н. Онацький зарекомендував себе як енергійний, амбітний і перспективний педагог, літератор і живописець в арсеналі якого вже був певний літературний доробок, творчі успіхи в живописі, публікації у престижних виданнях, участь у всеросійських виставках образотворчого мистецтва, перемога в конкурсі педагогів. На наш погляд, цілком доречним виявився переїзд до Сум, де було більше можливостей для Н. Онацького реалізувати свої творчі плани, педагогічні погляди й просвітницькі ідеї. Дослідженням з'ясовано, що Н. Онацький двадцять років плідно працював викладачем мистецьких дисциплін у провідних закладах освіти м. Суми (див табл. 2.4).

Саме в четвертому періоді життєдіяльності Н. Онацького – періоді розвитку ідей просвітництва та збагачення змісту педагогічної діяльності (1913 – 1933 рр.), нами виокремлено наступні етапи педагогічної діяльності митця: третій етап – інтеграції активної педагогічної та культурно-просвітницької діяльності в дореволюційній системі освіти (1913–1917 рр.) та четвертий етап – пристосування інтенсивної педагогічної діяльності до радянської системи освіти (1917–1933 рр.), в повній мірі розкрилися всебічні грані таланту діяча (див.

---

¹ Хвостенко Г. Страдницький шлях Никанора Онацького / Г. Хвостенко // Суми і сумчани. – 2007. – № 43 (468). – С. 13.

табл. 2.2). Аналіз архівних документів¹, наукових досліджень² публіцистичних джерел³ дав можливість конкретизувати його викладацьку діяльність в Сумах, що відображено в таблиці 2.4.

---

¹ ДАСО. – Ф. Р – 2817. – Оп. 1. – Спр. 235. – 22 арк.; СОХМ. – КН. – 10131. – МФ. – 21; СОХМ. – КН. – 10132. – МФ. – 22; СОХМ. – КН. – 10146. – МФ. – 37; СОХМ. – КН. – 10160. – МФ. – 50.

² Близнюк А. М. Музей освіти і науки Сумщини / А. М. Близнюк. – Суми : Нота бене, 2009. – 150 с.; Корж-Усенко Л. В. Історія становлення та розвитку Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка / Л. В. Корж-Усенко. – Суми, 1999. – 88 с.; *Його ж.* Освітянська діяльність земств Харківської губернії (в кінці ХІХ – на початку ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Корж-Усенко Лариса Вікторівна; Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 1999. – 21 с.; Коцур Я. М. Творче життя визначного митця, представника українського «розстріляного відродження» (до біографії Н. Х. Онацького) / Я. М. Коцур, Ю. В. Титаренко // Актуальні питання вітчизняної та світової історії: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 23 – 24 квітня 2010 р. / За заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 166 – 168. Кремер С. Сумской кадетский корпус (1900 – 1950 гг.) Издательство: Сан-Франциско, 1955. – 125 с. / Перевидання : С. Кремер Сумской кадетский корпус : 1900 – 1950 / С. Кремер – М. : Книга по Требованию, 2013. – 126 с.; Курилов Н. Харитоненки-сумцы. Сумской кадетский корпус / Н. Курилов. – Сумы : Мрія, 2014. – 232 с.; Манько М. Суми та сумчани у документах сучасників : Книга перша (1655 – 1919 pp.) / М. Манько. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2007. – 442 с.; Намдамаров Г. М. Внесок народознавців Сумщини в українську етнографію та фольклористику / Г. М. Намдамаров, О. В. Скиба // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – 2001. – № 4. – С. 19 – 22; Перетятко О. В. Розвиток мережі навчальних закладів Сумщини як прояв громадсько-педагогічного сподвижництва кінця ХІХ – початку ХХ століття / О. В. Перетятко // Матеріали 4-ої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. – Суми, 2001. – С. 44 – 47; Ткаченко В. П. Художня освіта в місті Суми в кінці ХІХ – ХХ століть / В. П. Ткаченко // Художник у провінції : матеріали міжнарод. наук. конф., 24 – 25 вересня 2009 р. / за ред. Л. К. Федевич. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 68 – 75.

³ Гринка А. Сумской «эсер и националист» : Основателя Сумского художественного музея художника и педагога Никанора Онацкого арестовывали трижды / А. Гринка // Панорама. – 2005. – № 35 (351). – С. А 13; Жаботинський П. Страчений за... етнографію: [Про художника і етнографа Никанора Онацького] / П. Жаботинський // Культура і життя. – 2006. – № 51 – 52. – С. 6; Онацька Н. Н. На літніх етюдах : зі спогадів / Н. Н. Онацька // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 3; Онацька Н. Н. Суми – місто мого дитинства / Н. Н. Онацька // Панорама Сумщини. – 1992. – № 42 (146). – С. 4 – 5. – (Публікація Г. Петрова); Петров Г. Низький уклін вам, вчителі і наставники скульптора : На дев'ятому Лисенківському святі мистецтв у Шпилівці / Г. Петров // Вперед. – 1985. – № 132 (6287). – С. 2 – 3; Петров Г. Никанор Онацький і його учні : виставка в Сумському художньому музеї / Г. Петров // Вперед. – 1989. – № 69 (6371). – С. 3; Путівник по музею освіти і науки Сумщини : нові книги : [про книгу Анатолія Близнюка «Музей освіти і науки Сумщини»] // Ярмарок. – 2009. – № 45. – С. 3; Ступак Ю. Художник, вчений, поет / Ю. Ступак // Культура і життя. – 1975. – № 2 (2077). – С. 3; Ткаченко Б. Погром :

**Відомості про викладацьку роботу Н. Онацького в Сумах
1913 – 1933 рр.**

Дати викладацької роботи	Офіційні заклади освіти, в яких викладав Н. Онацький
З 26 липня 1913 р. до 15 серпня 1916 р.	Сумське реальне училище.
З 15 серпня 1916 р. до 21 листопада 1918 р.	Сумський кадетський корпус з 1917 р. гімназія військового відомства.
З 21 листопада 1916 р. до 1 грудня 1925 р.	Трудова школа № 3.
З 21 червня 1919 р. до серпня 1919 р.	Радянські піші курси Червоної Армії.
З 6 жовтня 1920 р. до 15 вересня 1924 р.	3-ті, 77-мі і 90-ті Сумські піші воєнні курси, 10-та піша школа.
З 15 грудня 1924 р. до 1 жовтня 1930 р.	Педагогічний технікум.
З 12 лютого 1927 р. до 1933 р.	Школа ФЗС (фабрично-заводська семирічка) №15.

Таблиця автора, складена згідно трудового списку, власноручно написаного Н. Онацьким, джерела: [370; 371; 374].

З огляду на викладене можемо констатувати, що з 1913 р. основним місцем роботи Н. Онацького стала посада вчителя малювання й живопису **в Сумському реальному училищі**, яке готувало молодь до вступу у вищі навчальні заклади. Куратором реального училища довгий час був П. І. Харитоненко, який допомагав отримувати освіту учням з бідних сімей, за що Н. Онацький дуже поважав відомого мецената¹. За словами М. Манька, після переїзду до Сум

документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 282 – 364.

¹ Кремер С. Сумской кадетский корпус (1900 – 1950 гг.) Издательство: Сан-Франциско, 1955. – 125 с. / Перевидання : С. Кремер Сумской кадетский корпус : 1900 – 1950 / С. Кремер – М. : Книга по Требованию, 2013. – С. 35.

Н. Онацький став справжнім «генератором краєзнавчих ідей» у реальному училищі¹. Починаючи з 1912 р., згідно з рішенням Харківського губернського земства, в навчальних закладах Харківської губернії, було введено новий навчальний предмет «Батьківщинознавство». У зв'язку з цим рішенням Н. Онацький започаткував створення краєзнавчого музею в кабінеті образотворчого мистецтв вважаючи, що це сприятиме патріотичному вихованню молоді. Варто звернути увагу на те, що в реальному училищі, як ні в жодному освітньому закладі м. Суми, діяло товариство організації подорожей учнів та завдяки наполегливості педагога-художника існувала музейна експозиція з документів, присвячених історії та сьогоденню закладу, фотографій екскурсій та книг із серії «Експурсии по Крыму, Кавказу и за границу».

Таким чином, у процесі наукового пошуку встановлено: Н. Онацький вважав, що впровадження елементів музеєзнавства та музейно-експозиційної роботи до навчально-виховного процесу сприятиме розширенню кола знань учнів з історії, географії, краєзнавства, виховуванню любові до рідного краю.

Одночасно з 1913 р. Н. Онацький за сумісництвом викладав у *Сумській першій та Сумській другій жіночих гімназіях*. Варто врахувати, що війна 1914 р. внесла зміни в навчальний процес: було впроваджено розширений курс військової підготовки учнів, а з 1916 р. усі Сумські школи та гімназії проводили заняття в дві зміни. Втрати на фронтах, погіршення економічного стану в місті призвели до зростання кількості сиріт, бездомних дітей, біженців. Для дітей-біженців у другу зміну проводили заняття в додаткових класах гімназій. Дослідженням встановлено, що Н. Онацький брав участь у підготовці вчителів для цих дітей. Учителями, за бажанням, були кращі випускниці восьмого педагогічного класу Сумської першої та Сумської другої жіночих гімназій².

Варто зауважити, що Друга жіноча гімназія, де вчителював Н. Онацький, вважалася елітним закладом, в якому навчалися

---

¹ Манько М. Суми та сумчани у документах сучасників : Книга перша (1655 – 1919 рр.) / М. Манько. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2007. – С. 237.

² Там само. – С. 180-181.

особи жіночої статі майже всіх іноземних громадян – мешканців міста Суми. У цій гімназії, можливо, однієї серед перших у Харківській губернії, факультативно було започатковано вивчення основ краєзнавства, туризму, господарського життя та промислів регіону¹. Наразі підкреслимо, що у 1913 р. на базі Сумської Другої жіночої гімназії разом із художниками міста І. Є. Крапівіним та М. К. Євлампіївим Н. Х. Онацький відкрив недільну школу малювання і живопису та створив невеликий музей історії закладу. Важливим, на наш погляд, є те, що в музеї гімназії Н. Онацький започаткував організацію експозиції кращих робіт гімназисток з малювання та рукоділля. Аналіз наукових розвідок² дає підстави стверджувати, що недільна школа при гімназії користувалася популярністю серед мешканців міста та гімназисток, які уславилися вмінням гарно вишивати; у закладі знаходилася одна з найкращих колекцій вишивки, одягу народів різних країн, велика колекція книг та журналів з більшості країн Європи з прикладного мистецтва, яка була зібрана викладачами-колегами Н. Онацького: М. П. Гедріх та О. М. Лащенко. Варто зазначити, що у приватному архіві сина О. М. Лащенко М. М. Лащенка зберігається колекція книг з образотворчого мистецтва, які використовувалися в навчальному процесі у другій жіночій гімназії. Привертає увагу той факт, що Н. Онацький разом з колегами, викладачами мистецьких дисциплін, влаштовували виставки малюнків та творчих робіт учениць, вишивок, традиційного народного одягу тощо³.

На початку 1918 р. Н. Онацький почав працювати на посаді вчителя малювання першої в Україні *«Нової школи»*,

---

¹ Там само. – С. 243.

² Близнюк А. М. Музей освіти і науки Сумщини / А. М. Близнюк. – Суми : Нота бене, 2009. – 150 с.; Манько М. Суми та сумчани у документах сучасників : Книга перша (1655 – 1919 рр.) / М. Манько. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2007. – 442 с.; Намдаров Г. М. Внесок народознавців Сумщини в українську етнографію та фольклористику / Г. М. Намдаров, О. В. Скиба // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – 2001. – № 4. – С. 19.

³ Манько М. Суми та сумчани у документах сучасників : Книга перша (1655 – 1919 рр.) / М. Манько. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2007. – С. 253.

заснованої в Сумах на засадах педагогіки вільного виховання дітей Марії Монтессорі (1870 – 1952). Цю школу у місті Суми відкрила Віра Василівна Бирченко¹.

Аналіз комплексу джерел свідчить, що означений навчальний заклад був приватним, мав напівпансіон і суттєво відрізнявся від усіх інших шкіл міста організацією виховного процесу: по-перше, тут було введено спільне навчання хлопчиків та дівчаток; по-друге, особливістю було викладання розширеного курсу малювання; по-третє, активно застосовувався метод трудового навчання та формування трудових навичок.

Науковим пошуком встановлено, що великого значення в навчально-виховному процесі Н. Онацький надавав проведенню учнівських виставок, вважаючи цю форму роботи потужним стимулом для подальшого творчого розвитку дітей та молоді. За активної участі Н. Онацького школа влаштовувала виставки дитячого малюнка, а також дитячої книги та посібників з дошкільного виховання. У цих виставках брали участь дошкільні заклади та школи Москви, Києва, Харкова, народний університет із Самари². Наприклад, одну з таких виставок творчих робіт учнів Н. Онацький назвав «Мистецтво в житті дитини». Варто відзначити, що викладачі школи організовували для школярів екскурсії рідним містом, де розповідали історію м. Суми. М. Манько стверджує, що найбільше дітям подобались екскурсії, організовані Н. Онацьким, що знайомили з традиційними виробництвами, особливо часто любили учні відвідувати сумського гончара на Холодній горі³. Слід наголосити, що Н. Онацький вважав знайомство школярів з культурою та традицією свого народу необхідною складовою навчально-виховного процесу. Отже, зазначимо, що важливою ланкою в його педагогічній роботі було вивчення традиційного мистецтва рідного краю та ознайомлення учнів із різними видами традиційної народної творчості.

---

¹ Там само. – С. 278.

² Там само. – С. 279.

³ Там само. – С. 279.

Доцільно зауважити, що з 1917 р. заклад було реорганізовано в кооперативне виробництво батьків та педагогів «Нова школа». На кооперативних умовах за участю батьків, учителів та дітей школа відкрила магазин навчальних посібників та іграшок, а також майстерню для їх виготовлення. Під керівництвом Н. Онацького, користуючись порадами місцевих майстрів-гончарів, школярі налагодили виробництво глиняних виробів: свистунців, пташечок, баранців. Пізніше школа почала видавати книги та посібники як для власних потреб, так і для продажу. Видавнича справа та виготовлення іграшок почали давати школі значні прибутки¹. Втім, активна та успішна діяльність навчального закладу не сподобалася радянській владі. У 1923 р. всіх членів педагогічного колективу було викликано на допит органами ДПУ, а школу закрито. Закриття «Нової школи» було закономірним явищем того часу. У м. Суми до 1923 р. були закриті чи припинили діяльність самі всі дореволюційні навчальні заклади.

Таким чином, підсумуємо, «Нова школа» не змогла пристосуватися до радянської влади, педагогіка вільного виховання дітей Марії Монтесорі не відповідала системі класового виховання, а отже, була ліквідована.

У межах дослідження педагогічної діяльності Н. Онацького в Сумах нами було з'ясовано, що у Трудовому списку, складеному власноруч Н. Онацьким, не зафіксована викладацька робота в «Новій школі». Ми вважаємо, саме через те, що всі вчителі цього закладу, які не виїхали за межі міста, були розстріляні в 1937 р.². Найімовірніше, Никанор Харитонович намагався приховати цей факт біографії, щоб уникнути переслідувань. Можливо, не вважав за потрібне вносити до трудового списку посаду за сумісництвом, як тоді казали посаду «вільнонайманого робітника». Втім, приховати дійсно вдалося, хоча від переслідувань це все одно не врятувало.

Ще одним освітнім закладом, який не внесено до трудового списку Н. Онацького, у якому викладав педагог і який теж було ліквідовано радянською владою, було *Жіноче училище при*

---

¹ Там само. – С. 280.

² Там само. – С. 282.

Сумському дитячому притулку імені Н. М. Харитоненко.

Слід зазначити, що училище було закрито ще раніше, проіснувало до Жовтневої революції. Останній випуск відбувся у 1918 р. А на початку ХХ ст. поступово здійснювалося впровадження нової навчально-виховної програми, завдяки якій Притулок (початкова назва закладу) поступово отримував статус жіночої семінарії. Протягом шести років перевлаштування закладу було закінчено і в 1912 р. відбувся перший випуск вихованок, які закінчили курс за новою програмою. Отже, до приїзду Н. Онацького в Суми процес реорганізації закладу було завершено.

У контексті нашої роботи особливої уваги заслуговують спогади колишньої вихованки Н. Онацького, випускниці училища, К. Загурської, яка стверджує, що учениці приділяли велику увагу таким заняттям як краснопис, креслення і малювання, адже були переконані: щоб гарно писати, треба займатись малюванням: «Навчисься тримати олівець – будеш гарно писати»¹. Наразі зауважимо, що для отримання права викладати в початковій школі випускниці цього закладу повинні були пройти випробування в місцевій класичній гімназії, своєрідний іспит, який усі учениці витримали та отримали належні свідоцтва. Внаслідок цієї події 16 березня 1913 р. надійшов Його Імператорської величності дозвіл на надання прав вчительки початкових класів в школах Міністерства Народної Освіти вихованкам, які закінчили повний теоретичний і практичний курс Жіночого училища при Дитячому притулку імені Н. М. Харитоненко в Сумах². Цілком очевидно, що така важлива подія викликала необхідність змінити назву з «Притулок» на «Жіноче Училище при Сумському дитячому притулку імені Н. М. Харитоненко».

---

¹ Ахрімович К. Сумський художній музей очима гімназистки : пам'яті Н. Х. Онацького / К. Ахрімович // Нові дні (Торонто). – 1985. – № 424. – С. 13 – 16.

² Ахрімович К. Сумський художній музей очима гімназистки : пам'яті Н. Х. Онацького / К. Ахрімович // Нові дні (Торонто). – 1985. – № 424. – С. 13 – 16; Лесина Ю. Запах истории вдыхали современные гимназистки, изучая историю образования на Сумщине / Ю. Лесина // Ваш шанс. – 2005. – № 7. – С. 12 А; Лесина Ю. Удачный день Киры Загурской : [Сумской художественный музей глазами гимназистки прошлого века] / Ю. Лесина // Ваш шанс. – 2005. – № 41. – С. 22 А.

Ще з 1913 р. Н. Онацького було запрошено і в *Сумський кадетський корпус* для викладання історії, теорії образотворчого мистецтва, живопису, малюнка. Культурне життя кадетів і виховна робота, в організації та проведенні яких Н. Онацький брав безпосередню участь, відзначалося різноманітністю: влаштовувалися тематичні вечори, концерти, вистави, бали за участю сумських гімназисток і гімназистів¹.

Великого значення надавав педагог вихованню творчістю та всіляко сприяв творчому розвитку кадетів, яке здійснювалось у кількох напрямках: образотворчість, літературна творчість, заняття драматичного гуртка. Оскільки митець уже мав досвід публікації своїх творів, то брав участь у видавництві літературного науково-популярного журналу «Кадет», де публікувалися оповідання, повісті, вірші, публіцистичні статті та нотатки з життя кадетського корпусу, у якому мали змогу друкуватися всі бажаючі².

Щодо занять з образотворчого мистецтва, М. Манько стверджує, що завдяки педагогічному хисту педагога-художника, як відзначали сучасники Н. Онацького, «за весь період існування кадетського корпусу спостерігався високий рівень викладання малювання»³. Згідно із дослідженням С. Кремера, навчання та розклад занять сприяли тому, що «пройдений матеріал мало забувався». Для цього під час заняття використовувались так звані «летучки», коли викладач після півгодинного пояснення нової теми несподівано виймав папір для письмової роботи для кращого засвоєння нового матеріалу щойно поясненої теми⁴.

У процесі дослідження нами встановлено ще один аспект інтересів Н. Онацького: за твердженням М. Курилова, педагог захоплювався театром і не лише підтримував ідею, щоб кадетів

---

¹ Курилов Н. Харитоненки-сумцы. Сумской кадетский корпус / Н. Курилов. – Сумы : Мрія, 2014. – С. 60.

² Манько М. Суми та сумчани у документах сучасників : Книга перша (1655 – 1919 рр.) / М. Манько. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2007. – С. 263.

³ Там само. – С. 336.

⁴ Кремер С. Сумской кадетский корпус (1900 – 1950 г.) Издательство: Сан-Франциско, 1955. – 125 с. / Перевидання : С. Кремер Сумской кадетский корпус : 1900 – 1950 / С. Кремер – М. : Книга по Требованию, 2013. – С. 18.

відпускали в місто на спектаклі та концерти, коли приїжджали знаменитості (Костянтин Михайлов, Леонід Собінов, капела Дмитра Слов'янського тощо), а й сам відвідував культурні заходи в місті, часто ходив на спектаклі разом з вихованцями, не пропускав жодної нової постановки п'єс¹.

Варто зазначити, що у кадетському корпусі відбувались заняття драматичного гуртка, часто ставились серйозні драматичні спектаклі (наприклад, «Ревізор» М. Гоголя), музичні п'єси: «Запорожець за Дунаєм», «Наталка Полтавка», «Невільники» і навіть частина «Аскольдової могили». Діяв драматичний театр, де відбувалися вистави за участю приїжджих артистів, місцевих аматорів та труп сумських гімназій, охочі займалися музикою, діяв сінематограф, який показували під час балів². Документів, що засвідчують причетність Н. Онацького до участі у постановках п'єс і занять гуртка не збереглося, але враховуючи його захоплення театром і з огляду на те, що він писав п'єси, вважаємо, що митець не міг залишатися осторонь цієї роботи.

Як свідчить аналіз матеріалів особового архіву краєзнавця Г. Петрова, певний час (1913 – 1916 рр.) колегою Н. Онацького по роботі в кадетському корпусі був художник І. Яременко, з яким товаришував і разом експонував картини у 1914 р. на першій виставці образотворчого мистецтва в Сумах³.

Вважаємо необхідним вказати на один маловідомий напрям роботи Н. Онацького: крім навчальних занять та культурницької роботи, велику увагу приділяв морально-етичній освіті, вважав, що молодь, а надто майбутніх офіцерів, захисників Вітчизни, необхідно виховувати в канонах християнської етики, формувати в них повагу до загальнолюдських цінностей. У ході дослідження встановлено, що вихованці разом з викладачами відвідували церковну

---

¹ Курилов Н. Харитоненки-сумцы. Сумской кадетский корпус / Н. Курилов. – Сумы : Мрія, 2014. – С. 64-65.

² Манько М. Суми та сумчани у документах сучасників : Книга перша (1655 – 1919 рр.) / М. Манько. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2007. – С. 263.

³ СУКМ. – КН – 31983. – Д – 5754.

службу, кадети вивчали закон Божий та піснеспіви літургії з о. Василієм – священиком, викладачем, вихователем¹.

За участю Н. Онацького в кадетському корпусі проводилась робота по організації та оформленню галереї мистецьких цінностей та музею історії закладу. Історичні цінності збирали в Іоанно-Богословській церкві й класах живопису і скульптури. Таким чином, кабінети, у яких викладав Н. Онацький, з часом поступово перетворилися «на досить багаті кунсткамери». Крім цього, був започаткований музей історії закладу з цінною картинною галереєю й кімнатою-залою музею зброї всіх часів і народів, де були гармати українських глухівських майстрів початку Північної війни 1700 – 1721 рр. та середини XVIII ст. (1747 р.), яких нині немає навіть у музеях України². Отже, можна відзначити, що Н. Онацький у третьому етапі педагогічної діяльності – інтеграції активної педагогічної та культурно-просвітницької діяльності (1913 – 1917 рр.) – крім педагогічного досвіду, набував також досвіду музейної діяльності.

Заслуговує на увагу розвідка Н. Курилова³, щодо організації навчально-виховного процесу в Сумському кадетському корпусі, за яким працювали всі педагоги корпусу, що дає можливість встановити особливості:

– системи покарань: за рідкісними винятками, вихователі ніколи не сварили й не наказували кадетів тілесними покараннями, які зводилися до наступних: для малюків – залишали без солодкої страви; для всіх – залишали без відпустки; а для старших застосовували карцер; найсуворішим покаранням було зрізання погонів і трапеза за окремим столом; звичайно, застосовували й зниження балів за поведінку;

– стосовно міжнаціональних відносин: у молодших класах іноді виникали непорозуміння на «національні» теми з досить

---

¹ Манько М. Суми та сумчани у документах сучасників : Книга перша (1655 – 1919 рр.) / М. Манько. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2007. – С. 265.

² Там само. – С. 265.

³ Курилов Н. Харитоненки-сумцы. Сумской кадетский корпус / Н. Курилов. – Суми : Мрія, 2014. – 232 с.

численними в корпусі болгарами і грузинами, але це мало «дитячий характер»;

– стосовно відносин між різними соціальними верствами: не робилося ніякої різниці між дітьми дворян та інших станів. «Про це ніхто з кадетів й не думав», – зі спогадів колишнього кадета;

– стосовно взаємовідносин між викладачами та вихованцями: якщо вихователь був улюбленим, то кадети просили звертатись на «ти»¹.

Аналіз фотоматеріалів із наукового фонду СОХМ² та ілюстративний матеріал із книги «Сумський кадетський корпус» (зображення кабінету образотворчого мистецтва (з великою кількістю гіпсових зліпків), у якому викладав митець)³ дають можливість визначити, які наочні матеріали використовував Н. Онацький на своїх уроках. Варто врахувати, що з плином часу малюнки кадетів не збереглися, проте аналіз наочних засобів зафіксованих на вищевказаних матеріалах, дає підстави стверджувати, що педагог, крім початкових вправ з основ образотворчої грамоти, навчав вихованців зображувати портрети та людські постаті. Можемо припустити, що кадети створювали, навіть, композиції. Означені факти вказують на високий професійний педагогічний рівень Н. Онацького, адже для того, щоб навчити учнів малювати портрети, людські фігури й створювати композиції, необхідно багато років «рисувальної штудії» з відібраними художньо обдарованими дітьми. Зрозуміло, що в кадетський корпус вступали не заради мистецького майбутнього, у цьому сенсі педагогічна майстерність Н. Онацького, на наше глибоке переконання, заслуговує на повагу. На початку 1918 р. Сумський кадетський корпус був закритий радянською владою, яка знищувала всі

---

¹ Там само. – С. 177.

² СОХМ. НДФ. – 121.

³ Кремер С. Сумской кадетский корпус (1900 – 1950 гг.) Издательство: Сан-Франциско, 1955. – 125 с. / Перевидання : С. Кремер Сумской кадетский корпус : 1900 – 1950 / С. Кремер – М. : Книга по Требованию, 2013. – С. 18; Курилов Н. Харитоненки-сумцы. Сумской кадетский корпус / Н. Курилов. – Сумы : Мрия, 2014. – С. 60.

інститути старої царської армії, у тому числі й усі кадетські корпуси¹.

Таким чином, третій етап – інтеграції активної педагогічної діяльності в дореволюційній системі освіти (1913–1917 рр.) – характеризувався утвердженням Н. Онацького на педагогічній ниві та в мистецькому житті Слобожанщини. Цей етап означив вплив Н. Онацького на культурно-мистецьке життя м. Суми та активізацію його процесів. Основними напрямками діяльності досліджуваного етапу були: громадсько-просвітницький, художній, етнографічний, музеєзнавчий, краєзнавчий.

Подальшим дослідженням педагогічної діяльності Н. Онацького встановлено, що в роки становлення більшовицького режиму політична влада на Слобожанщині змінювалася кілька разів. Зокрема, м. Суми у 1918 р. були окуповані німецькими військами, а з їх відходом, у цьому ж році, зникла велика кількість раритетів із музею, тепер уже «колишнього» кадетського корпусу. За розвідками історика М. Манька, музей зброї означеного закладу був вивезений із міста у 1918 р. німецькими військами². У 1919 р. Суми зайняли білогвардійці і багато учнів Н. Онацького, випускників кадетського корпусу, гімназій та реального училища, хто примусово, хто добровільно вступили до лав білої армії. Наприкінці 1919 р. білогвардійці відступили, їх змінили більшовики, і вже надовго.

Необхідно визнати, що не всі сум'яни радо зустріли жовтневий переворот у Петрограді. Населення м. Суми по-різному сприймало зміну влади. Щодо Н. Онацького, слід зазначити, що його позитивне ставлення до революційних подій 1917 р. активізувало педагогічно-просвітницьку діяльність 20 -х– початку 30-х рр. ХХ ст.

---

¹ Гриневич Л. Історія Центральної школи червоних старшин як взірць «вирішення» національного військового питання в УРСР (20-ті – 30 -ті рр. ХХ ст.). / Л. Гриневич // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. – 1998. – № 4. – С. 233 – 261.

² Манько М. Суми та сумчани у документах сучасників : Книга перша (1655 – 1919 рр.) / М. Манько. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2007. – С. 297.

На основі аналізу наукових джерел¹ встановлено, що у 1918 р. на базі Сумського кадетського корпусу наказом комісара Головного управління військово-навчальних закладів № 367 від 14 грудня 1918 р. були створені 3-ті піхотні Московські курси. З часом будівлі та житлові приміщення, вся база Сумського кадетського корпусу були використані для розміщення піхотних командних курсів, школи Червоної армії. Особливе місце серед них посідали «школи червоних старшин», що мали український національний характер. Дослідженням з'ясовано, що із 21 червня 1919 р. Н. Онацький викладав географію та малювання на Сумських піших курсах радянський старшин Червоної армії (РСЧА). Як підкреслює Л. Гриневич, школа червоних старшин – це військово-навчальний заклад для підготовки українських командних кадрів Червоної армії з перспективою розгортання в мережу національних військових шкіл, різних родів зброї та як передумова розбудови української Червоної армії. Значною мірою поява школи була наслідком концепції Л. Троцького про необхідність створення в радянських республіках місцевих Червоних армій. Суми були одним з центрів підготовки командних кадрів для РСЧА: будівлю колишнього кадетського корпусу в 1919 р. займали треті Сумські піхотні курси червоних командирів, з липня 1920 р. там же працювали Сумські зведені піхотні курси Генштабу, які в жовтні 1921 р. було перейменовано у 77-і піхотні командні курси імені М. О. Щорса з однорічним строком навчання для підготовки командирів відділення. У травні 1923 р. їм змінили номер на 9-й. Ці дані пояснюють записи в трудовому списку Н. Онацького, де відображено зміни назв навчальних закладів Сум. Відтак, можемо констатувати, що Н. Онацький викладав у спеціальній військово-підготовчій школі, створеною у першій половині 1920-х рр. у Сумах, метою

---

¹ Гриневич Л. Історія Центральної школи червоних старшин як взірцець «вирішення» національного військового питання в УРСР (20-ті – 30 -ті рр. ХХ ст.). / Л. Гриневич // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. – 1998. – № 4. – С. 233 – 261.

якої була підготовка до вступу у військові вищі навчальні заклади¹.

Вищезазначене дозволяє встановити, яку важливу педагогічну роботу виконував Н. Онацький як викладач мистецьких дисциплін у роботі з малограмотними абітурієнтами. З огляду на обмежений час підготовки, можемо уявити, якою напруженою була робота педагога: дати поняття про вітчизняну і всесвітню культуру та мистецтво майбутнім офіцерам за короткий термін. У зв'язку з великим навчальним навантаженням керівництво Піхотних курсів у квітні 1920 р. на прохання Н. Онацького звернулося до управління Народної освіти з заявою зняти педагога з посади директора музею (оскільки основним місцем роботи було викладання на Піхотних курсах командного складу Червоної армії). На це звернення Н. Онацький отримав відмову. Відтак, у свою чергу, управління Народної освіти звернулося до керівництва Піхотних курсів з проханням не заважати Н. Онацькому «...виконувати обов'язки директора Художнього музею в зв'язку з тим, що він є *єдиним спеціалістом* в місті Суми як художник, і звільнити його з цієї посади Наросвіта не може². Таким чином, листи з Народної освіти в квітні 1920 р. вказують: по-перше, на одночасне поєднання Н. Онацьким просвітницької та педагогічної діяльності; по-друге, засвідчують той факт, що на початок 1920 р. Н. Онацький залишився єдиним професійним художником-педагогом у Сумах.

У ході дослідження також виявлено, що з метою ефективного засвоєння знань своїми вихованцями Н. Онацький проводить додаткові лекції. Необхідно наголосити на тому, що з початку 20-х рр. ХХ ст. лекційні заняття стали провідним видом навчально-виховної роботи педагога.

Дослідженням установлено, що важливою ланкою педагогічної діяльності Н. Онацького на всіх етапах була гурткова робота, не стали винятком піхотні курси червоних старшин. Під керівництвом Никанора Харитоновича курсанти-артисти, члени українського драматичного гуртка, ставили

---

¹ Там само. – С. 250-261.

² СОХМ. – КН. – 10146. – МФ. – 37.

п'єси С. Васильченка «На перші гулі» та Т. Шевченка «Назар Стодоля». Педагог влаштував у військовій частині святкування. Наприклад, відзначення Першого травня організував в «українському стилі»: співробітники гарнізону в українському національному одязі пройшли величезною колоною з патріотичними гаслами¹. При цьому, гуртківці під керівництвом Н. Онацького ставили п'єси не тільки у військовому містечку. Доказом цьому є інсценізація Н. Онацьким балади Т. Шевченка «У тієї Катерини», яку було поставлено на самодіяльній сцені у 1926 р. в Сумській трудовій школі № 3 (де Н. Онацький викладав малювання з 21 листопада 1916 р. по 1 грудня 1925 р.)².

З 12 лютого 1927 р. Н. Онацький – викладач **школи ФЗС № 15** (фабрично-заводської семирічки). Школи ФЗС – це загальноосвітні школи в містах, робочих селищах і промислових районах СРСР (створювалися з 1926 р. по 1934 р.). Школа мала за мету дати учням загальну освіту й політехнічну підготовку, ознайомити з виробництвом. Одна з таких шкіл була організована в м. Суми і складалася з двох підрозділів: 1-й – початкова школа з 4-річним і 2-й – з 3-річним термінами навчання. Школа ФЗС розглядалася як база для подальшого професійного навчання в системі фабрично-заводського учнівства. Учні, що закінчили ФЗС, могли продовжити навчання в середній школі, або в професійному навчальному закладі³. Таким чином, педагогічний досвід викладацької роботи Н. Онацького поповнився знаннями та практичними навичками викладання в закладах технічного спрямування.

У ході вивчення архівних матеріалів та літературних джерел встановлено, що від весни 1924 р. на Слобожанщині було розпочато здійснення кампанії масової педагогічної перепідготовки вчительства, а з грудня цього ж року відбулося відкриття Сумських учительських курсів згідно з рішенням

---

¹ Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 301.

² Петров Г. Онацький Н. У тієї Катерини : [Передмова] / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1993. – № 17 – 18 (167 – 168). – С. 6.

³ Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б. М. Бим-Бад. – М. : Большая рос. энцикл., 2002. – С. 305.

Ради Народних Комісарів УРСР. Про відкриття **вищих педагогічних (трирічних) курсів** зазначено у постанові Сумського окружного виконавчого комітету від 16.12.1924 р. за № 59¹. Як свідчать архівні матеріали, фактично працювати лектором Н. Онацький розпочав ще до офіційного відкриття трирічних педагогічних курсів. Восени 1924 р. було створено комітет курсів, на засіданнях якого обговорювалися умови прийняття студентів, розроблялися навчальні плани й програми, інші організаційні, фінансові та змістові питання.

Як свідчить дослідження Л. Корж-Усенко, у 1924 р. лекторсько-викладацький склад курсів налічував 7 осіб, але протягом навчального року поповнився ще трьома викладачами, серед яких були: Г. Приймак (перший директор Сумських педкурсів, закінчив комерційний інститут, мав 23-річний педагогічний стаж, викладав математику і краєзнавство), Ю. Самброс (мав незакінчену університетську освіту і 7-річний педагогічний стаж, викладав дисципліни соціального виховання, українську мову та літературу) і Н. Онацький, який на той час мав 19-річний педагогічний стаж, викладав малювання. У процесі вдосконалення здійснення навчально-виховного процесу Сумські педагогічні курси були реорганізовані в Сумський педагогічний технікум. Рішенням Ради Народних Комісарів УРСР Сумські вищі педагогічні курси перетворено в Сумський педагогічний технікум з правами вищого навчального педагогічного закладу і трирічним терміном навчання². З 15 грудня 1924 р. по 1 жовтня 1930 р. Н. Онацький працював на посаді лектора вже у новоствореному педагогічному технікумі³.

Варто наголосити, що велика увага викладачів закладу стала приділятися організації та проведенню педагогічної практики й обліку її результатів. Орієнтація на практичну підготовку майбутніх фахівців засвідчила нове ставлення до

---

¹ Корж-Усенко Л. В. Історія становлення та розвитку Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка / Л. В. Корж-Усенко. – Суми, 1999. – С. 11.

² Там само. – С. 18.

³ СОХМ. – КН. – 10160. – МФ. – 50.

ролі вчителя в суспільстві, визнання потреби у кваліфікованих педагогічних кадрах. Натомість зазначимо, що у зв'язку з перейменуванням освітніх закладів відповідно змінився і запис у Трудовому списку Н. Онацького: з 1 жовтня 1930 р. по 1933 р. працював на посаді лектора **інституту соціального виховання** (нині Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка)¹.

Важливо зауважити, що в перші роки існування інституту соціального виховання ще не було випускників, молодих педагогів, в період реформ освіти (20-ті – 30-ті рр. ХХ ст.) без залучення досвідчених педагогів здійснити підготовку нових кадрів було неможливо. Серед таких досвідчених кадрів був і Н. Онацький, який в період реформувань системи вищої педагогічної освіти України відіграв помітну роль у становленні мистецької освіти на Слобожанщині.

Дослідженням з'ясовано, що пріоритетним напрямом у педагогічній роботі Н. Онацький обрав розвиток творчої особистості майбутнього вчителя шляхом залучення до історії й культури рідного краю, літературне й мистецьке студіювання, широко практикував проведення екскурсій до художнього музею, залучав молодь до участі в культурних заходах міста. Слід підкреслити, що у 20-ті рр. ХХ ст. система народної освіти (у тому числі й педагогічної) була зорієнтована на врахування та розвиток широкої громадської та особистої ініціативи. Власне, кожна раціоналізаторська пропозиція викладацького колективу навчального закладу могла бути прийнятою, обговореною та певною мірою врахованою. Пропозицією Н. Онацького було створення образотворчого гуртка з метою поглиблення навчально-виховного процесу. Підтвердження цьому знаходимо у розвідці Л. Корж-Усенко: «Найактивніше серед них (гуртків) діяли мистецький і співочий під керівництвом Н. Онацького та М. Дейнеховського»².

---

¹ СОХМ. – КН. – 10131. – МФ. – 21.

² Корж-Усенко Л. В. Історія становлення та розвитку Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка / Л. В. Корж-Усенко. – Суми, 1999. – С. 22.

Відтак, аналіз комплексу джерел засвідчив, що для гуртківців Н. Онацький розробив поглиблений курс вивчення образотворчого мистецтва. Він прагнув дати учням теоретичні знання й практичні навички. У теоретичному розділі педагог вважав необхідним дати студійцям уявлення з історії вітчизняного мистецтва, історії російського мистецтва та всесвітньої історії мистецтва; намагався так подати навчальний матеріал, щоб здійснити огляд становлення образотворчого мистецтва в історичному розвитку. Не менш важливо, вважав просвітник, знайомити учнів із сучасним мистецтвом, новими течіями, стилями й напрямками на базі створеного ним у 1920 р. художньо-історичного музею. Означене дає підстави стверджувати, що у 20-ті рр. ХХ ст. Н. Онацький одним із перших впроваджував на практиці основи музейної педагогіки на Слобожанщині, хоча сам термін «музейна педагогіка» з'явився набагато пізніше. Цінність досвіду педагога-просвітника полягає, передусім, у тому, що він розглядав музей як освітню систему, яка ґрунтується на засадах педагогіки, психології, музеєзнавства, мистецтвознавства й культурології. Варто наголосити також на тому, що крім теоретичного курсу навчання. Н. Онацький надавав серйозного значення практичній підготовці вихованців: крім занять з академічного малювання Никанор Харитонович розробив для учасників мистецького гуртка програму малювання з натури, що засвідчує високий рівень професійної підготовки вчителя. Методична складова викладання Н. Онацьким образотворчого мистецтва буде піддана ретельному аналізу в підрозділі 2.3 нашого дослідження.

Отже, можемо підсумувати: у четвертому етапі педагогічної діяльності Н. Онацького – розвитку ідей просвітництва та збагачення змісту педагогічної діяльності (1913 – 1933 рр.) – було значно розширено зміст та напрями діяльності митця, започатковані у періоді становлення педагогічних та культурно-просвітницьких пріоритетів (1906 – 1913 рр.), адже відзначений найвищою професійною активністю та значними педагогічними і культурно-просвітницькими здобутками. Встановлено, що основними напрямками діяльності

означеного етапу були: в педагогічній діяльності навчальний, науковий, методичний; в культурно-просвітницькій: громадський, краєзнавчий, історичний, етнографічний, археологічний, музейний, мистецький (літературний, художній), науковий.

Здійснений нами аналіз дає можливість дійти висновків, що Н. Онацький викладав малюнок, краснопис, історію образотворчого мистецтва, географію у провідних закладах освіти міста (гімназіях, кадетському корпусі, загальноосвітніх школах та школах професійного спрямування, училищах, військових і педагогічних курсах, педагогічному технікумі, інституті соціального виховання), створював гуртки: літературні, образотворчі, театральні, що сприяло розкриттю творчого потенціалу дітей та молоді на Слобожанщині, згуртовувало їх за творчими інтересами.

Вважаємо, що четвертий етап педагогічної діяльності Н. Онацького на Слобожанщині (1917-1933) був найважливішим у життєдіяльності митця, що характеризувався активною його самореалізацією як педагога, просвітника, поета, художника, культурного та громадського діяча.

Таким чином, за допомогою історико-ретроспективного та хронологічного методів вивчення архівних матеріалів і літературних джерел, з урахуванням важливих подій, які стали поштовхом до педагогічно-творчих здобутків, обґрунтовано етапи педагогічної діяльності митця: перший етап – актуалізації ідей народної школи та започаткування культурно-просвітницької діяльності в умовах суспільного протистояння (1906–1908 рр.); другий етап – розвитку ідей національної школи (1908–1913 рр.); третій етап – інтеграції активної педагогічної Н. Онацького в дореволюційній системі освіти (1913–1917 рр.); четвертий етап – пристосування інтенсивної педагогічної діяльності Н. Онацького до суспільно-політичних умов радянської системи освіти (1917–1933 рр.). А також проаналізовано відданість і послідовність педагогічної діяльності Н. Онацького на шляху популяризації україномовного навчання, національно-патріотичного виховання, художньо-естетичного розвитку учнів; встановлено

форми здійснення освітньої роботи з молоддю й дорослими: в офіційних закладах освіти та на громадських засадах; окреслено напрями педагогічної діяльності Н. Онацького (навчальний, науковий, методичний).

2.3. Змістові засади педагогічної діяльності Н. Онацького

Вагомою умовою модернізації сучасної мистецької освіти є поєднання педагогічного досвіду минулого з вимогами сучасності. Це завдання вимагає ретельного вивчення історико-педагогічної спадщини, зокрема досвіду тих, хто працював для становлення і розвитку національної освіти у першій третині ХХ ст.

Серед засновників художньої освіти на Слобожанщині провідним педагогом-просвітником є Н. Онацький, методичні засади викладання образотворчого мистецтва якого, становлять неабиякий інтерес в контексті модернізації сучасної мистецької освіти. У першу чергу важливо з'ясувати мету викладання образотворчого мистецтва Н. Онацьким. Мистецтвознавчі заняття Н. Онацького мали на меті сформувати у вихованців уявлення про види образотворчого мистецтва (графіку, живопис, композицію, скульптуру); жанри (портрет, пейзаж, натюрморт, історичний, батальний, побутовий); навчити учнів сприймати твори мистецтва, розуміти задум, тему твору. дати поняття про традиційні види декоративно-ужиткового мистецтва.

На основі біографічного методу обґрунтовано теоретичні основи педагогічної діяльності Н. Онацького (див. рис. 2.1.). З'ясування наукових підходів Н. Онацького (естетичного виховання особистості на засадах мистецьких цінностей, шанобливе ставлення до культури та традицій свого народу, формування здатності до творчої діяльності) дало можливість встановити мету педагогічної діяльності митця: формування художньої культури особистості засобами образотворчого мистецтва, що зумовила завдання: вивчення зарубіжного та вітчизняного мистецтва, зокрема традиційного мистецтва

Слобожанщини; формування знань та вмінь з образотворчого мистецтва; долучення учнів до інших видів мистецтва й літератури.

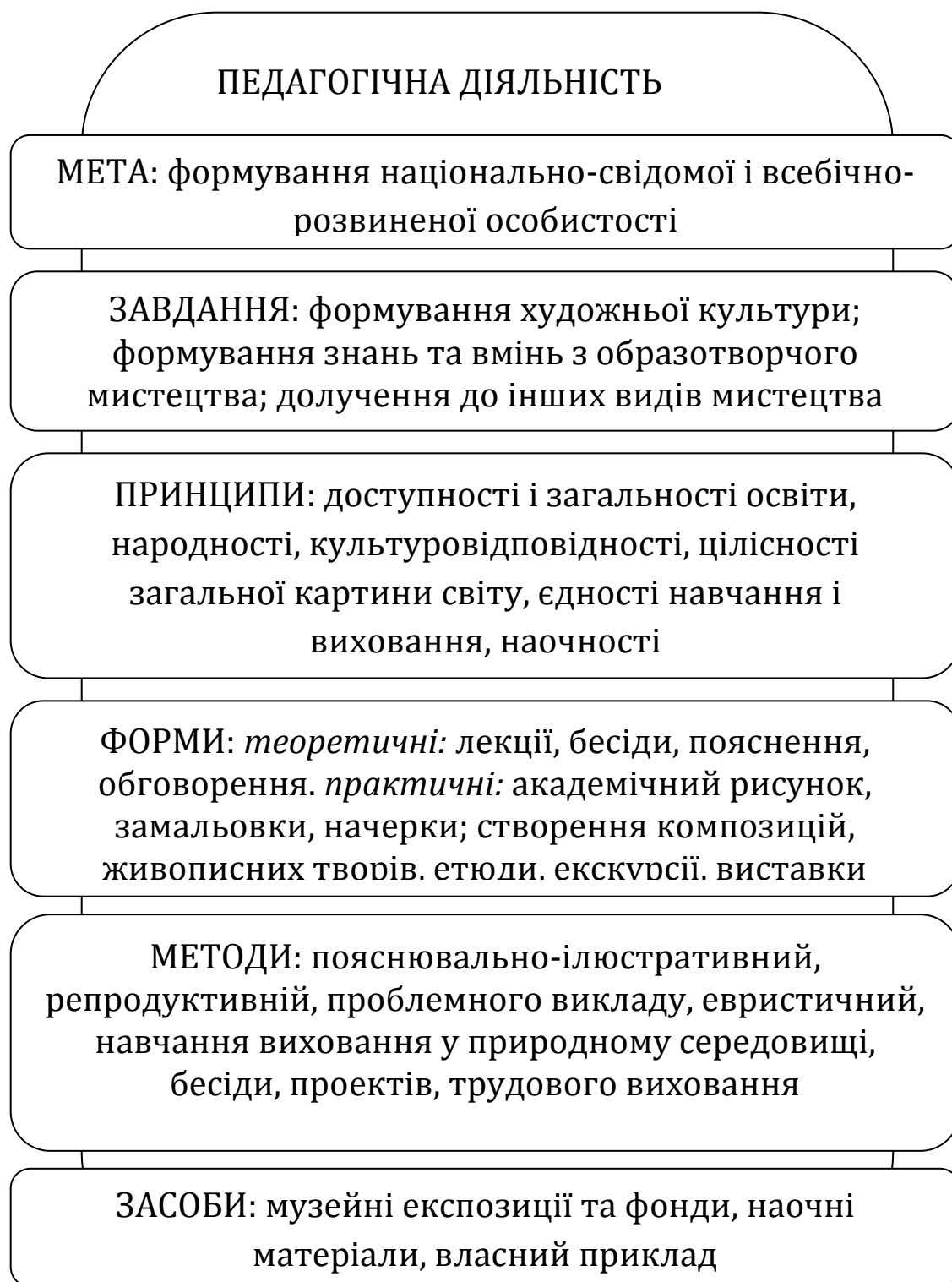

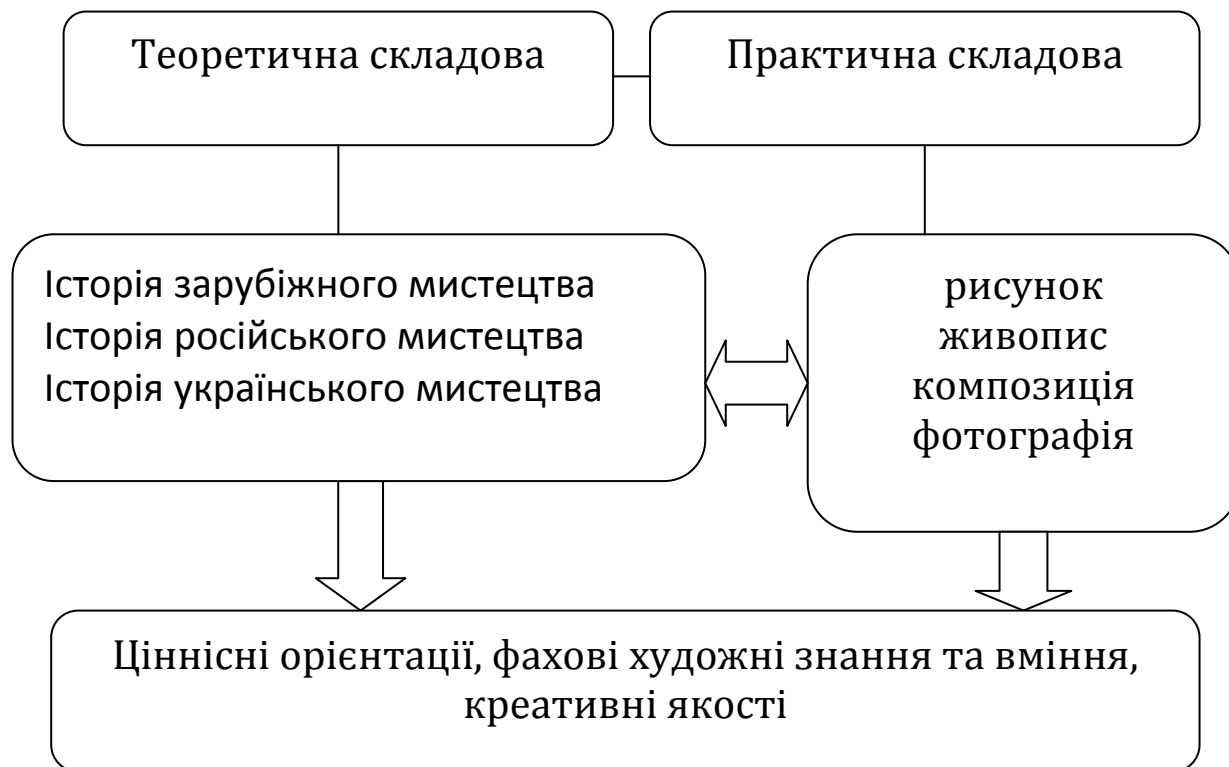
Рис. 2. 1. Теоретичні основи педагогічної діяльності Никанора Онацького.

Керуючись принципами: єдності навчання і виховання; відповідності рівня розвитку учнів та навчального матеріалу; врахування індивідуальних особливостей учнів; визначення кожного учня творчою особистістю, педагог здійснював навчально-виховний процес поєднуючи теоретичну та практичну складові змісту. Теоретична складова охоплює: краєзнавство (культура та мистецтво України, народна творчість Слобожанщини) й мистецтвознавство (історія зарубіжного мистецтва, історія російського мистецтва, історія українського мистецтва). Практична складова містить: рисунок, живопис, пленер, композицію, фотографію. Означені змістові засади педагогічної діяльності Н. Онацького формують в учнів ціннісні орієнтації, фахові художні знання та вміння, креативні якості, художній смак. Важливими педагогічними умовами в діяльності Н. Онацького були: доступність художніх творів і кращих зразків мистецтва в художньо-історичному музеї та відповідність наочного матеріалу навчальним завданням.

Заняття педагог проводив у комбінованій формі, поєднуючи одночасно практичну і лекційну форми, широко практикував проведення дискусій та обговорення питань мистецтва з учнями, разом з якими проводив краєзнавчі та археологічні дослідження. У процесі викладання образотворчого мистецтва Н. Онацький застосовував комплекс методів: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, евристичний, проблемного викладу, навчання й виховання у природному середовищі, метод бесіди та метод проєктів. На заняттях педагог використовував такі засоби, як: навколишнє середовище, музейні експозиції та фонди, наочні матеріали, власний приклад. У результаті впровадження означених теоретичних основ педагогічної діяльності Н. Онацький забезпечував здобуття учнями початкової художньої освіти та готовності до професійного художнього навчання.

У ході нашого дослідження на підставі вивчення комплексу джерел встановлено, що пріоритетного значення Никанор Харитонович надавав вивченню традиційного мистецтва рідного народу, оскільки саме народне мистецтво є тим середовищем, у якому формуються естетичні ідеали, моральні цінності, національна самосвідомість.

Змістова складова викладання образотворчого мистецтва Никанором Онацьким представлена блоком теоретичних і практичних дисциплін (див. рис. 2.2.).

Рис. 2. 2. Змістова складова педагогічної діяльності Никанора Онацького

Отже, підкреслимо, що духовність народного мистецтва, його тісний зв'язок з природою, поетичність та невід'ємність від матеріальної практики є тими уроками, без вивчення яких неможливе створення професійного мистецтва. Важливість національного спрямування у вихованні підростаючого покоління підкреслювали українські прогресивні діячі й педагоги: М. Грушевський, М. Драгоманов, Б. Грінченко, Я. Мамонтов, С. Русова.

Як стверджує О. Гулей, народне мистецтво відіграє величезну роль у формуванні творчої особистості учня, у розширенні знань про культурно-історичну, морально-духовну

спадщину свого народу¹. Розширенню кола знань учнів у цьому аспекті сприяли розвідки Н. Онацького «Українські вишивки»² (1922), «Українські килими»³ (1922), «Українське гутницьке шкло»⁴ (1931), «Українська порцеляна»⁵ (1931). Зазначені твори крім мистецтвознавчої цінності, мають суттєве виховне значення. Своїми роботами автор доводив, що заняття образотворчим мистецтвом як на аматорському рівні, так і в професійній підготовці майбутніх художників повинно починатися зі знайомства учнів з народним мистецтвом.

Необхідно звернути увагу на те, що на початку ХХ ст. багато провідних художників, мистецтвознавців, діячів культури не вважали народні ремесла творами мистецтва. Професійне мистецтво, яке виникло з матеріально-естетичного середовища, з часом стало заперечувати художні ремесла, визнаючи в них тільки творчість речей, а не духовних цінностей. Дослідження наукових праць П. Жаботинського⁶, О. Кашаби⁷ дають змогу встановити, що Н. Онацький, як і багато прогресивних педагогів, не поділяв цю точку зору, вважаючи формування національної самосвідомості учнів на основі вивчення традиційного народного мистецтва одним з основних завдань мистецької освіти.

Метою навчально-виховної роботи Н. Онацького з молоддю було сприяння всебічному розвитку особистості учнів, розвитку загальної культури, залучення до вивчення культурно-

---

¹ Гулей О. Декоративно-прикладне мистецтво : навчальний посібник / О. Гулей. – Суми : Видавництво Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – С. 7.

² Онацький Н. Українські вишивки / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н).

³ Онацький Н. Українські килими / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н).

⁴ Онацький Н. Українське гутницьке шкло / Н. Онацький ; Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 10 с

⁵ Онацький Н. Українська порцеляна / Н. Онацький ; Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 10 с.

⁶ Жаботинський П. Страчений за ... етнографію: [Про художника і етнографа Никанора Онацького] / П. Жаботинський // Культура і життя. – 2006. – № 51 – 52. – С. 6.

⁷ Кашаба О. Ю. Освітняни-краєзнавці Харківщини в історіографічному процесі 1920-х – початку 1930-х років : автореф. дис. ... канд. історич. наук : 07.00.06 / О. Ю. Кашаба. – Дніпропетровськ, 2008. – 22 с.

мистецької спадщини свого народу, зокрема традиційного народного мистецтва рідного краю. Це підтверджують розвідки вченого, прикладом є публікація «Старовинні кахлі Сумщини»¹ (1927). Важливо відзначити, що в народному мистецтві по-особливому розвинене певне художнє явище в окремо взятому регіоні, або певній місцевості, яке охоплює кілька сіл, можливо, навіть в одному селі як, наприклад, в розвідках Н. Онацького: «Межигірські фаянсові вироби»² (1922) та «Межигірський фаянс»³ (1931). Таким чином, результати наукового пошуку засвідчили, що завдяки науковим розвідкам, присвяченим вивченню особливостей народного мистецтва Слобожанщини, Никанор Харитонович започаткував впровадження краєзнавчого компоненту в зміст мистецької освіти в сумському етапі педагогічної діяльності.

Зауважимо, що проблема освітньої місії культури є предметом пильної уваги сучасної педагогіки. Певні аспекти розвитку національної мистецької освіти України дістали відображення в підручнику О. Гулей «Декоративно-прикладне мистецтво» (2010), на думку авторки: національно-патріотичне виховання дітей та молоді – складний процес, який має на меті виховувати творчу особистість, формувати в неї загальнолюдські цінності, патріотичну самосвідомість, повагу до традиційного народного мистецтва, вміння зберегти, примножити та передати весь досвід минулого молодому поколінню. Для реалізації та досягнення цієї мети автор зазначає такі засоби, як: народне мистецтво; історія; краєзнавство; фольклор; символіка; звичаї та обряди; народні прикмети та вірування; природа рідного краю⁴. Н. Онацький з перелічених засобів виховання використовував у своїй педагогічній діяльності всі без винятку. Педагог був

---

¹ Онацький Н. Старовинні кахлі Сумщини / Н. Онацький. – Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 9 с.

² Онацький Н. Межигірські фаянсові вироби / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н). – С. 2.

³ Онацький Н. Межигірський фаянс / Н. Онацький ; Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 9 с. : 4 репр.

⁴ Гулей О. Декоративно-прикладне мистецтво : навчальний посібник / О. Гулей. – Суми : Видавництво Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – С. 6.

перекоаний в тому, що знайомство з основними теоретичними поняттями мистецтвознавства, особливостями історичних етапів світової образотворчості, декоративно-ужиткового мистецтва та архітектури, пам'ятками світової та вітчизняної культури допоможе виховати високий рівень художньо-естетичного смаку у дітей та молоді. Ці погляди митця залишаються актуальними і в сучасних умовах. Сьогодні, як зазначає дослідниця мистецтва Сумщини О. Гулей, коли занепало багато художніх промислів, особливо важливо відроджувати їх і долучати до цієї діяльності учнів і студентську молодь¹.

Отже, маємо підстави стверджувати, що лекційні курси з історії образотворчого мистецтва (мистецтвознавства) Н. Онацький розробляв у двох напрямках: для фахової підготовки майбутніх художників із поглибленим вивченням історії образотворчого мистецтва (навчання художньо обдарованих дітей та молоді); для підвищення культурного рівня населення (ознайомчий курс для різних вікових категорій).

Принагідно зауважимо, що навчально-виховна робота Н. Онацького охоплює ще й трудове фахове виховання, оскільки навчання в художній студії – це, по суті, практична підготовка до свідомого вибору професії.

Таким чином, провідними ідеями педагогічної діяльності Н. Онацького були ідеї підвищення культурного рівня народу, національної спрямованості освіти та культури, доступність і загальність освіти.

У процесі дослідження встановлено, що педагогічні ідеї Н. Онацького, як і педагогічні принципи (доступності і загальності освіти, народності, культуровідповідності, цілісності загальної картини світу, єдності навчання і виховання, наочності) були сформовані в перший етап педагогічної діяльності (1906 – 1908 рр.) і отримали розвиток у четвертому етапі (1917 – 1933 рр.).

---

¹ Там само. С. 128.

Доцільно зазначити, що пріоритетними напрямками діяльності радянської держави у проведенні так званої культурної революції, була остаточна ліквідація неписьменності серед дорослих та повне охоплення школою підростаючого покоління. Постановою ЦВК і РНК СРСР від 14 серпня 1930 р. «Про загальне обов'язкове навчання» в країні запроваджувалось загальне обов'язкове семирічне навчання в містах та робітничих селищах і чотирирічне на селі¹. Міркування Н. Онацького з цього питання, що викладені в статтях «Ліквідація неписьменності і освіта на селі»² (1924) та «Як баба Домаха ліквідувала свою неписьменність»³ (1924) вказують на принцип *загальності освіти*. Навіть із назв статей бачимо, що педагог вболівав за освіченість простого українського народу, а особливо сільського. Провідна тема вказаних творів: надати всім верствам населення доступну освіту, яка б ґрунтувалася на україномовному навчанні, враховувала традиції, історію, фольклор українців, принцип культуровідповідності.

Н. Онацький розумів, що загальнонаціональна справа потребує багато зусиль і часу, але від того, як буде організована освітня робота зараз, залежатиме кінцевий результат у майбутньому. Митець усвідомлював, що неосвіченість населення може мати негативні наслідки для української нації. Ці проблеми він розглядав на сторінках газети «Плуг і молот» в оповіданнях, які надрукував одне за одним, усі в серпні 1924 р.: «Першотравневий сон Івана Петровича»⁴ (1 серпня), «Відновилось»⁵ (2 серпня), «Мудрий секретар»¹ (9 серпня),

---

¹ Корж-Усенко Л. В. Історія становлення та розвитку Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка / Л. В. Корж-Усенко. – Суми, 1999. – 88 с.

² Онацький Н. Ліквідація неписьменності і освіта на селі / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – 2 верес. (б/н). – С. 3.

³ Смолюк В. Як баба Домаха ліквідувала свою неписьменність / В. Смолюк // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – (б/н). – С. 3.

⁴ Смолюк В. Першотравневий сон Івана Петровича / В. Смолюк [псевдонім Н. Онацького] // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – (б/н). – С. 2.

⁵ Онацький Н. Відновилось : оповідання / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – № 9. – С. 3; *Його ж.* Відновилось: оповідання / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – № 10. – С. 3.

«Родовитий голос»² (24 серпня). Заслуговує на увагу той факт, що підписані ці твори псевдонімом В. Смолюк, який узяв собі ще в Лебедині в національно-патріотичному «шевченківському» гуртку з метою конспірації.

Наукова й публіцистична діяльність Н. Онацького була спрямована на відродження української мови, культури, освіти, обґрунтування необхідності дотримування у вихованні принципу *народності*, викладання навчальних предметів рідною мовою, створення системи виховання з урахуванням історичних та національних традицій народу. Н. Онацький був переконаний в тому, що неможливо будувати навчально-виховний процес у відриві від національної культури. Як стверджував Г. Петров, де б він не вчителював просвітник, у Лебедині чи Сумах, «скрізь читає учням Т. Шевченка»³. «Шевченкові вірші читав, як оздоровлення. Вони допомагали розуміти народ і вірити в нього», вважав, що вивчення творчої спадщини Кобзаря сприятиме патріотичному вихованню дітей та молоді⁴. Таку думку розкрив Никанор Харитонович у статті «Не забудьте спом'янути» (1929) і наголосив на необхідності збереження речових пам'яток, пов'язаних із перебуванням Т. Шевченка на Слобожанщині⁵.

Характерною для педагогічних принципів Н. Онацького була думка про те, що, виховуючи молодь на національному ґрунті, необхідно забезпечувати єдність національних і загальнолюдських цінностей, що свідчить про принцип *цілісності загальної картини світу*. Н. Онацький був переконаний у необхідності вивчати культуру інших народів, і

---

¹ Смолюк В. Мудрий секретар : оповідання / В. Смолюк [псевдонім Н. Онацького] // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – (б/н). – С. 2.

² Смолюк В. Родовитий голос / В. Смолюк [псевдонім Н. Онацького] // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – (б/н). – С. 2.

³ Петров Г. Він любив мальви : до 25-річчя з дня смерті художника Никанора Онацького / Г. Петров // Ленінський прапор (Липова Долина). – 1965. – № 19 (3558). – С. 4.

⁴ Петров Г. Співець боротьби: з поетичного доробку Никанора Онацького / Г. Петров // Ленінський прапор. – 1968. – № 52 (4001). – С. 5.

⁵ Онацький Н. «Не забудьте спом'янути...» : про збереження на Сумщині речових пам'яток, пов'язаних з перебуванням Т. Г. Шевченка / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1929. – № 68. – С. 3.

особливо цінним вважав вивчення здобутків світової культури та мистецтв. Таким освітньо-культурним осередком на Слобожанщині був заснований Н. Онацьким у 1920 р. Сумський художньо-історичний музей. Слід зазначити, що музеї України, у тому числі й Сумський художньо-історичний, на початку радянської доби виконували велику освітню й культурно-просвітницьку роботу серед українців. Адже, проводячи тематичні екскурсії, лекції, бесіди, виставки, Н. Онацький прагнув долучити до високого і прекрасного якомога ширше коло населення.

Н. Онацький був переконаний, що навчально-виховний процес має будуватися на принципі *культуровідповідності*, на поєднанні рідної мови з історією, традиціями, культурою, що сприятиме формуванню національної свідомості дітей та молоді. На нашу думку, Н. Онацький був одним із перших, хто заклав основи школи виховання на національних традиціях Слобожанщини. Зазначимо, що педагогічні погляди Н. Онацького ґрунтувалися на принципах *краєзнавства*, що знайшли втілення в його роботі з учнями. Звернення до краєзнавчого матеріалу в контексті виховання національної свідомості дітей та молоді є вкрай важливим для виховання патріотизму, любові та шани до свого краю. Така провідна думка педагога втілена в статті «Вивчаймо рідний край»¹ (1927) про створення окружного краєзнавчого комітету.

Як показав аналіз спогадів учнів Н. Онацького², педагог мав свій особливий підхід до викладання образотворчого мистецтва. Одним із пріоритетних напрямів викладання образотворчого мистецтва Н. Онацьким було естетичне виховання дітей та молоді, що здійснювалося як на уроках, так і позакласній та позашкільній роботі. Для успішного розвитку творчих здібностей та естетичних смаків митець використовував такі засоби: поєднання художнього слова та живописного образу в процесі малювання та сприйняття творів мистецтва; заохочення дітей та молоді до виконання творчих

---

¹ Онацький Н. Вивчаймо рідний край : про утворення окружного краєзнавчого комітету / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1927. – № 116. – С. 3.

² СУКМ. – КН – 32388. – Д. – 5 941; СУКМ. – НД. – 5503. – СУКМ. – НДФ. – 4038.

робіт завдяки організації та проведенню виставок творів учнів і студійців.

На основі вивчення спогадів Я. Народицького можемо стверджувати, що на заняттях з художньо обдарованими учнями Н. Онацький створював доброзичливу, творчу атмосферу, завдяки чому вони змогли розкрити свої здібності¹. Велику увагу художник приділяв використанню принципу наочності, демонструванню мистецьких творів для стимулювання творчості учнів. При цьому педагог був переконаний, що навчати й виховувати необхідно тільки на кращих творах музейного рівня. Вся відповідальність за роботу з обдарованим учнем покладена на вчителя (керівника гуртка, студії), адже насамперед від нього, вважав Н. Онацький, залежить, чи буде учень творчо працювати й чи буде працювати взагалі. В педагогічній діяльності Н. Онацький проявив себе як тонкий психолог, що розуміє специфіку роботи з майбутніми художниками, оскільки сам є справжнім майстром своєї справи. Відомості про цю грань педагогічної майстерності Н. Онацького містяться лише в матеріалах особистого характеру його колишніх учнів. Про це свідчить аналіз листів колишніх учнів², відгуків у каталогах³, буклетах⁴, альбомах⁵ та повідомленнях⁶. На підставі аналізу вказаних

---

¹ СУКМ. – КН – 32388. – Д. – 5 941.

² СУКМ. – КН – 32388. – Д. – 5 941; СУКМ. – НД. – 5503. – СУКМ. – НДФ. – 4038.

³ Русское и украинское искусство XVIII – XX вв. : каталог / автор-составитель Е. Прохасько. – Сумы : Ред. – изд. отдел. – 1992. – С. 27; Українська старовина XVIII – початок XX століття : каталог виставки : Сумський художній музей / упоряд. : В. О. Донченко, Н. С. Юрченко ; ред. С. І. Побожій. – Суми, 1991. – 110 с.; Український живопис XIX – початку XX століття у зібранні Луганського обласного художнього музею : каталог / авт. – упоряд. Л. Корнішина. – Луганськ, 1993. – 48 с.; Ученики Онацького : каталог виставки / автор-составитель Н. Юрченко ; Сумской художественный музей. – 1989. – 2 арк. складено у 12 с.; Юрченко Н. Н. Х. Онацький (1875 – 1837) : каталог творів / Н. Юрченко. – Суми : Слобожанщина, 1995. – 28 с.

⁴ Никанор Онацький : буклет // Товариство охорони пам'яток історії та культури УРСР ; Харківський художній музей. – 1971. – 8 с.

⁵ Сумський художній музей : альбом / автор-упоряд. С. Побожій. – К. : Мистецтво, 1988. – С. 3; Сумський художній музей імені Н. Онацького : альбом / уклад: Г. В. Ареф'єва, Г. М. Дужа, Н. В. Курасова [та ін.]. – К. : Фолігрант, 2005. – 172 с.

⁶ Повідомлення про виставку творів Н. Онацького в Харківському художньому музеї // Образотворче мистецтво. – 1972. – № 1. – С. 32.

джерел, можемо окреслити погляди митця на напрями виховної роботи з художньо обдарованими учнями: від наставника, першого вчителя малювання залежить, як складеться подальший шлях людини в мистецтві та чи стане воно сенсом її життя; здійснювати керівництво навчальним процесом повинна людина з відповідною спеціальною фаховою підготовкою; потужним поштовхом до розвитку особистості майбутнього художника є виставкова діяльність; обдарованість може плідно розвиватися за сприятливих умов: реалізації розвитку творчого потенціалу обдарованої дитини сприяє культурне середовище. Великого значення у викладанні образотворчого мистецтва Н. Онацький надавав принципу єдності навчання й виховання.

У практичній навчальній роботі велику увагу педагог приділяв малюванню гіпсових зліпків, вважаючи це основою образотворчої грамоти: по-перше, Никанор Харитонович підтримував методику викладання, прийняту в Петербурзькій Імператорській академії мистецтва (починати навчання необхідно із зображення простих гіпсових геометричних тіл); по-друге, пройшовши класичну школу мистецької освіти він вважав її найбільш ефективною; по-третє, збереглися світлини кабінетів образотворчого мистецтва в Сумському кадетському корпусі та реальному училищі, обладнаних Н. Онацьким, що є свідченням активного використання принципу *наочності* в викладанні «графічних мистецтв». Зображення на вказаних фото дають підстави прослідкувати поступовість викладання образотворчої грамоти Н. Онацьким, що доводить класичне спрямування його підходу до навчання малюванню: прості геометричні фігури (куб і тіла обертання: конус, циліндр, куля); фігури комбінованої форми (вази, глеки, глечики); складні форми (рослинні мотиви: трилисок, акант, гілка яблуні); фрагменти гіпсових зліпків голови Давида (вуха, ніс, губи, око), маски Венери, Давида; фрагменти зліпків частин фігур грецьких статуй; зменшені гіпсові зліпки чоловічих і жіночих фігур в образі античних героїв.

Як було сказано вище, великого значення у викладанні образотворчого мистецтва Н. Онацький надавав наочності.

Багата колекція гіпсових зліпків, яку може собі дозволити не кожна художня школа і в наш час, свідчить про велику увагу до викладання образотворчого мистецтва, як з боку Н. Онацького, так і керівництва освітніми закладами. Цей, далеко не повний перелік наочності, що зафіксовано на фотодокументах¹ вказує на:

- 1) науковий підхід учителя до викладання предмету;
- 2) викладання за законами мистецької школи;
- 3) високий рівень матеріального забезпечення дисципліни, що дало йому можливість організувати навчальний предмет згідно з вимогами художньої освіти;
- 4) наявний наочний матеріал, підібраний педагогом, вказує на наступність Н. Онацького у викладанні предмету (робота від простого до складного).

Означене є підставою стверджувати, що Никанор Онацький вважав основним видом наочності для заняття художнім малюнком саме гіпсові зліпки, оскільки тільки на білому гіпсі, який передає всі градації світло-тіньового моделювання форми, можна навчити учнів правильно зображувати об'ємні предмети на площині паперу. Такої ж думки дотримувався і його славетний учитель – академік І. Рєпін. Подібних поглядів дотримувались Н. Онацький та його наставник щодо змісту художньої освіти: у загальноосвітніх закладах викладати мистецькі дисципліни треба за тими ж законами мистецтва (користуючись тією ж мистецтвознавчою термінологією), що й у спеціальних художніх. На нашу думку, саме в цьому полягає причина успіху педагога-художника, продовженого його учнями, серед яких багато талановитих митців і педагогів-художників – Я. Народицький, Г. Калитаєва, З. Юдкевич та інші.

Крім практичних занять з малювання, Н. Онацький велику увагу приділяв теоретичному курсу, викладанню історії й теорії образотворчого мистецтва. Специфіка предмету передбачає

---

¹ Кремер С. Сумской кадетский корпус (1900 – 1950 гг.) Издательство: Сан-Франциско, 1955. – 125 с. / Перевидання : С. Кремер Сумской кадетский корпус : 1900 – 1950 / С. Кремер – М. : Книга по Требованию, 2013. – С. 18; Курилов Н. Харитоненки-сумцы. Сумской кадетский корпус / Н. Курилов. – Сумы : Мрия, 2014. – С. 60.

проведення уроків у формі мистецтвознавчих бесід та лекцій – улюблених форм навчання, які він застосовував¹.

Аналіз наукової думки щодо освітніх процесів кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. засвідчив, що методи викладання образотворчого мистецтва Н. Онацьким мають спільні риси з провідними освітніми тенденціями зарубіжних науковців досліджуваного часу. Зокрема, концептуальний аналіз наукового дослідження В. Коваленка «Педагогічні ідеї Дж. Дьюї та їх вплив на педагогічну теорію й практику в Україні (20-ті роки ХХ ст.)»² (2000) уможливив встановити, що:

– методи виховання Н. Онацького у природному середовищі рідного краю відповідають ідеям локалізації у концепції вільного виховання дитини М. Монтесорі;

– із методів індивідуального розвитку дитини Дж. Дьюї (1859 – 1952 рр.), що були популярними в СРСР на початку 20-х – 30-х рр. ХХ ст. у методиці Н. Онацького було використано метод проектів.

Ідеї Дж. Дьюї доцільної діяльності учня з урахуванням інтересів останнього (передбачали виявлення здібностей кожного учня, які визначають подальший розвиток особистості) знаходимо впровадження активних методів індивідуальної роботи з учнями Н. Онацького засобами праці, екскурсій, дискусій, дослідницької роботи. Показовим фактором проектного методу було планування проектної діяльності учнів (підготовка та проведення виставки творчих робіт, створення наочної агітації до громадських заходів, виготовлення плакатів та транспарантів до святкування визначних дат).

Підсумовуючи сказане маємо підстави стверджувати, що Н. Онацький використовував традиційні: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, бесіди, лекції, проблемного викладу, евристичний, трудового виховання й новаторські методи: навчання й виховання у природному середовищі

---

¹ СУКМ. – КН – 32388. – Д. – 5 941.

² Коваленко В. О. Педагогічні ідеї Дж. Дьюї та їх вплив на педагогічну теорію й практику в Україні (20-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Коваленко Володимир опанасвич; Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 2000. – 26 с.

(концепція вільного виховання дитини М. Монтесорі), метод проектів (концепція індивідуальної роботи з учнями Дж. Дьюї). У процесі викладання образотворчого мистецтва педагог впроваджував педагогічні ідеї (національної спрямованості освіти та культури, доступність і загальність освіти, підвищення культурного рівня народу) та принципи (народності, культуровідповідності, цілісності загальної картини світу, єдності навчання і виховання, наочності).

Таким чином педагогічні ідеї та принципи Н. Онацького, були спрямовані на: пропагування рідної мови у виховному та навчальному процесі; виховання на демократичних засадах; виховання в етнокультурному середовищі на культурних традиціях свого народу, виховання творчістю, заохочення учнів до виконання творчих робіт завдяки організації та проведенню виставок творів учнів і своїх власних; створення доброзичливої, творчої атмосфери на заняттях мистецтвом, завдяки чому учні змогли в повній мірі розкрити свої творчі здібності.

Висновки до розділу 2

У другому розділі здійснено періодизацію життєдіяльності та виокремлено етапи педагогічної діяльності Н. Онацького, визначено провідні чинники становлення особистості митця, окреслено особливості викладання образотворчого мистецтва педагогом.

На підставі біографічного методу та історико-хронологічного аналізу основних подій життя та творчості Н. Онацького за допомогою критеріїв: суспільної зумовленості, діяльнісно-практичного, ціннісно-мотиваційного, здійснено періодизацію його особистісного і професійного розвитку:

– перший – період дитинства та юності (1875–1899 рр.), коли була отримана початкова освіта в сільській і повітовій земській школах Гадяцького повіту, а також праця на різних роботах з шістнадцятирічного віку;

– другий – період професійного навчання (1899–1906 рр.), коли відбулося усвідомлення необхідності професійної освіти, здійснювалося навчання у Строганівському училищі технічного

малювання у Москві, отримано диплом вчителя малювання й чистописання Одеського художнього училища товариства витончених мистецтв, спроба отримати художню професійну освіту в Петербурзькій Імператорській академії мистецтв (із політичних причин не зміг закінчити курс навчання);

– третій – період становлення педагогічних та культурно-просвітницьких пріоритетів (1906–1913 рр.), зокрема початок педагогічної діяльності в Лебедині (викладання в жіночій та чоловічій гімназіях), участь у художніх виставках, публікація віршів у літературних збірниках, створення патріотичного «шевченківського» гуртка, початок краєзнавчої та етнографічної діяльності. Таким чином, третій період життєдіяльності характеризувався початком формування Н. Онацького як викладача та просвітника. З'ясовано, що у 1913 р. Н. Онацький отримав відзнаку за перемогу в конкурсі на кращу методику викладання образотворчого мистецтва на виставці Харківського навчального округу, що засвідчила високий рівень його педагогічної майстерності;

– четвертий – період розвитку ідей просвітництва та збагачення змісту педагогічної діяльності (1913–1933 рр.), зокрема: просвітницька діяльність як голови сумського осередку «Просвіта» (1917–1932 рр.) та директора Сумського художньо-історичного музею (1920–1931 рр.), заснованого ним у 1920 р., організація та проведення виставок, створення експозицій, ініціація краєзнавчих та етнографічних експедицій, публікація наукових праць; викладацька робота в провідних закладах освіти міста Суми, створення гуртків: літературних, образотворчих, театральних, що сприяло розкриттю творчого потенціалу дітей та молоді на Слобожанщині, згуртовувало їх за творчими інтересами. Четвертий період відзначений публікацією наукових праць Н. Онацького («Ліквідація неписьменності і освіта на селі», «Письмо в школі», рецензія на книгу В. Таран «До методики техніки письма», «Селянський революційний рух на Сумщині в 1905 році» «Вивчаймо рідний край. Про утворення окружного краєзнавчого комітету») на сторінках видань: «Стяг праці», «Плуг і молот», «Наша освіта», «Український музей» тощо;

- п'ятий - період призупинення професійної й творчої діяльності з огляду на переслідування та арешти (1933-1937 рр.), коли з метою уникнення політичних переслідувань Н. Онацький здійснив переїзд до Полтави, де з'явилася короткотермінова робота у якості заступника директора Полтавського краєзнавчого музею (1935 р.), відбулася низка арештів (1934 р., 1935 р., 1937 р.) та розстріл за сфабрикованою справою (1937 р.).

На підставі історико-ретроспективного методу третій та четвертий періоди життєдіяльності Н. Онацького визначено як найважливіші для нашого дослідження й піддано ретельному розгляду. За допомогою низки критеріїв: внутрішніх (особистісного педагогічного досвіду, урізноманітнення напрямів та збагачення змісту діяльності, професійної активності, зміни культурно-просвітницьких пріоритетів) та зовнішніх (соціально-політичні зміни в країні, запити суспільства, освітні тенденції та процеси розвитку культури, поширення ідей просвітництва, необхідність у професійних кадрах) виділено чотири *етапи* педагогічної та культурно-просвітницької діяльності:

- перший етап - актуалізації ідей народної школи та започаткування культурно-просвітницької діяльності (1906-1908 рр.), що відбувався в умовах суспільного протистояння та характеризувався пошуком шляхів самоствердження в педагогічній та мистецькій роботі; з цим етапом пов'язаний початок педагогічної діяльності митця, провідними напрямками діяльності якого були: громадський, літературний, художній;

- другий етап - розвитку ідей національної школи та розширення культурно-просвітницької діяльності (1908-1913 рр.), що відзначений становленням українського педагога-просвітника, глибоким вивченням культури, етнографії. Цей етап схарактеризований пошуком шляхів служіння народові. Провідними напрямками діяльності другого етапу були: мистецький, етнографічний, мистецтвознавчий, шевченкознавчий, науковий, літературний;

- третій етап - інтеграції активної педагогічної та культурно-просвітницької діяльності (1913-1917 рр.) в дореволюційній системі освіти, що відзначився утвердженням

Н. Онацького на педагогічній ниві та в мистецькому житті Слобожанщини. Цей етап означив вплив Н. Онацького на культурно-мистецьке життя міста Суми та активізацію його процесів. Основними напрямками діяльності досліджуваного етапу були: громадський, художній, етнографічний, музейний, краєзнавчий;

– четвертий етап – пристосування інтенсивної педагогічної та культурно-просвітницької діяльності (1917–1933 рр.) у час розбудови радянської системи освіти, що характеризувався як найважливіший етап педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Н. Онацького, адже відзначений найвищою професійною активністю та значними педагогічними і культурно-просвітницькими здобутками. Встановлено, що основними напрямками діяльності означеного етапу були: громадський, етнографічний, краєзнавчий, археологічний, музеєзнавчий, мистецтвознавчий, мистецько-просвітницький, музейно-просвітницький, науковий, художній, літературний.

Аналіз літературних джерел, систематизація архівних матеріалів, узагальнення подій біографії Н. Онацького дозволили визначити та схарактеризувати основні чинники формування особистості педагога-просвітника: суспільно-політичні (революційні зміни, громадянська війна, переслідування інтелігенції, репресії); родинні (виховання у високоморальній християнській родині козацького походження; глибоке шанування народної творчості й національних традицій); освітні (навчання у Строганівському художньому училищі в Москві (1899–1900 рр.); Одеському художньому училищі товариства вишуканих мистецтв (1900–1905 рр.), Петербурзькій Імператорській академії мистецтв (1905–1906 рр.); науково-педагогічні (вплив визначних українських громадських діячів, сучасників Н. Онацького: Олени Пчілки, О. Олеся, Остапа Вишні, М. Хвильового), авторитет всесвітньовідомих педагогів-професорів живопису (К. Костанді, І. Репіна, Г. Нарбута, Василя та Федора Кричевських, мистецтвознавців С. Таранушенка, П. Жолтовського, Ф. Ернста); громадсько-культурні (окреслено коло спілкування з визначними особистостями, які спрямовували свою діяльність на пробудження національної свідомості народу,

поширення освіти, розвиток науки (Я. Мамонтовим, М. Макаренком, Б. Рудневим, Т. Чернявським).

На основі біографічного методу обґрунтовано змістові засади педагогічної діяльності Н. Онацького. З'ясування наукових підходів Н. Онацького (естетичного виховання особистості на засадах мистецьких цінностей, шанобливе ставлення до культури та традицій свого народу, формування здатності до творчої діяльності) дало можливість встановити **мету** педагогічної діяльності митця: формування художньої культури особистості засобами образотворчого мистецтва, що зумовила **завдання**: вивчення зарубіжного та вітчизняного мистецтва, зокрема традиційного мистецтва Слобожанщини; формування знань та вмінь з образотворчого мистецтва; долучення учнів до інших видів мистецтва й літератури. Керуючись принципами: єдності навчання і виховання; відповідності рівня розвитку учнів та навчального матеріалу; врахування індивідуальних особливостей учнів; визначення кожного учня творчою особистістю, педагог здійснював навчально-виховний процес поєднуючи теоретичну та практичну складові змісту. Теоретична складова охоплює: краєзнавство (культура та мистецтво України, народна творчість Слобожанщини) й мистецтвознавство (історія зарубіжного мистецтва, історія російського мистецтва, історія українського мистецтва). Практична складова містить: рисунок, живопис, пленер, композицію, фотографію. Означені змістові засади педагогічної діяльності Н. Онацького формують в учнів ціннісні орієнтації, фахові художні знання та вміння, креативні якості, художній смак. Важливими педагогічними умовами в діяльності Н. Онацького були: доступність художніх творів і кращих зразків мистецтва в художньо-історичному музеї та відповідність наочного матеріалу навчальним завданням.

Заняття педагог проводив у комбінованій формі, поєднуючи одночасно практичну і лекційну форми, широко практикував проведення дискусій та обговорення питань мистецтва з учнями, разом з якими проводив краєзнавчі та археологічні дослідження. У процесі викладання образотворчого мистецтва Н. Онацький застосовував комплекс методів: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, евристичний, проблемного викладу, навчання й

виховання у природному середовищі, метод бесіди та метод проектів. На заняттях педагог використовував такі засоби, як: навколишнє середовище, музейні експозиції та фонди, наочні матеріали, власний приклад.

У результаті впровадження означених змістових засад педагогічної діяльності Н. Онацький забезпечував здобуття учнями початкової художньої освіти та готовності до професійного художнього навчання.

Отже, аналіз біографії Н. Онацького, періодизація життєдіяльності, виявлення етапів педагогічної діяльності та встановлення провідних чинників формування особистості діяча та обґрунтування особливості викладання образотворчого мистецтва, дозволили з'ясувати та висвітлити активну освітню діяльність Н. Онацького у першій третині ХХ ст., що сприяла становленню основ національної художньої освіти на Слобожанщині.

ПІСЛЯМОВА

Отже, дослідження педагогічної діяльності Никанора Онацького на Слобожанщині в контексті розвитку художньої освіти України першої третини ХХ ст. дозволило зробити наступні **висновки**:

Виявлено стан наукової розробленості проблеми висвітлення педагогічної та культурно-просвітницької діяльності Никанора Онацького, виокремлено й проаналізовано етапи процесу дослідження життєдіяльності Н. Онацького на Слобожанщині науковцями й культурно-освітніми діячами: перший етап досліджень – прижиттєвий (1906–1937 рр.); другий – радянський (1937–1990 рр.); третій – сучасний (1991–2016 рр.). Розглянуто та систематизовано джерельну базу роботи: архівні документи і матеріали (матеріали державних архівних установ, наукових фондів Сумських краєзнавчого та художнього музеїв, низки наукових бібліотек України, особистих архівів краєзнавця Г. Петрова та родини Онацьких), періодичні видання та праці науковців загальної характеристики досліджуваного періоду, джерела особового походження (опубліковані наукові праці та рукописи Н. Онацького).

Встановлено напрями діяльності митця (педагогічний, культурно-просвітницький, мистецький) у контексті розвитку художньої освіти Слобожанщини першої третини ХХ ст. Проведено бібліографічне упорядкування творчої спадщини діяча: виконано уточнення та доповнення переліку творчого доробку Н. Онацького та списку публікацій про багатогранну діяльність митця¹. З'ясовано, що педагогічна діяльність Н. Онацького на Слобожанщині не була предметом цілісного наукового дослідження.

Виокремлено періоди життєдіяльності Н. Онацького, які стали поштовхом до його творчих та професійних здобутків:

- перший – період дитинства та юності (1875–1899 рр.);
- другий – період професійного навчання (1899–1906 рр.);

---

¹ Никифоров А. М. Никанор Онацький (1875 – 1937 рр.) : каталог праць / А. М. Никифоров. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – 68 с.

- третій – період становлення педагогічних та культурно-просвітницьких пріоритетів (1906–1913 рр.);
- четвертий – період розвитку ідей просвітництва та збагачення змісту педагогічної діяльності (1913–1933 рр.);
- п'ятий – призупинення професійної й творчої діяльності з огляду на переслідування і арешти (1933–1937 рр.).

Обґрунтовано етапи педагогічної діяльності митця:

- перший етап – актуалізації ідей народної школи та започаткування культурно-просвітницької діяльності в умовах суспільного протистояння (1906–1908 рр.);
- другий етап – розвитку ідей національної школи (1908–1913 рр.);
- третій етап – інтеграції активної педагогічної Н. Онацького в дореволюційній системі освіти (1913–1917 рр.);
- четвертий етап – пристосування інтенсивної педагогічної діяльності Н. Онацького до суспільно-політичних умов радянської системи освіти (1917–1933 рр.).

З'ясовано провідні чинники, які сприяли формуванню світоглядної позиції митця, становлення його як педагога й знакової особистості в мистецькому середовищі Слобідського краю:

- родинні (виховання у християнській родині козацького походження; вплив матері; глибоке шанування національних традицій і народної творчості);
- культурно-освітні (навчання у Московському Строганівському художньому училищі, Одеському художньому училищі Товариства красних мистецтв та в Петербурзькій Імператорській академії мистецтв);
- науково-педагогічні (науково-пошукова робота з вивчення, збереження та дослідження видів традиційного народного мистецтва як самобутньої національної ознаки; дослідження національного образотворчого мистецтва та вивчення світової культури);
- громадсько-культурні (окреслено коло спілкування з діячами науки й культури);
- соціально-політичні (революційні зміни, громадянська

війна, переслідування інтелігенції, репресії).

Відзначено, що Н. Онацький, спираючись на свій педагогічний досвід та художньо-мистецьку практику використовував власний підхід до викладання образотворчого мистецтва; велику увагу приділяв психолого-педагогічній та виховній роботі.

З'ясовано, що Н. Онацький був одним з перших, хто заклав основи школи виховання на національних традиціях на Слобожанщині: вважав, що виховання, яке відриває учня від національного ґрунту, негативно впливає на його становлення як творчої особистості. Установлено, що в основі його педагогічних поглядів лежить ідея єдності національних і загальнолюдських цінностей: за переконанням митця необхідно виховувати українців як на основі свого культурного надбання, так і на здобутках культур інших народів.

Зроблено висновок про те, що кінцеву мету виховання Никанор Онацький вбачав у формуванні в дітей та молоді національної самосвідомості, патріотизму, працьовитості, естетичних смаків, високої моралі.

Дослідження дало змогу визначити перспективні напрями використання творчої спадщини Н. Онацького у подальшій розробці теоретичної складової змісту таких галузей вітчизняної науки як «Музейна педагогіка», «Краєзнавча педагогіка», «Художня педагогіка» (що сприятиме підвищенню рівня кваліфікації педагогічних кадрів Слобожанщини) та у практичній роботі офіційних закладів художньої освіти, а також можливість розширення діяльності художньої студії Никанора Онацького на Слобожанщині: створення мережі гуртків і студій естетичного профілю в регіоні для спільного навчання учнів і дорослих, як обдарованих, так і всіх бажаючих самореалізуватися в художній творчості.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів освітньої діяльності та творчого доробку Никанора Онацького. На подальше вивчення заслуговує культурно-просвітницька діяльність та методична складова педагогічної спадщини просвітника.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О. О. Концептуальні основи технології історико-педагогічного дослідження / О. О. Адаменко, А. А. Тимченко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. – 2012. – Вип. 36. – С. 136 – 139.
2. Андрусенко Г. Б. Произведения Н. Х. Онацкого в собрании Чугуевского историко-художественного заповедника имени И. Е. Репина / Г. Б. Андрусенко // Мистецькі осередки Сумщини : історія, колекція, дослідження : матеріали наук. конф., присвяченої 75-річчю заснування Сумського музею. – Суми : Університетська книга, 1995. – С. 15 – 17.
3. Ареф'єва Г. В. Сумський обласний художній музей імені Никанора Онацького : Культура. Історія. Традиції / Г. В. Ареф'єва, А. С. Дужа Л. К. Федевич // Науков.-популярний журнал : спецвип. «Музеї України». – 2005. – № 7. – С. 16 – 20.
4. Ареф'єва Г. В. Злочин, якого не було / Г. В. Ареф'єва // Червоний промінь. – 1995. – № 7 (4136). – С. 5.
5. Ареф'єва Г. В. Історія Сумського художнього музею в світлі нових архівних досліджень / Г. В. Ареф'єва // Художній музей : минуле та сучасність : матеріали наукової конференції, присвяченої 80 – річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – С. 3 – 15.
6. Ареф'єва Г. В. До питання визначення дати заснування музею / Г. В. Ареф'єва // Художній музей : минуле та сучасність : матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – С. 16 – 18.
7. Ареф'єва Г. В. Н. Х. Онацький – фундатор Сумського художнього музею / Г. В. Ареф'єва // Художник у провінції : матеріали наукової конференції / Сумський обласний художній музей ім. Никанора Онацького, 15 – 16 жовтня 2009 р. – Суми, 2009. – С. 31 – 35.

8. Ахрiмович К. Сумський художнiй музей очима гiмназистки : пам'ятi Н. Х. Онацького / К. Ахрiмович // Новi днi (Торонто). – 1985. – № 424. – С. 13 – 16.
9. Баумштейн В. Кладовище iсторичних цiнностей / В. Баумштейн // Комунист. – 1937. – № 179 (5454). – С. 4.
10. Безхутрий М. Художник-поет : творчий портрет митця / М. Безхутрий // Вечiрнiй Харкiв. – 1971. – № 270 (921). – С. 3.
11. Бiлоконь С. Репресiї проти музейникiв у ряду рiзних типiв репресiй / С. Бiлоконь // Музейна справа та музейна полiтика в Українi ХХ ст: працi Музею українського народного декоративного мистецтва. – К. : Златограф, 2004. – С. 27 – 35.
12. Близнюк А. М. Краса Сумщини в словi, музицi, живописi / А. М. Близнюк, М. П. Гурець. – Суми : ТОВ Фабрика друку, 2014. – 134 с.
13. Близнюк А. М. Музей освiти i науки Сумщини / А. М. Близнюк. – Суми : Нота бене, 2009. – 150 с.
14. Богуславський М. Структура сучасного iсторико-педагогiчного знання / М. Богуславський // Шлях освiти. – 1999. – № 1. – С. 37 – 40.
15. Бугрiй В. Основнi форми краєзнавчого вивчення Сумщини в 20 х рр. ХХ ст. / В. Бугрiй // V Сумська наукова iсторико-краєзнавча конф. – Ч.3. – Суми, 2004. – С. 12 – 18.
16. Бугрiй В. С. Становлення та розвиток системи краєзнавчої роботи в школах пiвнiчно – сiдної України (20-тi – 30-тi рр. ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Бугрiй Володимир Станiславович; Житомирський державний унiверситет iм. I. Франка. – Житомир, 2006. – 20 с.
17. Бугрiй В. С. Краєзнавча робота загальноосвiтнiх шкiл Сумщини у 20-х роках ХХ ст. / В. С. Бугрiй // Матерiали восьмої Сумської наукової iсторико-краєзнавчої конференцiї, 29 – 30 жовтня 2009 р. – Суми : Вид-во СумДПУ iм. А. С. Макаренка, 2009. – С. 212 – 222.
18. Вескер А. Хаос в музеях / А. Вескер // Комунист. – 1937. – № 51 (5926). – С. 4.
19. Ваховський Л. Методологiя дослiдження iсторико-педагогiчного процесу : постановка проблеми / Л. Ваховський // Шлях освiти. – 2005. – № 2. – С. 7 – 11.

20.Вовк Л. П. Громадсько-педагогічне сподвижництво в Україні: етапи і особливості / Л. П. Вовк. – К. : Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 179 с.

21.Волотарець О. Талант його був щедрим / О. Волотарець // Зоря Полтавщини. – 1975. – № 16 (12556). – С. 3.

22.Володарский С. Семеро в Сумах : Большой русский альбом. Вся Россия в лицах и биографиях из семейных портретов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rusalbom.ru/articles/default/volodarsky-articles-7.html>

23.Голубченко В. Освіта Сумщини в іменах : педагогічний довідник / В. Голубченко // Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка. – Суми : Університетська книга, 2012. – 399 с.

24.Голубченко В. Педагогічна діяльність Г. П. Самброна / В. Голубченко // Третя Сумська обласна наукова історико-краєзнавча конференція. Історико-педагогічне краєзнавство : зб. статей СумДПУ ім. А. С. Макаренка. – Суми, 1999. – С. 119 – 121.

25.Голубченко В. Педагогічне краєзнавство Сумщини : пошуки та знахідки: монографія / В. Голубченко // Інновації в професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя методологічні, змістові та методичні засади. – Суми, 2011. – С. 286 – 312.

26.Голубченко В. «Просвіта» Сумщини в контексті формування національної самосвідомості : історія та сучасність / В. Голубченко // Світогляд – Філософія – Релігія : зб. наук. пр. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – № 1 (1) – С. 221 – 230.

27.Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.

28.Гончарук Н. Сумские краски : Сумской художественный музей 1 марта отмечает свое 90-летие / Н. Гончарук // Данкор. – 2010. – № 10 (907). – С. А8.

29.Горболіс Л. Імпресіоністичне малярство Никанора Онацького на уроках літератури / Л. Горболіс // Дивослово. – 2008. – № 12. – С. 20 – 23.

30.Граб В. «Ворожий» етнос : з архіву комітету держбезпеки / В. Граб // Зоря Полтавщини. – 1990. – № 4. – С. 4.

31.Граб В. За що був розстріляний етнограф Никанор Онацький / В. Граб // Народна творчість. – 1996. – № 5 – 6. – С. 74 – 77.

32.Граб В. Онацький Никанор Харитонович (1875 – 1937) : [уродженець х. Хоменки Гадяцького пов.] / В. Граб // Наук.-док. сер. «Реабілітовані історією» у 27-и т. : Полтавська область : 7 т. – Кн. 5 / упоряд. О. А. Білоусько. – Київ – Полтава, 2007. – С. 398 – 401.

33.Граб В. Покликаний служити людям / В. Граб // Наук.-док. сер. «Реабілітовані історією» у 27 т. / редкол. : Тронько П. Т. (голова) [та ін.]. : Полтавська область : 7 т. – Кн. 5 / упоряд. О. А. Білоусько. – Київ – Полтава, 1992. – С. 89 – 92.

34.Граб В. І. Шлях у безсмертя / В. І. Граб // Наук.-док. сер. «Репресоване краєзнавство» : (20-і – 30-і рр.) / АН України. Ін-т історії України; Всеукр. спілка краєзнавців; Мініс. культури України / редкол. : П. Т. Тронько (голова) [та ін.]. – К. : Рідний край, 1991. – С. 251 – 254.

35.Гріншпон А. Вороги в музеях / А. Гріншпон // Комсомолец України. – 1937. – № 207 (3579). – С. 3.

36.Гриневич Л. Історія Центральної школи червоних старшин як взірець «вирішення» національного військового питання в УРСР (20-ті – 30 -ті рр. ХХ ст.). / Л. Гриневич // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. – 1998. – № 4. – С. 233 – 261.

37.Гринка А. Знаменитые земляки : Трижды арестованный и навеки прославленный / А. Гринка // Панорама. – 2007. – № 27 (447). – С. А 13.

38.Гринка А. Сумской «эсер и националист» : Основателя Сумского художественного музея художника и педагога Никанора Онацкого арестовывали трижды / А. Гринка // Панорама. – 2005. – № 35 (351). – С. А 13.

39.Гулей О. Декоративно-прикладне мистецтво : навчальний посібник / О. Гулей. – Суми : Видавництво Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 152 с.

40.Гуньовський І. М. Н. Х. Онацький : Полтавська обласна наукова конференція з історичного краєзнавства / І. М. Гуньовський. – Полтава : Колос, 2007. – С. 56 – 63.

41.Гупан Н. М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Н. М. Гупан ; Київський ін – т внутрішніх справ

при Національній академії внутрішніх справ України. – К. : [б. в.], 2000. – 221 с.

42. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – К. : А. П. Н., 2002. – 224 с.

43. Дідик О. Д. Роль краєзнавства у процесі виховання учнівської молоді / О. Д. Дідик // Третя Сумська обласна наукова історико-краєзнавча конференція. Історико-педагогічне краєзнавство : зб. статей СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 1999. – С. 99 – 101.

44. Дічек Н. Біографічний метод як інструмент дослідження вітчизняної історії педагогіки / Н. Дічек // Шлях освіти. – 2001. – № 4. – С. 15 – 19.

45. Дмитренко Н. Щоб пам'ятали... : Трагічні долі провінційних музейників Північного Українського Лівобережжя 20-х – 30-х років ХХ ст. / Н. Дмитренко // Ніжинська старовина : збірник регіональної історії та пам'яткознавства. – 2010. – Вип. 10 (13). – 2010. – С. 157 – 164.

46. Дмитренко Н. Народознавча діяльність місцевих музеїв північного Лівобережжя (20-ті рр. ХХ ст.) / Матеріали до української етнології : щорічник: зб. наук. праць, вип 9 (12) / [голов. ред. Г. Скрипник]. – К. : НАНУ, ІМФЕ ім. М. Рильського, 2010 – С. 11 – 13.

47. Довгополик І. Вивчати і збагачувати славу рідного краю / І. Довгополик // Ленінський прапор. – 1985. – № 2 (6580). – С. 4.

48. Довгополик І. Живописець і поет / І. Довгополик // Ленінський прапор. – 1985. – № 5 (6583). – С. 4.

49. Долгин Г. Сумський краєзнавчий музей : путівник / Долгін Г., Недбайло Г., Сапухіна Л. – Х. : Прапор, 1976. – 48 с.

50. Дубровський В. В. Музеї на Україні / В. В. Дубровський. – Х. : Держвидав. України, 1929. – 60 с.

51. Дудченко В. Словом і пензлем / В. Дудченко // Червоний промінь. – 1987. – № 105 (3609). – С. 4.

52. Євтух М. Б. Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні (кінець XVIII – перша половина XIX століття) : дис. у формі наук. доповіді... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Євтух Микола Борисович ; Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1996. – 70 с.

53. Єременко О. В. Методичні рекомендації зі спецкурсу «Актуальні проблеми викладання мистецьких дисциплін» /

О. В. Єременко. – К. : Вид-во НТУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 52 с.

54.Жаботинський П. Страчений за... етнографію: [Про художника і етнографа Никанора Онацького] / П. Жаботинський // Культура і життя. – 2006. – № 51 – 52. – С. 6.

55.Железняк В. Один із самобутніх українських художників – родом із Кекиного : Школа пейзажиста Онацького / В. Железняк // Вперед. – 2014. – № 10 (847085). – С. 4.

56.Звагельський В. Історики Сумщини і репресії 20-х – 30-х рр. ХХ ст. / В. Звагельський // Актуальні питання історії та культурології: мат. наук.-теорет. конф. викл., асп. та студ. / Сум. держ. ун-т. – Суми, 2006. – С. 13 – 29.

57.Звагельський В. Б. М. О. Макаренко і Н. Х. Онацький : з історії археологічних дослідів на Сумщині / В. Б. Звагельський // Музейна колекція та художнє життя Сумщини : проблеми та перспективи вивчення : тези доповідей та повідомлень наук. конф., присвяченої 70-річчю утворення Сумського художнього музею. – Суми, 1990. – С. 15 – 17.

58.Звагельський В. Нове про Никанора Онацького : 65 років тому було відкрито унікальний історичний об'єкт (Старожитності Сумщини) / В. Звагельський // Уик-енд (Суми). – 1994. – № 42. – С. 9.

59.Золотухіна С. Т. Розвиток теорії та практики виховуючого навчання в історії вітчизняної педагогічної думки (ІХ – ХІХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / С. Т. Золотухіна : АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К., 1995. – 48 с.

60.Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи // Педагогічна майстерність : проблеми, пошуки, перспективи : монографія / І. А. Зязюн. – К. : Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – С. 10 – 18.

61.Зверховська А. Повернення в Україну мистецької спадщини родини художників Кричевських та колекція їх творів в українських художніх музеях./ А. Зверховська. – Варшава : УСКТ, 2014. – С. 147 – 169.

62.Ивченко В. Онацкому – 135 лет : Никанор Онацкий – первый директор Сумского художественного музея / В.Ивченко // Данкор. – 2010. – № 5 (902). – С. А 10.

63.Ілларіонов В. Є. Філософія освіти : перспективи розвитку в культурному просторі Слобідського краю / В. Є. Ілларіонов // Культурна спадщина Слобожанщини : зб. науково – популярних статей. – Х. : Курсор, 2011. – Вип. 24. – С. 86 – 88.

64.Інакодумство на Сумщині : збірник документів та матеріалів (1955 – 1990 рр.) / упоряд. : Артюх В. О., Іванущенко Г. М., Садівничий В. О. – Т. 1. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2012. – 300 с.

65.Ісіпчук Н. Хранительки прекрасного : з нагоди 90-річного ювілею у Сумському художньому музеї пройшли святкові заходи / Н. Ісіпчук // Сумщина. – 2010. – № 28 – 29 (19735 – 19736). – С. 1 – 2.

66.Ісіпчук Н. Художній музей – машина часу / Н. Ісіпчук // Сумщина. – 2009. – № 116 (19674). – С. 3.

67.Ісіпчук Н. Цінний подарунок для музею / Н. Ісіпчук // Сумщина. – 2011. – № 58 – 59(19913 – 19914). – С. 5.

68.Каленик О. В. Талановитий художник і поет – Никанор Харитонович Онацький / О. В. Каленик // Краєзнавство : наук.-метод. та практ. аспекти : матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конф., 15 – 16 червня 2011 р. / СумДУ; Сум. обл. інститут післядипломної освіти [та ін.]. – Суми, 2011. – С. 145 – 148.

69.Капітоненко Н. Талант, відданий народові : до 100-річчя з дня народження Н. Онацького / Н. Капітоненко / Ленінська правда. – 1975. – № 6 (13087). – С. 3.

70.Кашаба О. Ю. Освітняни-краєзнавці Харківщини в історіографічному процесі 1920-х – початку 1930-х років : автореф. дис. ... канд. історич. наук : 07.00.06 / О. Ю. Кашаба. – Дніпропетровськ, 2008. – 22 с.

71.Касаткина А. Борис Данченко. Художник и мыслитель. [Электронный ресурс] : «Панорама» № 20 от 14 – 21.05.08. – Режим доступа : <http://rama.com.ua/boris-danchenko-hudozhnik-i-myislitel/>

72.Клименко В. Студия Данченко сегодня или взгляд на историю студии «с другого конца» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://bulatovichclub.wordpress.com/>

73.Козлова О. Г. Керівництво громадянським вихованням студентської молоді : навч.-метод. посібник / О. Г. Козлова, Т. В. Гребеник. – Суми : Університетська книга, 2010. – 190 с.

74.Коваленко В. О. Педагогічні ідеї Дж. Дьюї та їх вплив на педагогічну теорію й практику в Україні (20-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Коваленко Володимир опанасвич; Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 2000. – 26 с.

75.Корж-Усенко Л. В. Історія становлення та розвитку Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка / Л. В. Корж-Усенко. – Суми, 1999. – 88 с.

76.Корж-Усенко Л. В. Освітня діяльність земств Харківської губернії (в кінці ХІХ – на початку ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Корж-Усенко Лариса Вікторівна; Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 1999. – 21 с.

77.Корнішина Л. Живопис Н. Онацького у зібранні Луганського обласного художнього музею / Л. Корнішина // Художній музей : минуле та сучасність : матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – С. 91 – 95.

78.Коцур Я. М. Творче життя визначного митця, представника українського «розстріляного відродження» (до біографії Н. Х. Онацького) / Я. М. Коцур, Ю. В. Титаренко // Актуальні питання вітчизняної та світової історії: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, 23 – 24 квітня 2010 р. / За заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 166 – 168.

79.Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448.

80.Кремер С. Сумской кадетский корпус (1900 – 1950 гг.) Издательство: Сан-Франциско, 1955. – 125 с. / Перевидання : С. Кремер Сумской кадетский корпус : 1900 – 1950 / С. Кремер – М. : Книга по Требованию, 2013. – 126 с.

81.Кудінов Д. Краєзнавчі дослідження селянського руху на Сумщині періоду першої російської революції / Д. Кудінов // Сумський історико-архівний журнал. – Суми, 2012. – С. 75 – 83.

82.Кудінов Д. Сумська селянська республіка у вітчизняній та зарубіжній історіографії / Д.Кудінов // Часопис української історії. – К. – 2011. – Вип. 21. – С. 82 – 90.

83.Кулик Т. Н. Х. Онацький / Т. Кулик // Краєзнавчий збірник : статті та матеріали / Сумський обласний краєзнавчий музей / під. ред. В. С. Терентьєва. – Суми : Видавничий будинок «Еллада», 2010. – 250 с.

84.Курилов Н. Харитоненки-сумці. Сумской кадетский корпус / Н. Курилов. – Суми : Мрія, 2014. – 232 с.

85.Курило В. С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті / В. Курило. – Луганськ : ЛДПУ, 2000. – 460 с.

86.Лесина Ю. Жизнь Онацкого – в «новых» документах : [Об основателе и первом директоре музея мы знаем теперь больше...] / Ю. Лесина // Ваш шанс. – 2011. – № 21. – С. 10.

87.Лесина Ю. Запах истории вдыхали современные гимназистки, изучая историю образования на Сумщине / Ю. Лесина // Ваш шанс. – 2005. – № 7. – С. 12 А.

88.Лесина Ю. Удачный день Киры Загурской : [Сумской художественный музей глазами гимназистки прошлого века] / Ю. Лесина // Ваш шанс. – 2005. – № 41. – С. 22 А.

89.Лобова О. В. Формування основ музичної культури молодших школярів : теорія і практика : монографія / Ольга Володимирівна Лобова. – Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2010. – 516 с.

90.Малко О. Археолог, поет, художник / О. Малко // Наш край. – 2005. – № 3 (7450) – С. 2.

91.Малик М. Онацький Никанор Харитонович : [70 років від дня смерті (1875 – 1937) ; літератор, художник] / М. Малик // Край. – 2007. – № 43. – С. 20 – 21.

92.Манжела Б. Олександр Олесь і сумська «Просвіта» / Б. Манжела // Слово просвіти (Суми). – 2012. – № 18 (655). – С. 16.

93.Манько М. Суми та сумчани у документах сучасників : Книга перша (1655 – 1919 рр.) / М. Манько. – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2007. – 442 с.

94.Маньковська Р. Музей у дослідженнях Інституту історії України НАН України / .Маньковська // Історіографічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 22. – С. 499 – 518.

95. Маньковська Р. В. Музейники в лещатах тоталітаризму / Р. В. Маньковська // Історія України : маловідомі імена, події, факти : зб. статей / редкол. : П. Т. Тронько (відп. ред.) [та ін.] ; Ін-т історії України НАН України – К. : Рідний край, 2000. – Вип. 11. – С. 389 – 398.

96. Маньковська Р. Музейні установи та музейники у період «Великого терору» (1937 – 1938 рр.) : репресії серед музейних працівників в кінці 20 -х – 30-х рр. / Р. Маньковська // Політичні репресії в Українській РСР 1937 – 1938 рр. : дослідницькі рефлексії та інтерпретації : до 75-річчя «Великого терору» в СРСР : матеріали Всеукраїнської наук. конф. (м. Київ, 15 березня 2012 р.) / упоряд. : О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур. – К. : Інститут історії України НАН України, 2013. – С. 300 – 321.

97. Майченко К. Він любив мальви / К. Майченко, Г. Петров // Дніпро. – 1965. – № 7. – С. 122 – 124.

98. Мельничук Л. Ю. Приватні мистецькі колекції XIX – XX століття у складі музейних зібрань Слобожанщини (особливості розвитку, культурно-історична і художня цінність, перспективи) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.05 / Л. Ю. Мельничук. – Харків, 2005. – 20 с.

99. Мельничук Л. Мистецькі зібрання польських колекціонерів на Слобожанщині / Л. Мельничук // Художня культура. Актуальні проблеми: Наук. вісник / Ін-т проблем сучасн. мист-ва НАМ України; Редкол.: В. Сидоренко (голова), О. Федорук (гол. ред), І. Безгін [та ін.]. – К. : ХІМДЖЕСТ, 2010. – Вип. 7. – С. 501 – 509.

100. Мельничук Л. Ю. Приватні мистецькі колекції XIX – XX століття у складі музейних зібрань Слобожанщини (особливості розвитку, культурно-історична і художня цінність, перспективи) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.05 / Л. Ю. Мельничук. – Харків, 2011. – 19 с.

101. Мельничук Л. Ю. Українське мистецтво в художніх колекціях Слобожанщини / Л. Ю. Мельничук // Вісник ХДАДМ : теорія та історія мистецтва. – 2014. – № 4 – 5. – С. 75 – 80.

102. Мельничук Л. Колекціонування творів мистецтва як складова художнього життя / Л. Мельничук // Вісник ХДАДМ : теорія та історія мистецтва. – 2015. – № 9 – 10. – С. 43 – 47.

103. Мельниченко О. В. Музейна справа та пам'яткоохоронна робота на Черкащині в другій половині ХХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 7.00.05 / О. В. Мельниченко. – Черкаси, 2007. – 20 с.
104. Миропольська Н. Є. Формування художньої культури учнів загальноосвітньої школи засобами мистецтва слова : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Миропольська Наталія Євгенівна ; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2003. – С. 414.
105. Митці України : енциклопедичний довідник / за ред. А. Кудрицького. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана, 1992. – С. 434.
106. Михайло Лисенко [Образотворчий матеріал] : альбом / автор-упор. Є. Афанасьєв. – К., 1975. – С. 6 – 34.
107. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект) : монографія / О. В. Михайличенко. – Вид. 2-е, перероб. та доповн. – Суми : «Козацький вал», 2007. – 356 с.
108. Намдамаров Г. М. Внесок народознавців Сумщини в українську етнографію та фольклористику / Г. М. Намдамаров, О. В. Скиба // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – 2001. – № 4. – С. 19 – 22.
109. Нариси історії українського шкільництва 1905 – 1933 : навч. посібник / О. В. Сухомлинська [та ін.] ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
110. Наумов С. О. Організаційна мережа українського політичного руху на Сумщині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / С. О. Наумов // Сумська старовина. – 2005. – № 16 – 17. – С. 111 – 118.
111. Нестуля О. О. Невтомний дослідник пам'яток України / О. О. Нестуля // Наук.-док. сер. «Репресоване краєзнавство» : (20-і – 30-і рр. ХХ ст.) / АН України. Ін-т історії України ; Всеукр. спілка краєзнавців; Мініс. культури України / авт. кол. : Бабенко Л. Л. [та ін.] ; редкол. : П. Т. Тронько (голова) [та ін.]. – К. : Рідний край, 1991. – С. 273 – 278.
112. Никанор Онацький : [біографія, поезії уродженця х. Хоменки Гадяцького пов.] // Розіп'ята муза : антологія укр.

поетів, які загинули насильницькою смертю : у 2 т. / укл. Ю. Винничук. – Львів, 2011. – Т. 1. – С. 519 – 524.

113. Никанор Онацький : [біографія, поезії] // Калинове гроно : антологія поезії полтавських літераторів ХХ ст. – Полтава, 2004. – С. 71 – 73.

114. Никанор Онацький // Галерея искусств: номер посвящен творчеству Никанора Онацкого (1875 – 1937). – 2008. – № 21 – 22 (79 – 80). – 32 с.

115. Никанор Онацький : буклет // Товариство охорони пам'ятників історії та культури УРСР ; Харківський художній музей. – 1971. – 8 с.

116. Никанор Харитонович Онацький (1875 – 1937) : до 130-річчя від дня народження // Сумський обласний художній музей ім. Н. Х. Онацького / авт. тексту Г. В. Ареф'єва, Н. С. Юрченко. – Суми : Університетська книга, 2005. – 24 с.

117. Никанор Онацький : поезії // Калинове гроно : антологія поезії полтавських літераторів ХХ ст. – Полтава, 2004. – С. 71 – 73.

118. Никанор Онацький : поезії // Українська муза : поетична антологія : од початку до наших днів / під ред. О. Коваленка; (факсимільне відтворення видання 1908 р.). – К. : Обереги, 1993. – Вип. 11. – С. 1135 – 1140.

119. Никанор Онацький : поезії // Розіп'ята муза : антологія укр. поетів, які загинули насильницькою смертю : у 2 т. / укл. Ю. Винничук. – Львів, 2011. – Т. 1. – С. 519 – 524.

120. Никифоров А. М. Використання літературного доробку Н. Онацького в освітній теорії та практиці / А. М. Никифоров // Теорія і практика освіти в сучасному світі : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 13 – 14 листопада 2015 р. м. Чернігів. – Чернігів, 2015. – С. 17 – 20.

121. Никифоров А. М. Використання художньої спадщини Никанора Онацького в освітній теорії і практиці / А. М. Никифоров // Проблеми та перспективи розвитку освіти : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 25 – 26 березня 2016 р. м. Київ. – Київ, 2016. – С. 25 – 27.

122. Никифоров А. М. Дослідження культурно-просвітницької діяльності Никанора Онацького його

сучасниками / А. М. Никифоров // Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации : материалы I Международной научно-практической интернет-конференции : сб. науч. трудов. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – С. 239 – 242.

123. Никифоров А. М. Літературна творчість Никанора Онацького в контексті його культурно-просвітницької діяльності / А. М. Никифоров // Актуальні питання мистецької освіти та виховання : зб. наук. праць. – 2014. – Випуск 1 – 2 (3 – 4). – Суми : ВВП «Мрія». – С. 69 – 77.

124. Никифоров А. М. Методи краєзнавчої роботи Никанора Онацького на Сумщині в 20-х – 30-х роках ХХ століття / А. М. Никифоров // Теорія та методика навчання суспільних дисциплін : науково-педагогічний журнал / за заг. ред. проф. О. В. Михайличенко. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – Випуск 3. – С. 115 – 120.

125. Никифоров А. М. Никанор Онацький (1875 – 1937 рр.) : каталог праць / А. М. Никифоров. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – 68 с.

126. Никифоров А. М. Образотворче мистецтво як засіб особистісної реалізації сучасного студента / А. М. Никифоров // Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції для студентів та молодих учених, 16 – 17 травня 2016 р., м. Суми. – Суми, 2016. – С. 22 – 25.

127. Никифоров А. М. Особливості лебединського періоду педагогічної діяльності Никанора Онацького на Слобожанщині (1906 – 1913 рр.) / А. М. Никифоров // Молодий вчений. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. № 12 (27). – С. 156 – 159.

128. Никифоров А. М. Особливості сумського періоду педагогічної діяльності Никанора Онацького на Слобожанщині (1913 – 1933 рр.) / А. М. Никифоров // Молодий вчений. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – № 2 (29). – С. 316 – 320.

129. Никифоров А. М. Особливості роботи з художньо обдарованими учнями в контексті самореалізації творчих здібностей / А. М. Никифоров // Професійно-творча і духовна самореалізація особистості в евристичній освіті : матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 19 – 20 листопада 2015 р. м. Суми. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – С. 145 – 148.

130. Никифоров А. М. Педагогічна та культурно-просвітницька діяльність Н. Онацького (1875 – 1937 рр.) в зарубіжних публікаціях / А. М. Никифоров // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : збірник наукових праць / Ред. кол. : Євтух В. Б. (гол. ред.). – Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. – Випуск 19 – 20. – С. 264 – 273.

131. Никифоров А. М. Педагогічна спадщина Никанора Онацького в дослідженнях науковців : сучасний стан та тенденції розвідок / А. М. Никифоров // Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 28 квітня 2015 р., м. Мукачєво. – Дніпропетровськ, 2015 – С. 114 – 116.

132. Никифоров А. М. Просвітницька діяльність Никанора Онацького на Слобожанщині / А. М. Никифоров // Педагогічні науки : збірник наукових праць / Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка / ред кол. Степаненко М. [(гол. ред.) та ін.]. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015. – Випуск 64. – С. 143 – 148.

133. Никифоров А. М. Своєрідність педагогічно-просвітницької діяльності Никанора Онацького / А. М. Никифоров // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Видво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – № 3 (47). – С. 211 – 218.

134. Никифоров А. М. Становлення Никанора Онацького як педагога-художника в дослідженнях сучасних науковців / А. М. Никифоров // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного ун-ту ім. Павла Тичини / ред. кол. : Безлюдний О. І. [(гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОР Жовтий О. О., 2015. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 25 – 263.

135. Никифоров А. М. Тема Т. Г. Шевченка у житті та культурно-просвітницькій діяльності Н. Х. Онацького / А. М. Никифоров // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні

технології : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – № 1 (45). – С. 97 – 104.

136. Никифоров А. М. Творчий спадок Никанора Онацького в контексті модернізації мистецької освіти України / А. М. Никифоров // Педагогічні ідеї Софії Русової у контексті сучасної освіти : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції, присвяченої 160-річчю від дня народження С. Ф. Русової, 18 – 19 лютого 2016 р. м. Чернігів. – Чернігів, 2016. – С. 177 – 180.

137. Никифоров А. М. Формування світогляду Никанора Онацького / А. М. Никифоров // Світогляд – Філософія – Релігія : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. І. П. Мозгового. – Суми : Світ друку, 2015. – Вип. 8. – С. 308 – 316.

138. Нікольський В. Національні аспекти політичних репресій в Україні 1937 р. / В. Нікольський // Укр. Іст. журнал. – 2001. – № 2. – С. 74 – 89.

139. Ніколаї Г. Ю. Методологія та технологія науково-педагогічних досліджень : навч. посібн. для студ. муз.-пед. ф-тів вищих закл. освіти та асп. / Г. Ю. Ніколаї. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 1999. – 106 с.

140. Оліфіренко В. В. Деякі сторінки історії Південно – Східної України – Донбасу / В. В. Оліфіренко // Донбас. – 1994. – № 1 – 6. – С. 4 – 12.

141. Ольшанская Д. Онацкий возвращается : Сумской художественный музей стал обладателем архива своего основателя и первого директора Никанора Онацкого / Д. Ольшанская // Данкор. – 2011. – № 21 (970). – С. А 14.

142. Онацька Н. Н. На літніх етюдах : зі спогадів / Н. Н. Онацька // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 3.

143. Онацька Н. Н. Суми – місто мого дитинства / Н. Н. Онацька // Панорама Сумщини. – 1992. – № 42 (146). – С. 4 – 5. – (Публікація Г. Петрова).

144. Онацький Никанор : енциклопедичне видання // Енциклопедія українознавства : словникова частина в 11 т. – Париж – Нью – Йорк : Молоде життя, 1966. – Т. 5. – С. 1600 – 2000. – (Перевидання в Україні / Наукове товариство

ім. Т. Шевченка у Львові / ред. В. Кубійович. – Львів, 1994. – Т. 5. – С. 805 – 1200.).

145. Онацький Никанор Харитонович (1874 – 1937) : біографія // Пам'ять століть, 1996. – № 1. – С. 126 – 127.

146. Онацький Никанор Харитонович / 02(09).01.1875 – 23.11.1937 / художник двухмерного пространства / [Електронний ресурс] // Реєстр професіональних художників Російської імперії, ССРСР, «русского зарубєжья», Російської Федерації і республік бившого Советського Союзу (XVIII – XXI вв.). – Режим доступа : <http://painters.artunion.ru/2-15.htm>

147. Онацький Никанор Харитонович [Електронний ресурс] : картини хужожника // Аукціонній дом «Золотое сечение». – Режим доступа : <http://www.gs-art.com/artists/5479/>

148. Онацький Никанор Харитонович [Електронний ресурс] : картини художника // Аукціонній дом «Корнес» – Режим доступа : <http://www.korners.com.ua/painter/11317/>

149. Онацький Н. Х. : енциклопедичне видання // Українська Радянська Енциклопедія у 17 т., вид. 1-ше / відпов. ред. М. Бажан. – К. : Гол. редакція УРЕ, 1962. – Т. 10. – С. 333.

150. Онацький Никанор Харитонович : енциклопедичне видання [вміщено вірш Н. Онацького «Криниця»] // Українська Радянська Енциклопедія у 12 т., вид. 2-е / ред. М. Бажан, відпов. ред. А. Кудрицький. – К. : Гол. редакція УРЕ, 1987. – Т. 2. – С. 575.

151. Онацький Н. Вивчаймо рідний край : про утворення окружного краєзнавчого комітету / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1927. – № 116. – С. 3.

152. Онацький Н. Відомості про Сумський музей [Рукопис] : 1927 р. / Н. Онацький // Відділ рукописних фондів ін-туту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського АН України. – Ф. 13 – 5. од. зб. 359, арк. 2 – 5.

153. Онацький Н. Відновилось : оповідання / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – № 9. – С. 3.

154. Онацький Н. Відновилось: оповідання / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – № 10. – С. 3.

155. Онацький Н. Вогник: етюд / Н. Онацький // Рідний край. – 1907. – № 10. – С. 12.

156. Онацький Н. «Ворогам», «Коваль», «Острів мертвих» : поезії / Н. Онацький // З неволі : літературний збірник. – К. : Вид. Заполича, 1908. – С. 57, 72, 108.
157. Онацький Н. До наших сількорів і робкорів : заклик до Івана Підкови : псевдонім В. Алешка/ Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – 3 серп. (б/н). – С. 3.
158. Онацький Н. За ґратами : рядки із тюремного блокнота : поезії / Н. Онацький // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 6.
159. Онацький Н. За решеткой : «Мои мысли, как вольные птицы...» : стихи / Н. Онацький ; пер. с укр. Ю. Денисова // Ой упало солнце : из украинской поэзии 20-х – 30-х годов. – М. : Худож. лит., 1991. – С. 251 – 252.
160. Онацький Н. Знахідка старовинних кахель у с. Краснопіллі на Харківщині [Рукопис] / Н. Онацький // Записки всеукраїнського археологічного комітету. – Київ, 1930. – т. 2 – С. 301 – 304,
161. Онацький Н. Знахідка старовинних кахлів на Харківщині / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1926. – № 1306. – С. 3.
162. Онацький Н. Ковалева пісня : поезії / О. Сабалдир, М. Грунський // Українська мова для трудових шкіл. – Харків, 1926. – С. 31 – 32.
163. Онацький Н. «Ковалева пісня», «Сичі», «Орел», «Осінь», «Хотів би тебе я не знати, забути...»: поезії / Н. Онацький // Українська муза : поетична антологія. – К. : Ред. О. Коваленко, 1909. – С. 1135 – 1136, 1137 – 1140.
164. Онацький Н. Лист до редактора / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1929. – № 68. – С. 2.
165. Онацький Н. Ліквідація неписьменності і освіта на селі / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – 2 верес. (б/н). – С. 3.
166. Онацький Н. Межигірський фаянс / Н. Онацький ; Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 9 с. : 4 репр.
167. Онацький Н. Межигірські фаянсові вироби / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н). – С. 2.

168. Онацький Н. «Минув сьогодні місяць...» : вірші з-за ґрат : поезії / Н. Онацький // Україна. – 1988. – № 35. – С. 11.
169. Онацький Н. На батьківщині І. Ю. Рєпіна / Н. Онацький // Комуніст. – Харків. – 1936. – № 164. – С. 2.
170. Онацький Н. «Не забудьте спом'янути...» : про збереження на Сумщині речових пам'яток, пов'язаних з перебуванням Т. Г. Шевченка / Н. Онацький // Плуг і молот. – Суми. – 1929. – № 68. – С. 3.
171. Онацький Н. Н. К. Євламπίєв / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н). – С. 2.
172. Онацький Н. Новий світ : дитяча п'єса на три дії / Н. Онацький. – К. : Держвидав, 1930. – 35 с.
173. Онацький Н. Організація мережі кореспондентів Сумського музею / Н. Онацький // Наша освіта. – 1929. – № 1 – 2. – С. 57 – 58.
174. Онацький Н. Острів мертвих / Н. Онацький (Публікація Г. Петрова) // Поети Сумщини післяжовтневої доби : на допомогу вчителям словесникам. – Суми. Сумський обласний інститут удосконалення вчителів. – 1968. – С. 24 – 26.
175. Онацький Н. [Переклади творів Г. Гейне : «Гірський голос» та «Кохання й зорі»] / Н. Онацький // Розвага : український декламатор. – К. : Друк. Кульженка, 1908. – С. 134, 203.
176. Онацький Н. «Пісня», «До сусіда по камері», «Ніч, затихли зойки, муки...» : поезії / Н. Онацький // Біль : альманах. – Львів : Клуб репресованих, 1990. – С. 61 – 62.
177. Онацький Н. Письмо в школі / Н. Онацький // Наша освіта. – Суми. – 1927. – № 3. – С. 28 – 30.
178. Онацький Н. «Погук», «Гей же, ти мамо, Україна рідная...» : поезії / Н. Онацький // Рідний край : літературний часопис. – Київ, 1906. – № 46.
179. Онацький Н. Помер А. П. Щербак / Н. Онацький // Плуг і молот. – 1930. – № 108. – С. 3.
180. Онацький Н. [Рец. на кн. В. Таран «До методики техніки письма»] / Н. Онацький // Наша освіта. – 1929. – № 10 – 12. – С. 115.

181. Онацький Н. Селянський революційний рух на Сумщині в 1905 р. збірник наукових статей / Н. Онацький. – Суми : Плуг і молот, 1930. – С. 37 – 45.
182. Онацький Н. Селянський революційний рух на Сумщині в 1905 р. / Н. Онацький. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 8 с.
183. Онацький Н. «Сестро мила, ясна зоре», «До сусіда по камері» : вірші з – за ґрат : поезії / Н. Онацький (Публ. Б. Ткаченка) // Україна. – 1988. – № 35. – С. 10 – 11.
184. Онацький Н. «Сонце весняне засяє над нивами» : поезії / Н. Онацький // Рідний край. – 1908. – № 12. – С. 7.
185. Онацький Н. Сім років існування Сумського музею / Н. Онацький // Сумська округова інспектура Наросвіти ; Сумський художньо-історичний музей. – Суми : 1-ша друк. «Суми – друк», 1927. – 15 с.
186. Онацький Н. Старе українське шкло / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н). – С. 2.
187. Онацький Н. Старовинні кахлі Сумщини [Рукопис] / Н. Онацький // Записки ВУАК. – Київ, 1927. – Т. 1.
188. Онацький Н. Старовинні кахлі Сумщини / Н. Онацький. – Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 9 с.
189. Онацький Н. Сумський музей / Н. Онацький // К. : Вид. АН України. – 1927. – № 1 – 2. – С. 226.
190. Онацький Н. Сумський художньо – історичний музей / Н. Онацький // Український музей. – Київ, вид. Укрнауки УСРР, 1927. – Вип. 1. – С. 238 – 241. – Окрем. відб. – 4 с.
191. Онацький Н. «То весною було...» / Н. Онацький // Терновий вінок : літературно-артистичний альманах. – К. : Вид. Ів. Симоненка, 1908. – С. 167.
192. Онацький Н. Українська порцеляна / Н. Онацький ; Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 10 с.
193. Онацький Н. Українське гутницьке шкло / Н. Онацький ; Сумський художньо-історичний музей. – Суми : Плуг і молот, 1931. – 10 с.
194. Онацький Н. Українські вишивки / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н). – С. 2.

195. Онацький Н. Українські килими / Н. Онацький // Стяг праці. – Суми. – 1922. – (б/н). – С. 2.
196. Онацький Н. У тієї Катерини : уривки з п'єси / Н. Онацький (публ. Г. Петрова) // Панорама Сумщини. – 1993. – № 17 – 8 (167 – 168). – С. 6.
197. Онацький Н. «Хмарами чорними небо покрилося...» : поезії. / Н. Онацький // Розвага : український декламатор. – К. : Друк. Кульженка, 1908. – С. 160.
198. Онацький Н. «Я меч, я полум'я...» : поезії / Н. Онацький // До перемоги : революційна читанка-декламатор. – Х., 1923. – С. 147.
199. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б. М. Бим-Бад. – М. : Большая рос. энцикл., 2002. – С. 305.
200. Первая выставка картин местных и иногородних художников : каталог / Общество печатного дела И. Г. Ильченка. – Сумы, 1914. – 4 с.
201. Перетятко О. В. Розвиток мережі навчальних закладів Сумщини як прояв громадсько-педагогічного сподвижництва кінця ХІХ – початку ХХ століття / О. В. Перетятко // Матеріали 4-ої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. – Суми, 2001. – С. 44 – 47.
202. Петренко М. Наш земляк Н. Х. Онацький / М. Петренко // Машиностроитель (Сумы). – 1990. – № 20 (120). – С. 4.
203. Петренко М. Никанор Онацький / М. Петренко // Ярмарок. – 2004. – № 44 (202). – С. 6.
204. Петров Г. Або волю знайти, або прахом лягти : Никанору Онацькому, засновнику Сумського художнього музею присвячується / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 1.
205. Петров Г. Барви райдуги / Г. Петров. // Ленінська зміна. – 1966. – № 32 (461). – С. 3.
206. Петров Г. Він заслужив шану / Г. Петров // Ленінська правда. – 1968. – № 56 (11356). – С. 3.
207. Петров Г. Він любив мальви : до 25-річчя з дня смерті художника Никанора Онацького / Г. Петров // Ленінський прапор (Липова Долина). – 1965. – № 19 (3558). – С. 4.

208. Петров Г. В полоні нових творчих планів / Г. Петров // Вперед. – 1966. – № 105 (2768). – С. 4.
209. Петров Г. Друге життя віршів / Г. Петров // Вперед. – 1967. – № 27 (2845). – С. 4.
210. Петров Г. Життя для рідного народу : до 90-річчя Н. Онацького / Г. Петров // Вперед. – 1965. – № 4 (494). – С. 4.
211. Петров Г. З іскорвогню повстанського: до 80-річчя першої російської революції / Г. Петров // Ленінський прапор. – 1985. – № 196 (15800). – С. 3.
212. Петров Г. Із того ж хутора Хоменкового / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 4.
213. Петров Г. Історичне право вулиці / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1992. – № 13 (6371). – С. 3.
214. Петров Г. Майченко К. Він любив мальви / Г. Петров, К. Майченко (псевдонім Прохоренко К.) // Дніпро. – 1965. – № 7. – С. 122 – 124.
215. Петров Г. Митець Сумщини: про життя і творчість Н. Онацького / Г. Петров. – Суми : Вид. Сумський обком комсомолу, 1965. – С. 1 – 16.
216. Петров Г. Мужнє слово / Г. Петров // Ленінська правда. – 1966. – № 25 (6556). – С. 3.
217. Петров Г. Народний митець: до 90-р. з дня народження Н. Онацького / Г. Петров // Ленінська правда. – 1965. – № 5 (6278). – С. 3.
218. Петров Г. Невтамовна справа пошуків / Г. Петров // Вперед. – 1966. – № 7 (2670). – С. 4.
219. Петров Г. Низький уклін вам, вчителі і наставники скульптора: На дев'ятому Лисенківському святі мистецтв у Шпилівці / Г. Петров // Вперед. – 1985. – № 132 (6287). – С. 2 – 3.
220. Петров Г. Никанор Онацький і його учні : виставка в Сумському художньому музеї / Г. Петров // Вперед. – 1989. – № 69 (6371). – С. 3.
221. Петров Г. Никанор Онацький на Краснопільщині / Г. Петров // Перемога. – 1965. – № 68 (2314). – С. 2.

222. Петров Г. Онацький Н. У тієї Катерини : [Передмова] / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1993. – № 17 – 18 (167 – 168). – С. 6.

223. Петров Г. Поети Сумщини після жовтневої доби : на допомогу вчителям – словесникам : [антологія творів поетів, чие життя і творчість тісно пов'язані із Сумщиною] / Г. Петров // Сумський обл. ін-т удосконалення кваліфікації вчителів. – Суми, 1968. – 40 с.

224. Петров Г. Поезія, народжена жовтнем : Друге життя віршів / Г. Петров // Вперед. – 1967. – № 27. – С. 3.

225. Петров Г. Світлий талант / Г. Петров // Вперед. – 1985. – № 123 (6278). – С. 4.

226. Петров Г. Син козака : хроніка життя і діяльності / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 2.

227. Петров Г. Співець боротьби: з поетичного доробку Н. Онацького / Г. Петров // Ленінський прапор. – 1968. – № 52 (4001). – С. 5.

228. Петров Г. Співець революції / Г. Петров // Будівельник комунізму (Лебедин). – 1965. – № 80 (2880). – С. 2.

229. Петров Г. Сонячна палітра Никанора Онацького / Г. Петров // Ленінська зміна. – 1972. – № 125 (12437). – С. 3.

230. Петров Г. Стіни, що стережуть пам'ять : де бути меморіальній дошці? / Г. Петров // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 3.

231. Петров Г. Традиції без продовжувачів / Г. Петров // Ленінська зміна (Харків). – 1964. – № 150 (267). – С. 2.

232. Петров Г. Художники Сумщини / Г. Петров // Ленінська правда. – 1969. – № 91(11649). – С. 3.

233. Пивоваров М. Перед судом історії : мандрівка по старих архівних сховищах / М. Пивоваров // Вітчизна. – 1964. – № 12. – С. 148 – 161.

234. Плющ В. Боротьба за українську державу під советською владою : підпільні українські організації в Україні у 1920 – 1941 роках. Розгром української еліти й українського селянства. / В. Плющ. – Лондон : Укр. Вид. Спілка, 1973. – 125 с.

235. Піаніда Б. Про виставку творів Н. Онацького в Полтавському художньому музеї : (Присвячено 100 річчю з дня народження) / Б. Піаніда // Искусство. – 1975. – № 4 – 5. – С. 3, 75.

236. Побірченко Н. С. Педагогічне краєзнавство : теоретико-методологічний аспект / Н. С. Побірченко // Педагогічна і психологічна науки в Україні. / Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України у 5 томах. Том 1. Теорія та історія педагогіки. – К. : «Педагогічна думка», 2007. – 360 с.

237. Побожій С. До ніг пролетарія – мистецтво / С. Побожій // Червоний промінь. – 1995. – № 4 (4133). – С. 4.

238. Побожій С. Початок : Сумському художньому музею виповнилося 70 років / С. Побожій // Червоний промінь. – 1992. – № 6. – С. 3.

239. Побожій С. Скарбниця духовності на Сумщині : до 75-річчя від дня заснування Сумського художнього музею / С. Побожій // Господар (Суми). – 1995. – № 9. – С. 4.

240. Побожій С. Сумской художественный музей / С. Побожій // Юныйхудожник. – 1991. – № 4. – С. 32 – 35.

241. Побожій С. Традиції колекціонування на Слобожанщині : Приватні і корпоративні колекції. Перспективи розвитку / С. Побожій // Сумський обласний краєзнавчий музей: історія та сьогодення : зб. наук. ст. / ред. Терентьев В. С. – Суми : МакДен, 2005. – С. 85 – 94.

242. Побожій С. Художнє життя на Сумщині першої третини ХХ століття / С. Побожій // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Х., 2002. – № 1. – С. 49 – 56.

243. Повідомлення про виставку творів Н. Онацького в Харківському художньому музеї // Образотворче мистецтво. – 1972. – № 1. – С. 32.

244. Подоляка Н. Роль педагогічних часописів 20-х рр.. ХХ ст.. в утвердженні більшовицької ідеології радянської системи освіти на Сумщині / Н. Подоляка // Сіверщина в історії України. – Х., 2013. – Вип. 6. – С. 450 – 453.

245. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді : Наказ МОН № 641 від 16 червня 2015 року – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://osvita.ua/publishing/urok>.

246. Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки : Указ Президента України № 580/2015 від 13 жовтня 2015 року – [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http : // zakon5.rada.gov.ua/laws](http://zakon5.rada.gov.ua/laws).

247. Про Національну стратегію розвитку освіти а Україні на період до 2021 року : Указ Президента України № 344/2013 від 25 червня 2013 року – [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http : // zakon5.rada.gov.ua/laws](http://zakon5.rada.gov.ua/laws).

248. Про присвоєння імені Никанора Онацького Сумському художньому музею : Постанова Кабінету Міністрів України [від 28 грудня 1994 р.] // Зібрання постанов Уряду України. – 1995. – № 3. – К. : Україна, 1995. – С. 22.

249. Прохасько Е. Русское и украинское искусство XVIII – XX вв. : Каталог / Автор-сост. Е. Прохасько. – Сумы : ред.-изд. отдел. – 1992. – С. 27.

250. Прохоренко К. Словом і пензлем / К. Прохоренко // Літературна Україна. – 1964. – № 4 (2073). – С. 3.

251. Пудовкіна А. Археологічна діяльність музеїв України у 1919 – 1934 рр. : історіографічний аспект / А. Пудовкіна // Археологія. – 2010. – № 3. – С. 123 – 133.

252. Путівник по музею освіти і науки Сумщини : нові книги : [про книгу Анатолія Близнюка «Музей освіти і науки Сумщини»] // Ярмарок. – 2009. – № 45. – С. 3.

253. Пчілка О. Українська артистична виставка / О. Пчілка // Рідний край. – К. – 1911. – № 28. – С. 29.

254. Реабілітовані історією : [у 7 т.]. – Сумська область, 2005. – (Наук.-док. сер. «Реабілітовані історією» : у 27 т. / голов. редкол. : Тронько П. Т. (голова) [та ін.]). – Кн. 1 / редкол. : Рубанов О. В., Гончаров О. І., Мамін Б. І., Самойлікова Г. П. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2005. – 756 с.

255. Ревнюк Н. І. Формування національної свідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Н. І. Ревнюк : Уманський державний педагогічний університет імені Павла тичини. – К., 2011. – 22 с.

256. Ротач П. З любов'ю до Кобзаря / П. Ротач // Ленінська правда. – 1967. – № 48 (6833). – С. 3

257. Ротач П. Никанор Харитонович Онацький / П. Ротач // Український календар : 1975. – Варшава : УСКТ, 1974. – С. 89 – 93.

258. Ростовцев Н. История методов обучения рисованию : учеб. пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. институтов // Н. Ростовцев. – М. : Просвещение, 1982. – 240 с.

259. Рубан В. Український портретний живопис другої половини ХІХ – початку ХХ століття / В. Рубан. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 89.

260. Русакова Л. Художня освіта в Україні другої половини ХІХ – початку ХХ століття : історія та педагогічні пошуки / Л. Русакова // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2014. – № 9 (Ч. 2). – С. 280 – 285.

261. Русакова Л. Традиції приватної художньо-освітньої та громадської діяльності М. Раєвської-Іванової в Харківській художній школі другої половини ХІХ – початку ХХ століття / Л. Русакова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – Випуск 48, 2014. – С. 253 – 259.

262. Русское и украинское искусство XVIII – XX вв. : каталог / автор-составитель Е. Прохасько. – Сумы : Редакционно-издательский отдел. – 1992. – С. 27.

263. Сапухіна Л. З історії Сумського обласного краєзнавчого музею / Л. Сапухіна // Сумський обласний краєзнавчий музей : історія та сьогодення : зб. наук. ст. / ред. Терентье В. С. – Суми : Мак.Ден, 2005. – С. – 20.

264. Сергиенко М. Борис Борисович Данченко и его студия. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https:// bulatovichclub.wordpress.com/](https://bulatovichclub.wordpress.com/)

265. Сбруєва А. Діалектика глобального і локального у змісті історико-педагогічної освіти / А. Сбруєва // Третя Сумська обласна наук. історико-краєзнавча конф. Історико-педагогічне краєзнавство : зб. статей СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 1999. – С. 95 – 97.

266. Серих Л. В. Із скарбниці Сумського художнього музею : методичний посібник для вчителів художньо-естетичного профілю, вчителів початкових класів, спеціалістів дошкільних

навчальних закладів / Л. В. Сєрих. – Суми : РВВ ОІППО, 2010. – 51 с.

267. Скакун В. Літературна Сумщина / В. Скакун. – К. : Музична Україна, 1995. – С. 141 – 142.

268. Скакун В. Митець незвичайної долі / В. Скакун. – Суми : Мрія, 2006. – 73 с.

269. Слесик К. М. Християнські основи малярського мистецтва Т. Г. Шевченка / К. М. Слесик // Шевченкіана на початку ХХІ ст. : матеріали наук. – практ. конф., присвяченої 190-річчю від дня народження Т. Шевченка (м. Харків, 24 березня 2004 р.) / К. М. Слесик. – Х. : ХДНБ, 2004. – С. 46 – 55.

270. Смолюк В. Мудрий секретар / В. Смолюк [псевдонім Н. Онацького] // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – (б/н). – С. 2.

271. Смолюк В. Першотравневий сон Івана Петровича / В. Смолюк [псевдонім Н. Онацького] // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – (б/н). – С. 2.

272. Смолюк В. Родовитий голос / В. Смолюк [псевдонім Н. Онацького] // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – (б/н). – С. 2.

273. Смолюк В. Як баба Домаха ліквідувала свою неписьменність / В. Смолюк // Плуг і молот. – Суми. – 1924. – (б/н). – С. 3.

274. Соколюк Л. Д. Харьковская художественная школа и ее роль в формировании системы художественного образования на Украине в XVIII в. / Л. Д. Соколюк // Русское искусство второй половину XIX в. : материалы исследования / за ред. Т. В. Алексеевой. – М. : Наука, 1979. – С. 171.

275. Снагощенко В. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя історії засобами музейної педагогіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. В. Снагощенко : Житомирський державний університет імені Івана Франка. – К., 2010. – 21 с.

276. Ступак Ю. Видатні художники Сумщини / Ю. Ступак. – Х. : Прапор, 1979. – С. 35 – 37.

277. Ступак Ю. Художник, вчений, поет / Ю. Ступак // Культура і життя. – 1975. – № 2 (2077). – С. 3.

278. Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення : навчально – методичний посібник / Б. Ступарик. – К. : ІЗИН, 1998. – 336 с.

279. Сумський краєзнавчий музей : путівник / упоряд. : П. А. Сапухін, Г. С. Долгін [та ін.]. – 1976. – Х. : Прапор. – 47 с.

280. Сумський художній музей : альбом / упоряд. : С. Побожій [та ін.]. – К. : Мистецтво, 1981. – 78 с.

281. Сумський художній музей : альбом / автор-упоряд. С. Побожій. – К. : Мистецтво, 1988. – С. 3.

282. Сумский художественный музей : путеводитель / составит. : В. А. Донченко., А. М. Дужая, Т. Н. Ершова [и др.]. – Х. : Прапор, 1988. – С. 134 – 138.

283. Сумський художній музей імені Н. Онацького : альбом / уклад: Г. В. Ареф'єва, Г. М. Дужа, Н. В. Курасова [та ін.]. – К. : Фолігрант, 2005. – 172 с.

284. Сурков В. Музейные изюминки : Сумские художественный и краеведческий музеи когда-то были одним целым и обязаны своим появлением художнику и коллекционеру Никанору Онацкому / В. Сурков // Данкор. – 2009 – № 22 (867). – С. А 8 – А 9.

285. Сурков В. Музеи – «невидимки»: мало кто знает, что, помимо главных, «профессиональных», музеев, в сумах множество любительских – при учебных заведениях и учреждениях. И среди их экспонатов есть очень интересные / В. Сурков // Данкор. – 2008. – № 19 (812). – С. А.8.

286. Сумщина від давнини до сьогодення : наук. довідник / упор. Л. А. Покідченко. – Суми, 2000. – С. 228 – 229.

287. Сухомлинська О. Історико-педагогічне дослідження та його «околиці» / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 2005. – № 4. – С. 43 – 47.

288. Сухомлинська О. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 1999. – № 1. – С. 41 – 45.

289. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 6 – 12.

290. Сухомлинська О. Розвиток особистості і освіта : історичний вимір / Ольга Сухомлинська // Освіта України. – 2008. – № 42. – С. 6.
291. Таната Р. Н. Х. Онацький – палкий шанувальник Т. Г. Шевченка / Р. Таната // Художник у провінції : матеріали наук. конф., 15 – 16 жовтня 1998 р. / Сум. обл. художній музей ім. Н. Х. Онацького / упоряд. Л. Федевич. – Суми : Собор, 1998. – С. 44 – 48.
292. Танцюра В. І. Історія Слобідської України : навчальний посібник / В. І. Танцюра, О. О. Пересада. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 366 с.
293. Тарахан-Берега З. П. Святиня : науково-історичний літопис Тарасової Гори / З. П. Тарахан-Берега. – К. : Родовід, 1998. – С. 209, 245, 249, 256, 364, 393, 456, 477.
294. Тимошенко М. Пише Марійка... : про творчість художника Н. Х. Онацького / М. Тимошенко // Ярмарок. – 2014. – № 8 (682). – С. 4
295. Ткаченко Б. Напис на бандурі / Б. Ткаченко // Народна творчість та етнографія. – 1970. – № 4. – С. 98.
296. Ткаченко Б. Народжений для народу / Б. Ткаченко // Будівник комунізму. – 1971. – № 121(3857). – С. 3.
297. Ткаченко Б. Никанор Воскреслий / Б. Ткаченко // Україна. – 1988. – № 35 (1647). – С. 8 – 12.
298. Ткаченко Б. Погром : документальний нарис / Б. Ткаченко. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2010. – С. 282 – 364.
299. Ткаченко Б. Про що нагадало фото / Б. Ткаченко // Будівник комунізму. – 1972. – № 11 (3903). – С. 3.
300. Ткаченко В. П. Художня освіта в місті Суми в кінці XIX – XX століть / В. П. Ткаченко // Художник у провінції : матеріали міжнарод. наук. конф., 24 – 25 вересня 2009 р. / за ред. Л. К. Федевич. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 68 – 75.
301. Українська Муза. Поетична антологія : історична хрестоматія : од початку до наших днів / під ред. О. Коваленка. – [Факсимільне відтворення видання 1908 р.] – К. : Обереги, 1993. – Вип. 11. – С. 1137 – 1140.

302. Українська старовина XVIII – початок XX століття : каталог виставки : Сумський художній музей / упоряд. : В. О. Донченко, Н. С. Юрченко ; ред. С. І. Побожій. – Суми, 1991. – 110 с.

303. Український живопис XIX – початку XX століття у зібранні Луганського обласного художнього музею : каталог / авт. – упоряд. Л. Корнішина. – Луганськ, 1993. – 48 с.

304. Усенко О. Никанор Онацький: натхненним пером і пензлем Кобзаря : [живописець, поет, етнограф, краєзнавець, археолог] / О. Усенко // Шлях перемоги. – 2012. – № 14. – С. 7

305. Ученики Онацького : каталог виставки / автор-составитель Н. Юрченко ; Сумской художественный музей. – 1989. – 2 арк. складено у 12 с.

306. Федевич Л. К. Волокитинська порцелянова мануфактура як садибне виробництво / Л. К. Федевич // Художній музей : минуле та сучасність : матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького / за ред. Л. Федевич. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – С. 120 – 124.

307. Федевич Л. Килими України / Л. Федевич // Художній музей : минуле та сучасність : матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького / за ред. Л. Федевич. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – С. 129 – 133.

308. Федоровський О. Краєзнавча робота в Харкові і на Слобожанщині / О. Федоровський // Червоний шлях. – 1923. – № 3. – С. 186 – 194.

309. Ханко В. Виставка творів Н. Онацького в Полтавському художньому музеї / В. Ханко // Ленінська правда. – 1975. – № 26 (3107). – С. 4.

310. Ханко В. М. Виставка творів Никанора Онацького / В. М. Ханко // Комсомолец Полтавщини. – 1975. – № 12 (2610). – С. 4.

311. Ханко В. М. Краса, втілена у фарбах / В. М. Ханко // Будівник комунізму (Гадяч). – 1975. – № 9 (6634). – С. 4.

312. Ханко В. М. Мистецтвознавчі писання Никанора Онацького / В. М. Ханко // Мистецькі осередки Сумщини : історія, колекція, дослідження : матеріали наук. конф., присвяченої 75-річчю

заснування Сумського музею. – Суми : Університетська книга, 1995. – С. 11 – 14.

313. Ханко В. Словник мистців Полтавщини (середина XVII – початок XXI століття) / В. Ханко. – Полтава : ВИД Полтава, 2002. – С. 142.

314. Ханко В. М. Твори видатного художника / В. М. Ханко // Зоря Полтавщини. – 1975. – № 20 (12903). – С. 4.

315. Харитоновна О. В. Скло козацьких пам'яток України XVII – XVIII століття : джерелознавчий аспект : автореф. дис ... канд. істор. наук : 07.00.06. / Харитоновна Олена Вікторівна. – Дніпропетровськ, 2010. – 19 с.

316. Хвостенко Г. «Гей ти, народ український, засмучений...» : 70 років тому тоталітарна система злочинно знищила митця, чие ім'я нині носить художній музей / Г. Хвостенко // Суми і сумчани. – 2007. – № 121. – С. 4.

317. Хвостенко Г. Страдницький шлях Никанора Онацького / Г. Хвостенко // Суми і сумчани. – 2007. – № 43 (468). – С. 13.

318. Хриков Є. М. Методологічні засади педагогічного дослідження : монографія / авт. кол. : Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило, С. В. Савченко, Л. Ц. Ваховський та ін. ; за заг. ред. : В. С. Курила, Є. М. Хрикова ; Держ. закл. «Луган. нац. ун.-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ, : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 248 с.

319. Художній музей : зб. наук. праць // матеріали наук. конф. до 85-річчя Сумського обласного художнього музею ім. Н. Онацького) / ред. кол. : Г. В. Ареф'єва, О. Й. Денисенко, Г. М. Дужа [та ін.]. – Суми : Університетська книга, 2005. – 170 с.

320. Художній музей : минуле та сучасність : зб. наук. праць за матеріали наук. конф., присвяченої 80 – річчю заснування Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького / ред. кол. : Г. В. Арефєва, Г. М. Дужа [та ін.]. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – 134 с.

321. Художньому музею – 80! //Резонанс. – 2001. – № 15. – С. 8. – (Без підпису).

322. Черкаська Г. Лицар музейної справи : [Н. Онацький (1874 – 1937), уродж. х. Хоменки Гадяцького пов.] / Г. Черкаська // Гетьман. – 2014. – № 6 (59). – С. 45.

323. Чернов Б. Розвиток ідеї щодо методів навчання в історії педагогічної думки (кінець XIX – початок XX століття) / Б. Чернов // Рідна школа. – 2010. – № 12. – С. 54 – 57.

324. Чугай М. На текст балади Онацького / М. Чугай // Панорама Сумщини. – 1995. – № 3 (201). – С. 4.

325. Чижов О. І. Висвітлення діяльності музеїв на Сумщині в місцевій пресі у 80-х – на початку 90-х років XX століття / О. І. Чижов // Матеріали ІХ Всеукр. історико-краєзнавчої конф. з міжнар. участю, 24 – 25 листопада 2011 р. / ред. кол. : В. Турков, Н. Зленко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – С. 225 – 227.

326. Чубур В. Галина Арефьева : «Без надежды надеемся»: Сумському художественному музею імені Никанора Онацького – 90! / В. Чубур // В двух словах. – 2010. – № 9 (227). – С. 18.

327. Чугуй Т. О. Життєвий шлях і творча спадщина Т. Шевченка як стимулюючий чинник виникнення та функціонування «Просвіт» / Т. Чугуй // Шевченкіана на початку XXI ст. : матеріали наук.-практ. конф., присвяченої 190-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка 24 березня 2004 р. – Харків : ХДНБ, 2004. – С. 31 – 46.

328. Швець О. Творчі еліти про українську радянську культуру в українській пресі націоналістичного спрямування Другої Речі Посполитої / О. Швець // Українознавчий альманах. Вип. 14. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. – С. 140 – 143.

329. Шевченкіана в колекції Сумського та Лебединського художніх музеїв : каталог : до міжнародного шевченківського свята «В сім'ї вольній, новій». – Суми : Ред. відділ облуправління по пресі. – 1993. – 28 с.

330. Шульженко Н. Музей его імені / Н. Шульженко // Ваш шанс. – 1998. – № 39. – С. 35.

331. Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX століття: структуризування, методологія, художні позиції. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мист. : спец. 17.00.06 «Декоративне і прикладне мистецтво» / Ростислав Тарасович Шмагало. – Л., 2005. – 22 с.

332. Юрченко Н. До питання походження старої колекції музею / Н. Юрченко // Художній музей : минуле та сучасність :

матеріали наук. конф., присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею ім. Н. Онацького / ред. Л. К. Федевич. – Суми : ДОУНБ ім. Н. К. Крупської, 2001. – С. 46 – 52.

333. Юрченко Н. Життя, віддане мистецтву / Н. Юрченко // Суми і сумчани. – 1991. – № 13. – С. 3.

334. Юрченко Н. Студія изобразительного искусства имени Б. Данченко. [Електронний ресурс]. / Н. Юрченко. – Режим доступу : <http://svaku.ru/forum/showpost.php?p=31463&postcount=74>

335. Юрченко Н. Людина дивної долі: до 110-річчя з дня народження Н. Онацького / Н. Юрченко // Ленінська правда. – 1985. – № 112 (15716). – С. 3.

336. Юрченко Н. Несподіване відкриття. Онацький у зв'язках із сучасниками / Н. Юрченко // Панорама Сумщини. – 1995. – № 2 (200). – С. 2.

337. Юрченко Н. Никанор Онацький в портретах і в житті / Н. Юрченко // Мистецькі осередки Сумщини : історія, колекція, дослідження: матеріали наук. конф., присвяченої 75-річчю заснування Сумського музею / ред. Л. К. Федевич. – Суми : Університетська книга, 1995. – С. 7 – 10.

338. Юрченко Н. Н. Х. Онацький (1875 – 1837) : каталог творів / Н. Юрченко. – Суми : Слобожанщина, 1995. – 28 с.

339. Юрченко Н. Остання осінь митця : сторінки з життя Никанора Онацького, засновника Сумського художнього музею / Н. Юрченко // Художник у провінції : матер. наук. конф., 15 – 16 жовтня 1998 р. / Сумський обласний художній музей ім. Никанора Онацького / ред. Л. К. Федевич. – Суми, 1998. – С. 53 – 58.

340. Юрченко Н. Покликання заради мистецтва : до 130-річчя від дня народження Никанора Онацького / Н. Юрченко // Земляки. Альманах Сумського земляцтва в Києві / упоряд. В. Садівничий. – Суми : Собор, 2005. – Вип. 2. – С. 127 – 129.

341. Юрченко Н. Роботи учнів Онацького / Н. Юрченко // Ленінська правда. – 1989. – № 95 (16699) – С. 2.

342. Юрченко Н. Трагедія митця на тлі епохи : до 140-річчя від дня народження Н. Х. Онацького / Н. Юрченко // Календар

знаменних і пам'ятних дат Сумщини на 2015 рік / Сумська обл. універс. наук. б-ка ; упоряд. О. К. Линник. – Суми, 2014. – С. 8 – 13.

343. Юрченко Н. Художник Никанор Онацький – митець української глибинки / Н. Юрченко // Художник у провінції : матеріали міжнар. наук. конф., 24 – 25 вересня 2009 р. / Сум. обл. художній музей ім. Н. Онацького. – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 153 – 160.

344. Ющенко О. Поезія, народжена революцією / О. Ющенко // Літературна Україна. – 1967. – № 101 (2497). – С. 3.

345. Яловий Г. Краєзнавство як ґрунтовний момент в педагогічній підготовці вчителя / Г. Яловий // Наша освіта. – 1926. – № 10. – С. 1 – 3.

346. Ярема Г. К посмертної виставке картин Е. И. Волошинова / Г. Ярема // Сумской вестник. – 1914. – 12 янв.(б/н). – С. 4.

347. Яременко М. Сумщина пореформлена (1861 – 1916) / М. Яременко. – Х. : Торнадо. – 367 с.

348. Eremenko Paintings Collection With Foto on Front Page: Freedom in Your Eyes, 2010. – S. – 6. – 146 s.

349. Contemporary Ukrainian Watercolors «Mystetstvo» publishers, 1978 [Електронний ресурс] : Kyiv (Ukrainian : Сучасна Українська Акварель, «Мистецтво», 1978, Київ). – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search?q>

350. Contemporary Soviet Watercolors «Sovetsky Khudozhnik» publishers, 1983, Moscow [Електронний ресурс] : (Russian: Современная Советская Акварель, «Советский Художник», 1983 Москва.). – Режим доступу :https://en.wikipedia.org/wiki/Sergey_Lunov

351. Nikiforov A. M. Principles of local lore study in pedagogical views of Nikanor Onatskiy. Nikiforov A. M. / Принципи краєзнавства в педагогічних поглядах Никанора Онацького // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III(33), Issue: 66, BUDAPEST, 2015. – p. 39 – 42.

352. Sergey Lunov, Volume 1, 2009 [Електронний ресурс] : Kharkov, ISBN 978 – 966 – 8603 – 96 – 9 (Ukrainian : Сергій Лунов, книга перша, 2009, Харків). – Режим доступу :<https://www.google.com.ua/webhp?sourceid>

353. Sergey Lunov, Volume 2, 2011 [Електронний ресурс] : Kharkov, ISBN 978-617-578-040-4. – Режим доступу :<https://www.google.ua/webhp?sourceid>

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

354. Державний архів управління Служби безпеки України Полтавської області (далі ДА СБУ ПО)

Ф. 2859 – с, т. 1. Никанор Харитонович Онацький.

Оп. 1.

Спр. 23. Особова справа.

355. ДА СБУ ПО.

Ф. 15820 – с. Н. Х. Онацький.

Оп. 1.

Спр. 23. Особова справа, арк. 14

356. Державний архів Сумської області (далі ДАСО)

Р – 33. Сумська окружна інспектура народної освіти.

Оп. 1.

Спр. 3. Відношення ст.інспектора народної освіти до президії Сумського окрвиконкому про надання допомоги в ремонті будинку в с. Лихвин, в якому перебував Т. Шевченко. 2 вересня 1924 р., арк. 81, 81 зв.

357. ДАСО.

Р – 33. Сумська окружна інспектура народної освіти.

Оп. 1.

Спр. 27. Звіти Н. Онацького про роботу СХІМ (1925 – 1926 рр.)

358. ДАСО.

Ф. Р – 2362 Заява Товариства «Просвіта» в Сумську міську Думу про увіковічення пам'яті Т. Г. Шевченка. Травень 1917 р.

Оп. 1

Спр. 20. Прохання товариства «Просвіта» до Сумської міської думи про увічнення пам'яті Т. Шевченка (травень 1917 р.), арк. 27, 27 зв.

359. ДАСО.

Ф. Р – 2362 Заява Товариства «Просвіта» в Сумську міську Думу про впровадження курсів підготовки вчителів, (1918).

Оп. 1.

Спр. 23. Звернення Сумської «Просвіти» до земських зборів про вирішення питань народної української освіти, про впровадження курсів підготовки вчителів, (1918), арк. 20 – 21.

360. ДАСО.

Ф. Р – 2817 Сумський державний педагогічний інститут
Управління вищої школи НКО УСРР.

Оп. 1

Спр. 235. Наказ № 354 від 24.08.1933 р. Додаток до наказу про звільнення викладача Н. Онацького як ідеолога есерівщини, арк 22.

361. ДАСО.

Ф. Р – 3985 Постанова Синівського волосного революційного комітету про відзначення Дня народження Т. Шевченка. 8 березня 1920 р.

Оп. 1.

Спр. 5. Заклик Сумської «Просвіти» до навчальних закладів Сум з нагоди святкування Шевченківських днів на Сумщині 20-х – 30-х рр. ХХ ст. (1920), арк. 36.

362. ДАСО.

Ф. Р – 415 Протокол засідання комісії по улаштуванню свята Т. Г. Шевченка Сумського повітового виконкому. 27 лютого 1920 р.

Оп. 1.

Спр. 24. Перелік заходів «Просвіти» до вшанування пам'яті Т. Шевченка на Сумщині 20-х – 30-х рр. ХХ ст., арк. 48 – 49 зв.

363. ДАСО.

Ф. Р – 6434 Постанова РНК УСРР.

Оп. 1.

Спр. 1. Постанова РНК УСРР «Про музейні цінності» (1922), арк. 39.

364. Державний архів Харківської області (ДАХО).

Ф. Р – 4365. Постанова про реорганізацію історичного архіву при історико-філологічному товаристві в Центральний історичний архів при Харківській губнаросвіті.

Оп. 1.

Спр 32. Доповідна інструктора ГУБКОПИСа Н. А. Гедройца про стан справ по охороні пам'яток мистецтва та старовини в Сумах (1920), арк. 129.

365. Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України).

Ф. 166. Міністерство освіти України.

Оп. 10.

Спр. 573. Матеріали роботи Комісії Коверкустекспорту в Україні, 1920, арк. 1 – 11.

366. Науковий архів Сумського обласного художнього музею (далі СОХМ)

Оп. 1.

Спр. 115. Акт обстеження СОХМ бригадою комітету в справах мистецтва при Раді міністрів СРСР, 1952, 5 арк.

367. СОХМ

Оп. 1.

Спр. 3. Інформація в пресі щодо дати відкриття художньо-історичного музею (1920 – 1922), арк. 8, 12 – 14.

368. СОХМ. Особистий архів Н. Онацького.

КН. – 10114.

МФ. – 4. Почесний відгук і посвідчення про його одержання Н. Онацьким у 1913 р. в м. Харкові (1913), 2 арк.

369. СОХМ. Особистий архів Н. Онацького.

КН – 10118

МФ – 8. Диплом № 343 вчителя малювання та краснопису Н. Онацького по закінченню Одеського художнього училища (1905), 2 арк.

370. СОХМ. Особистий архів Н. Онацького.

КН. – 10131

МФ. – 21. Трудовий список, складений власноручно Н. Онацьким 1906 – 1933 рр., 7 арк.

371. СОХМ. Особистий архів Н. Онацького.

КН. – 10132

МФ. – 22. Трудовий список, складений власноручно Н. Онацьким про заклади освіти в який викладав до 1935 р.(1935), 1 арк.

372. СОХМ. Особистий архів Н. Онацького.

КН – 10139

МФ – 29. Акт передачі всіх музейних експонатів та звичайного інвентаря Н. Онацьким В. Зубченко в зв'язку із звільненням за власним бажанням (1931), 2 арк.

373. СОХМ. Особистий архів Н. Онацького.

КН. – 10146

МФ. – 37. Листи з Наросвіти до Н. Онацького (1920), 2 арк.

374. СОХМ. Особистий архів Н. Онацького.

КН. – 10160

МФ. – 50. Службовий статус Н. Онацького, в якому власноруч вказує дати і заклади, в яких працював з 26 вересня 1906 по 1 жовтня 1930 р. (1930), 1 арк.

375. СОХМ. Особистий архів Н. Онацького.

КН. – 10165

МФ. – 55. Листування політпросвітпрацівників з Н. Онацьким (1921), 2 арк.

376. СОХМ. Особистий архів Н. Онацького.

КН. – 10170

МФ – 60. Резолюція по доповіді Н. Онацького на секції міськради (1927), 3 арк.

377. СОХМ. Особистий архів Н. Онацького.

КН. – 10185

МФ. – 75. Довідка відділу Наросвіти від 3 лютого 1932 р. № 7, яка засвідчує дати і освітні заклади, в яких працював Н. Онацький до 1932 р. (1932).

378. СОХМ. Особистий архів Н. Онацького.

НДФ. – 121. Образотворчий матеріал.

379. Науковий архів Сумського обласного краєзнавчого музею (далі СУКМ)

Ф. 769. Канцелярія Петербурзької Імператорської академії мистецтв

Оп. 13.

Спр. 129. Особова справа Н. Онацького, 1905 р., 18 арк.

380. СУКМ.

КН. – 32402.

Ф. – 2947. Етнографічні фото виконані Н. Онацьким (1920-ті рр.)

381. СУКМ.
КН – 35208.
ДВ – 14277. Поштова листівка, друковане видання. Н. Онацький «Хата біля Тарасової гори в Каневі» (1911).
382. СУКМ.
ДВ – 3371
Д – 12168. Мапа Сумщини складена Н. Онацьким до статті «Селянський революційний рух на Сумщині 1905 року» (1905).
383. СУКМ.
НДФ. – 5846.
Ф. - 2947. Світлини з Н. Онацьким. (1920 – 1930-ті рр.)
384. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова (1936 - 1996).
КН – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.
Д – 5736. Перелік громадських обов'язків, почесних звань Н. Онацького (1969), 4 арк.
385. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.
КН – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.
Д – 5737. Список учнів Н. Онацького (1969), 6 арк.
386. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.
КН – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.
Д – 5738. Про пошукову краєзнавчу і просвітницьку діяльність Н. Онацького; та Акт передачі музею В. Зубченко (1969), 2 арк.
387. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.
КН – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.
Д – 5739. Рукопис п'єси Н. Онацького «У тієї Катерини» (1964 р.), 2 арк.
388. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.
КН – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.
Д – 5742. Про поїздку Н. Онацького з петроградськими робітниками у Фінляндію по зброю (1965), 2 арк.
389. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.
КН – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.
Д – 5745. Уточнення дат життя та діяльності Н. Онацького (1965), 2 арк.
390. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.
КН – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.

Д – 5750. Про зв'язок Н. Онацького із земствами і листівку «Хата на Тарасовій горі», надрукованої Гадяцькою земською типографією (1965), 2 арк.

391. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.

Д – 5751. Про дружні стосунки Н. Онацького і художника І. Яременко (1968), 4 арк.

392. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.

Д – 5754. Про організацію Н. Онацьким першої художньої виставки в Сумах у 1914 р., перелік учасників та список картин митця (52 роботи) (1965), 2 арк.

393. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН. – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.

Д – 5755. Про впровадження творчого спадку Н. Онацького в навчально – виховний процес загальноосвітніх шкіл (1968) // СУКМ, КН – 31983, Д – 5755, 1 арк.

394. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.

Д – 5756. Уточнення дат викладацької діяльності Н. Онацького в Сумський період та про призначення його завідувачим художнім музеєм 1920 р. оскільки він єдиний фахівець у Сумах у цій галузі (1968), 1 арк.

395. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.

Д – 5764. Копія довідки з прокуратури від 2.10.1956 № 01 – 28 про посмертну реабілітацію Н. Онацького (1956), 3 арк.

396. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.

Д – 5768. Рукопис вірша Н. Онацького про лейтенанта Шмідта (1967 р.), 4 арк.

397. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН. – 31983. Лист Н. В. Онацької до Г. Петрова.

Д – 5771. Спогади матері (1966), 2 арк.

398. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 32386. Лист Н. Н. Онацької до Г. Петрова

Д – 5921. Уточнення дат трьох арештів Н. Онацького (1986), 5 арк.

399. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 32386. Лист Н. Н. Онацької до Г. Петрова.

Д. – 5925. Про участь Н. Онацького у Всеросійському з'їзді художників у Петрограді в грудні 1911 – січні 1912 р. та про дружні стосунки сім'ї Онацьких з К. М. Даценко – рідною сестрою Остапа Вишні (1986), 4 арк.

400. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 32386. Лист Г. Калитаєвої до Н. В. Онацької.

Д. – 5926. Про необхідність вшанування пам'яті Н. Онацького (1965), 8 арк.

401. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 32387. Лист О. Н. Онацької до Г. Петрова.

Д. – 5940. Про дружні стосунки Н. Онацького та Я. Мамонтова (1986), 1 арк.

402. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 32387. Лист О. Н. Онацької до Г. Петрова.

Д. – 5940. Про дружні стосунки Н. Онацького з І. Підковою (1986), 2 арк.

403. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 32387. Лист О. Н. Онацької до Г. Петрова.

Д. – 5940. Уточненням біографічних даних (1985), 4 арк.

404. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 32388. Лист Я. Народицького до Г. Петрова.

Д. – 5941. Спогади про заняття в художній студії (1965).

405. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 32388. Лист Я. Народицького до Г. Петрова.

Д. – 5942. Спогади про методику викладання образотворчого мистецтва в художній студії Н. Онацького (1965), 4 арк.

406. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 36839. Листівка М. Мацевича до Г. Петрова.

Д. – 7013. Про організацію виставки творів Н. Онацького у СОХМ (1972), 1 арк.

407. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

КН – 36840. Лист М. Мацевича до Г. Петрова.

Д. – 7014. Про подальше життя доньок Н. Онацького у Харкові (1972), 4 арк.

408. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

НД. – 5503. Листівка М. Калитаєва до Г. Петрова про необхідність пропагування творчості Н. Онацького (1965), 1 арк.

409. СУКМ. Особистий архів Г. Петрова.

НДФ. – 4038. Лист Я. Народицького до Г. Петрова (1965).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Основні дати життя та діяльності Никанора Харитоновича Онацького

Дата	Подія
1875 9 січня (28 грудня 1874 р. за старим стилем)	Народився на хуторі Хоменкове Гадяцького повіту Полтавської губернії (тепер Липово – долинський район Сумської області)
1880 – 1891	Навчався в сільській і земській (у Гадячі) школах
1891 – 1898	Працював на різних роботах
1899 – 1900	Навчався в Строганівському училищі технічного малювання в Москві.
1900 – 1905	Навчався в Одеському художньому училищі Товариства Красних Мистецтв.
1905 – 1906	Навчався у Вищому художньому училищі при Імператорській Академії Художеств в Петербурзі
1906 – 1913	Працював педагогом в Лебедині
1906	Як поет вперше опублікував свій вірш «Погук» в журналі «Рідний край».
10 грудня 1910	Вперше як художник експонував свої картини на Першій українській артистичній виставці в Києві
1910 – 1911	Приймав участь в художніх виставках Києва та Полтави
Липень 1911	Здійснив поїздку в Канів на могилу Т. Шевченка
1913	Отримав Почесний відгук за кращу методіку викладання мистецьких дисциплін на регіональній виставці в Харкові. Переведений на педагогічну роботу в м. Суми

Продовження таблиці

Липень 1913	Переїхав до Сум, почав працювати викладачем рисунку Сумського реального училища.
1913 – 1933	Викладав історію образотворчого мистецтва, рисунок, живопис, чистописання, історію, географію у різних сумських освітніх закладах
1917	Вступив до лав всеукраїнського товариства «Просвіта».
Березень 1917	Приймав активну участь в організації сумської «Просвіти» і УПСР
1917 – 1932	Очільник сумського осередку всеукраїнського товариства «Просвіта»
Червень 1918	Виходить з лав УПСР
1919	Працював головним експертом по систематизації і складанню описів мистецької збірки київського колекціонера О. Гансена, виявленої в одному із сумських маєтків
1920	Організовував Сумський художньо – історичний музей, стає його директором, почав збирацьку і дослідницьку роботу як мистецтвознавець, етнограф, археолог
1 березня 1920	Отримав призначення на посаду завідувача майбутнього музею і став його фундатором
1923 – 1929	Приймав участь в археологічних експедиціях Миколи Макаренка в Охтирці, Славгороді, Тростянці тощо
1926	На пленумі Всеукраїнського Археологічного Комітету при Академії Наук обраний уповноваженим по охороні пам'яток старовини, мистецтва та природи на Сумщині
1927	Отримав звання кореспондента Українського Комітету Охорони пам'яток культури при «Укрнауці Н.К.О. УСРР».
1928	Розгорнулося активне переслідування з боку ДПУ

Продовження таблиці

1929	Вступив до лав Асоціації художників червоної України (АХЧУ)
1929	Відбувся перший допит у Сумському відділі ДПУ
1931	Опублікував наукові дослідження з історії та теорії образотворчого мистецтва України та Сумщини, зокрема
Кінець грудня 1931	Звільнено з посади директора Сумського художньо-історичного музею
15 серпня 1933	Звільнено з роботи в Сумському інституті соціального виховання, де працював за сумісництвом
Вересень 1933	Переїхав до Полтави
5 листопада 1933	Почав працювати в Полтавському історичному музеї завідуючим етнографічним відділом, а невдовзі заступником директора музею.
7 березня 1934	Відбувся перший арешт, 47 днів утримували у Харкові, у в'язниці на Холодній горі.
6 березня 1935	Звільнено з роботи у Полтавському історичному музеї як класового ворога
28 липня 1935	Відбувся другий арешт, ув'язнення в тюремному підвалі Полтавського міськвідділу НКВД.
3 лютого 1936	Звільнений з ув'язнення
4 вересня 1937	Відбувся третій арешт
23 листопада 1937	Розстріляний за сфабрикованою справою
2 жовтня 1956	Реабілітований посмертно

Таблиця автора, складена за джерелами: [4; 7; 32; 33; 34; 73; 79; 83; 116; 184; 185; 197; 208; 212; 245; 250; 280; 315; 316; 317; 321; 324; 348; 354; 359; 375].

Додаток Б

Таблиця Б.1

Провідні чинники становлення особистості Никанора Харитоновича Онацького

Чинники	Показники
Родинні	Виховання у високоморальній, християнській родині козацького походження; формування глибокої пошани до національних традицій і народної творчості, рідної мови.
Освітні	<p>Навчання: в сільській і земській школах м. Гадяч; у Московському училищі технічного малювання, в Одеському вищому художньому училищі товариства вишуканих мистецтв; у Петербурзькій Імператорській академії вишуканих мистецтв.</p> <p>Вплив: викладачів живопису на формування реалістичного напрямку в художній творчості; мистецької атмосфери та насиченого культурного життя великих міст: Одеси, Москви, Петербурга; особистості й творчості Т. Шевченка.</p>
Науково-педагогічні	<p>Дослідження образотворчого мистецтва та художньої культури:</p> <ul style="list-style-type: none"> – вивчення творчого доробку українських та зарубіжних діячів культури й мистецтва; – вивчення та збереження традиційного народного мистецтва України, як самобутньої національної ознаки; – дослідження культурно-історичної спадщини Слобожанщини.

	<p>Взаємини з українськими педагогами; авторитет і особистий приклад викладачів-наставників.</p> <p>Педагогічне середовище:</p> <ul style="list-style-type: none"> – досвід роботи в педагогічних колективах навчальних закладів Лебедин та Сум; – постійне творче та професійне самовдосконалення в ході науково-творчих досліджень та освітньої діяльності.
Громадсько-культурні	<p>Громадсько-освітня діяльність та співпраця з визначними українськими громадськими діячами.</p>
Суспільно-політичні	<p>Участь: у студентських заворушеннях в Петербурзі 1905 р.; у революційних селянських заворушеннях на Слобожанщині 1905 р. (с. Яструбине);</p> <ul style="list-style-type: none"> – членство у нелегальному гуртку есерів; – створення національно-патріотичного гуртка в Лебедині; – революційні зміни 1917 р.; – громадянська війна, встановлення радянської влади 1917 – 1920-і рр. – переслідування інтелігенції, масові репресії 1930-ті рр.

Таблиця автора, складена за джерелами: [4; 7; 32; 33; 34; 73; 79; 83; 116; 184; 185; 197; 208; 212; 245; 250; 280; 315; 316; 317; 321; 324; 348; 354; 359; 375].

Таблиця Б.2

Періодичні видання першої половини ХХ – першої половини ХХІ ст. матеріали яких були залучені до дослідженн

№ з/п	Рік видання	Назва	Посилання
<i>Періодичні видання першої половини ХХ ст.</i>			
1	1906, 1908, 1911	«Рідний край»	155; 178; 253
2	1922	«Стяг праці»	167; 171; 186; 194
3	1923	«Червоний шлях»	308
4	1924 – 1931	«Плуг і молот»	151; 153; 154; 157; 161; 164; 165; 166; 170; 179; 181; 182; 188; 192; 193;
5	1927 – 1930	«Наша освіта»	173; 177; 180; 345
6	1936, 1937	«Комуніст»	9, 18; 169
7	1937	«Комсомолец України»	35
<i>Періодичні видання другої половини ХХ ст., журнали</i>			
8	1964, 1965	«Літературна Україна»	250; 344
9	1965	«Дніпро»	97; 214
10	1970	«Народна творчість та етнографія»	295
11	1972, 1987	«Образотворче мистецтво»	243; 334
12	1975	«Искусство»	235
13	1975	«Культура і життя»	277
14	1988, 1995	«Україна»	168; 183; 258; 297
15	1991	«Юный художник»	240
16	1996	«Народна творчість»	31
<i>Періодичні видання другої половини ХХ ст., газети</i>			
17	1960	«Будівник соціалізму»	71
18	1964, 1972	«Ленінська зміна»	205; 231
19	1965	«Перемога»	221
20	1966 – 1969, 1975, 1989	«Ленінська правда»	69; 206; 216; 217; 232; 256; 309; 335
21	1965 – 1966, 1985 – 1988	«Вперед»	208 – 210; 218; 219; 221; 224; 225
22	1965	«Друг читача»	318
23	1965, 1968, 1985	«Ленінський прапор»	47; 48; 79; 207
24	1965, 1971, 1972	«Будівник комунізму»	296; 299; 311
25	1971	«Вечірній Харків»	10
26	1968, 1975	«Комсомолец Полтавщини»	102; 103; 310

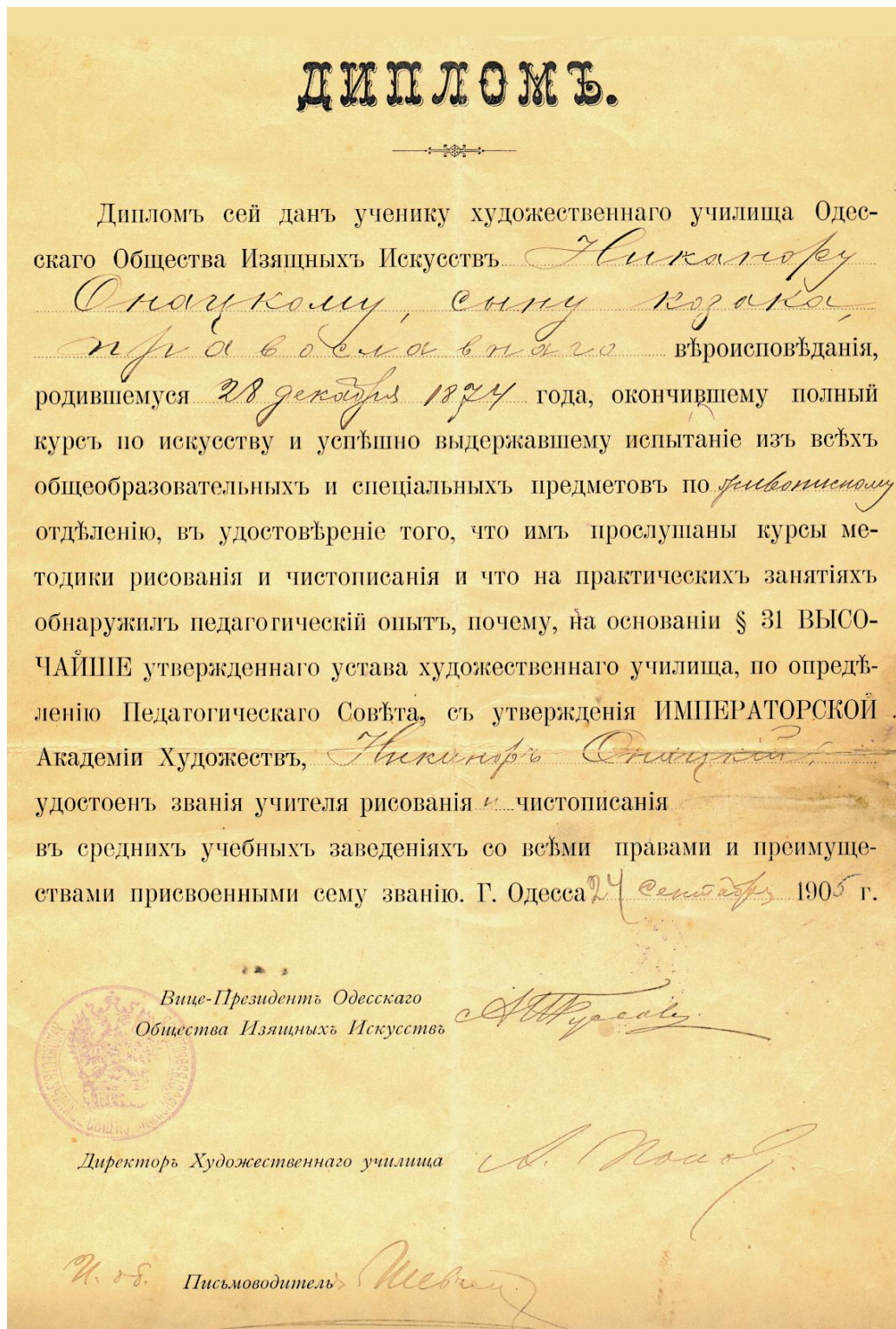

27	1975, 1990	«Зоря Полтавщини»	21; 30; 314
28	1991	«Суми і сумчани»	333
29	1993 – 1995	«Панорама Сумщини»	143; 158; 196; 204; 213; 222; 230; 324; 336
30	1995	«Господар»	239
31	1985; 1987, 1995	«Червоний промінь»	4; 51; 139; 237; 238
32	1998	«Ваш шанс»	329
Періодичні видання початку ХХІ ст., журнали			
33	2001	«Український історичний журнал»	138
34	2005	«Сумська старовина»	110
35	2005	«Музеї України»	3
36	2005	«Наш край»	90
37	2008	«Культура і життя»	54
38	2008	«Українське слово»	53
39	2008	«Дивослово»	29
40	2010	«Археологія»	251
41	2011	«Часопис української історії»	82
42	2012	«Сумський історико-архівний журнал»	81
Періодичні видання початку ХХІ ст., газети			
43	2001	«Резонанс»	321
44	2004, 2014	«Ярмарок»	252; 294
45	2007, 2009 – 2011	«Сумщина»	52; 65; 66; 67
46	2007, 2010	«В двух словах»	262; 326
47	2007	«Шлях освіти»	289
48	2008	«Освіта України»	290
49	2007, 2008	«Суми і сумчани»	316, 317
50	2009 – 2011	«Данкор»	28; 62; 73; 141; 284; 285
51	2005, 2009, 2012	«Ваш шанс»	87; 88; 89
52	2012	«Слово просвіти» (Суми)	92
53	2007, 2011, 2014	«Панорама»	37; 98; 247
54	2014	«Вперед»	55
55	2014	«Рідний край»	292
56	2014	«Гетьман»	322

Таблиця автора

Додаток В

Диплом Н. Онацького про закінчення художнього училища Одеського Товариства красних мистецтв з присвоєнням йому звання вчителя малювання та краснопису в середніх навчальних закладах від 24. 09. 1905 р.

Джерело: [116, с. 4; 349]

Додаток Д
Документи з особової справи Никанора Харитоновича Онацького № 129
канцелярії Петербурзької Імператорської академії мистецтв, 1905 р.

Додаток Д.1
Прохання про зарахування до складу учнів Петербурзької Імператорської
академії мистецтв, 5.08. 1905 р.

Джерело: [359, арк. 2]

Додаток Д.3

Сторінка із журналу класу живопису першого курсу художнього училища при Петербурзькій Імператорській академії мистецтв, 1905 р.

Личного дела №		<i>Олександрій</i> <i>Николай Каритонов</i>		Родился <i>1874</i> года								
Окончил курс <i>Одесса</i> <i>худ. училище.</i>				28 числа <i>Декабрь</i>								
Звание <i>Казак</i>		поступил в <i>1903</i> году		Въ роисповѣданіи								
		<i>ученикомъ</i>		<i>Православное</i>								
		по живописи.										
Въ мастерской профессора-руководителя												
Мѣсяцы учебнаго года.	Рисовальные классы.		Живописные классы.		Классъ Скульптурный.	Классъ Композицій.						
	Натурный		Фигурный.									
	905	906	905	906		905	906					
	906	907	906	907		906	907					
Сентябрь	III	—	II	—		III	—					
Октябрь	—	—	—	—		—	—					
Ноябрь	—	—	—	—		—	—					
Декабрь	<i>21 ден. 1905 г. некампендированное</i> <i>за неоспирание училища</i>						—	—				
Январь							—	—	—	—	—	—
Февраль							—	—	—	—	—	—
Мартъ							—	—	—	—	—	—
Апрѣль	—	—	—	—	—	—	—					
НАУЧНЫЕ ПРЕДМЕТЫ.												
Название предметовъ.	БАЛЛЫ ПО КУРСАМЪ						Общій выводъ балловъ.					
	I классъ.	II классъ.	III классъ.									
Исторія искусства												
Анатомія												
Перспектива												
	<i>Инспекторъ классовъ</i>											

Джерело: [359, арк. 12]

Копія атестату Н. Онацького, Одеса, 5. 08. 1905 р.

Kovnis. 6

Аттестат.

На основании § 31 Высочайше утверж-
денн 30 декабря 1899. Устава Высочайше утверж-
денн училища Одесского Общества Изуче-
ния Искусств, дом сей Аттестат,
по определению Педагогического Совета,
состоявшегося 1 Января 1905. Князь
Онацькому, Кавказскому временно-
данис, сыну Козака родившагося
28 декабря 1874. в том, что он
поступил в училище в августе 1900 г. по
экзамину во II знаменитой Высочайше
нот класса и по экзамену в августе
1902 года в IV Общеподготовительной класса
и при этом получил вообще превосходный
Окончив в этом училище полный курс
по Кавказскому отделению и в Общепод-
готовительной и специальных предметах
на окончательном испытании, Кавказ-
Давширь в мае 1905 года, оказал следу-
ющее Ковнис:

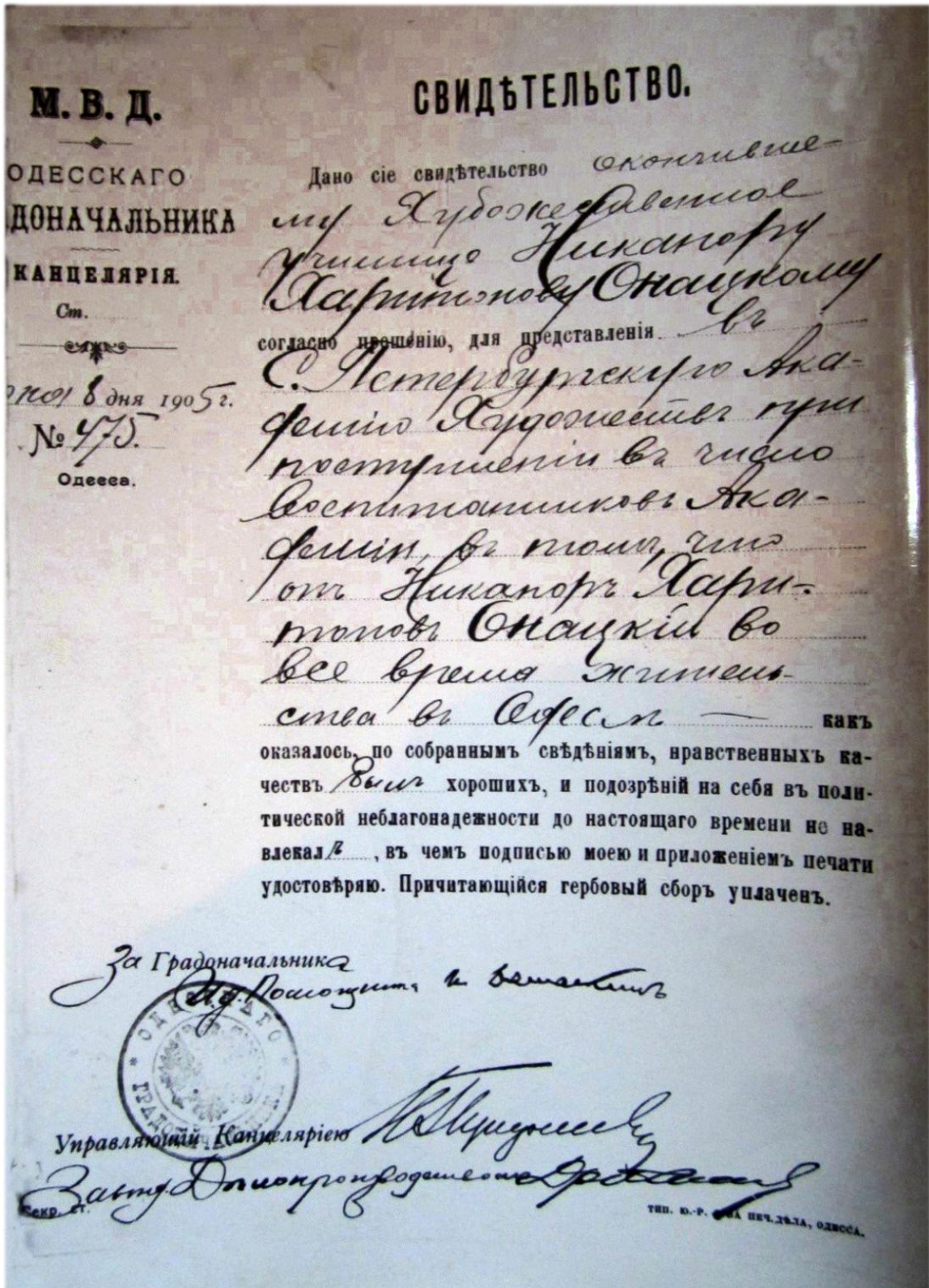
по Закону Божьему отличенно	(5)
" русскому языку отличенно	(5)
" знаменитой государственной	(3)
" казенному курсу	
" Государственной инспекции государственной	(3)
" математическим	
" крепостной сдано	(4)
" государственных государственных	(3)
" поградит отличенно	(5)

Додаток Д.5

Свідोцтво про благонадійність Н. Онацького, Одеса, 8. 06. 1905 р.

Джерело: [359, арк. 4]

Додаток Д.6

Копія свідоцтва про закінчення Одеського художнього училища для вступу в
Петербурзьку Імператорську академію мистецтв, 8. 06. 1905 р.

Копія.

М. В. Д. Свидетельство.
Одесского
Градоначальника
Канцелярии
от...
Гоним 8го 1905.
N 475.
Одесса.

Дана сие окончившему худо-
жественное училище Никола-
ю Худитову Онежскому
согласно распоряжению, дано пред-
седателем в С. Петербурге Ака-
демии Художеств при поступ-
лении в число воспитанников
Академии в 1898, что оном
Николае Худитове Онежском
во все время пребывания в
Одессе как оказавшем, по
собранным сведениям, нравствен-
но как характер был чуждым,
и подозритель на себя в политиче-
ских недоброжелательств за по-
ступками весьма не навлекая
в чем поведением своим и лично-
сти своей не заслуживает,
Французские услуги себе
указаны. За Градоначальни-
ка Н. Д. Колюпанова (подпись роздана
неизд.) Управлений Канцелярии
(подпись роздана неизд.) Главн. Дир.
Художественн. (подпись роздана неизд.)
(неизд.)

Я, нижеподписавшийся уполномоченный вверенные мне Колю-
пановым Колюпановым или Представителем или, Мисс Миссави-
чу Заемковскому, Миссавицу или Арменскому Миссави-
скому Миссавицу Андрей Колюпановича Заемков

в контора до південно-західної частини в дні Курцарши-
мешфарва, Козаконь Миканоронь Ларинковичемь Окау
кимь, мислуцимь в селі Михайлівка, Мешковичемь свого
ульга. При шлюбі мисл той кони сь надиминкомь - в на-
судимь: подиметокь, приписокь, зачеркнутиє слово и дружиє со-
вешнємь надимь надиминкомь омаемь надиминкомь надиминкомь
беромь. Д. Ввучема 175 п. По ресепту № 1445 Коніє зма
надиминкомь предметаминь в ввешнємь надиминкомь

А. Г. Мешаруєв И. Г. Мешаруєв

Джерело: [359, арк. 3]

ПЕРЕЛІК ОСНОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АХЧУ – асоціація художників Червоної України
БУПР – будинок примусової праці
ВНЗ – вищий навчальний заклад
ВУАК – Всеукраїнський археологічний комітет
ВКОПМІС – Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини
ГУБКОПІС – Губернський Комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини
ДАХО – Державний архів Харківської області
ДНПБУ імені В. О. Сухомлинського – Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського
ДПУ – Державне політичне управління
КДБ – комітет державної безпеки
НАН України – Національна академія наук України
НАПН України – Національна академія педагогічних наук України
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
НКДБ – Народний комісаріат державної безпеки
СОХМ – Сумський обласний художній музей
СУКМ – Сумський обласний краєзнавчий музей
СумДПУ імені А. С. Макаренка – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
СХІМ – Сумський художньо-історичний музей
УРЕ – Українська Радянська Енциклопедія
УАМ – Українська академія мистецтв
УНР – Українська Народна республіка
УПСР – Українська партія соціалістів-революціонерів
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
ЦДАВО України – Центральний Державний архів вищих органів влади і управління України
ЦК КПУ – Центральний комітет комуністичної партії України
КН – книго надходження

Наукове видання

НИКИФОРОВ Андрій Михайлович

**ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО
(1875 -1937)
НА СЛОБОЖАНЩИНІ**

Монографія

Комп'ютерний набір і верстка *О. В. Гулей*

Підп. до друку 28.03.2016 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 12,8. Ум. фарб.-відб. 12,8.
Обл.-вид. арк. 10,5. Тираж 100 пр. Вид. № 73.

Видавець і виготовлювач:
ФОП Цьома С.П. 40002, Суми, Роменська, 100.
Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.